

BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
FONDO EBOKENSE
42
4 D
12

M. TULLII CICERONIS ORATIONUM

SELECTARUM,

QUARUM IN SCHOLIS EST FREQUENTIOR USUS; ET AD PRÆCEPTA TRADENDA FACILIOR STYLUS,

LIBER UNICUS.

Quibus singulis præfiximus Argumenta.

Omnium Indicem proxima pagina dabit.

PATAVII,

MDCCLXIV.

SUPERIORUM PERMISSU.

ORATIONES

Ex Primo Tomo.

Pro P. Quintio.
Pro Sex. Roscio Amerino.
Divinatio in C. Verrem.
Prooemium Primae Actionis in C. Verrem.

Ex Secundo.

Pro Lege Manilia.
Agraria ad Populum.
In L. Catilinam Prima.
In L. Catilinam Secunda.
Pro Archia Poeta.
Post reditum ad Quirites.
Post reditum in Senatu.
Pro domo sua ad Pontifices.
Pro Cn. Plancio.

Ex Tertio.

In L. Pisonem.
Pro T. *Annio Milone.*
Pro M. Marcello.
Pro Q. Ligario.
Pro Rege Dejotaro.
Philippica Secunda.
Philippica Tertia.

M. TULLII CICERONIS PRO P. QUINTIO ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quæstio: An Sex. Nævius bona P. Quintii ex edicto prætoris possederit. Actor, Nævius: Patronus Nævii, Hortensius. Reus, Quintius: Patronus Quintii, Cicero. Judex, C. Aquillius; eique in consilio, L. Lucullus, P. Quinctilius, M. Marcellus. Acta est hæc causa in Comitio, Anno U. C. 672. Ciceronis 26. lis, ut videtur, secundum Quintium data.

UÆ res in civitate duæ plurimum possunt, eæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia: quarum alteram, C. Aquilli, vereor; alteram metuo; eloquentia Q. Hortensii ne me in dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex Nævii ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco; neque hoc tantopere querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria; verum ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer; P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum adversario gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in aliis causis exercitatus, & in hac multum, & sæpe versatus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus, & ad me ventum est, qui, ut summa haberem cætera, temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem cognoscere. Ita quod mihi consuevit in cæteris causis esse adjumento, id quoque in hac causa deficit; nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta sit, nisi tempus, & spatium datum fuit, intelligi non potest. Quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, & hos, qui in consilio adsunt, meliori mente nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. Quod si tu, judex, nullo præsidio fuisse videbere contra vim, & gratiam solitudini, atque inopiæ; si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto nihil est jam sanctum, atque sincerum in civitatem; nihil, quod humilitatem cujusquam gravitas, & virtus judicis consoletur; certe aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit, aut ex

hoc

hoc loco repulsa vi, & gratia, locum, ubi consistat, reperire non poterit. Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium tua fides, & constantia; aut quo non in iis, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est? primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus sæpe ei venit in mentem potestatis, quam æquitatis tuæ; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione, ac potestate sunt, quam, quid debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Nævium, re vera hujusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostræ civitatis, qui communi studio summis opibus Sex. Nævium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit; nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam, priore loco causam dicere? cum præsertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partem accusatoris obtinet, contra me sit dicturus? cui summam copiam, facultatemque dicendi natura largita est. Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tùm id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit, & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Id accidit prætoris iniquitate, & injuria: primum, quod contra omnium consuetudinem judicium prius de probro, quam de re, maluit fieri: deinde, quod ita constituit id ipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur: quod eorum gratia, & potentia factum est, qui, quasi sua res, aut honos agatur, ita diligenter Sex. Nævii studio, & cupiditati morem gerunt, & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus quo plus propter virtutem, nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. Cum tot, tantisque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit; cùm adhuc ei propter vim adversariorum non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit; cum ei summam per injuriam omnia inimica, atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vosque, qui in consilio adestis, orat, atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut, a principio res quemadmodum gesta, & contracta sit, cognoscatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater, sane cæterarum rerum paterfamilias & prudens, & attentus, una in re paullo minus consideratus, qui societatem cum

Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis, & officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium (nam neque parum facetus scurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco est unquam existimatus.) Quid ergo est? cum ei natura nihil melius, quam vocem, dedisset, pater nihil, præter libertatem, reliquisset; vocem in quæstum contulit: libertate usus est, quo impunius dicax esset. Quare, quod socium tibi eum vel es adjungere, nihil erat; nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniæ fructus esset; tamen, inductus consuetudine, ac familiaritate Quintius, fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & rustica sane bene culta, & fructuosa; tollitur ab atriis Liciniis, atque a præconum consessu in Galliam Nævius, & trans alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii; nam, qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio, posteaquam nescio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæstu contentus esse non poterat; nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæsiverat, magno sibi quæstui fore putabat; itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat; qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare; tametsi causa postulat: tamen, quia postulat, non flagitat, præteribo. Cum annos jam complures societas esset, & cum sæpe suspectus Quintio Nævius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, cum adesset Nævius, & moritur repentino; hæredem testamento reliquit hunc P. Quintium; ut, ad quem summus mœror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post, in Galliam proficiscitur Quintius, ibi cum isto Nævio familiariter vivit; annum fere una sunt, cum & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Nævius, aut societatem sibi quippiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Cum æris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret; auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quæ ipsius erant privatæ; ibi tum vir optimus Sex. Nævius hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: cum non ita commode posse eo tempore, quæ proscripsisset, vendere: Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate; nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius; credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur,

facta quoque imitaturum; auctionem velle facere desitit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Nævius. Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuisset; per te, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter ærariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi a quæstoribus quæsisset quantum solveretur. Decidis, statuisque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur; hæc omnia Quintius agebat auctore, & consuasore Nævio; nec mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat; non modo enim pollicitus erat in Gallia, sed Romæ quotidie, simulatque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbat; debere, intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat. Quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum: Nævium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste, vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, optimus) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus, rationibusque societatis omnibus decidisset, & scisset sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixisti. Negat se alia ratione facturum: quod promisisset, non plus sua referre, quam si cum auctione venderet, domini jussu quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert; in Galliam mittit, ut ea, quæ proscripserat, veniret; deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit; tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quamprimum, & quam minima cum molestia tota res transfigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat, iste mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit; cum vadimonia sæpe dilata essent, & cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum, neque quidquam profectum esset; venit ad vadimonium Nævius. Obsecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, & novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse; curasse, nequid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere: si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic cum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in præsentia non vadatur; ita sine vadimonio discedit; deinde Romæ dies XXX. fere Quintius com-

commoratur; cum cæteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset; proficiscitur. Roma egreditur ante diem 11. Kal. Febr. Scipione, & Norbano coss. Quæso, ut eum diem memoriæ mandetis. L Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, & cum primis, honestus, una profectus est. Cum venissent ad Vada, Volaterrana quæ nominantur, vident persamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium; quod nisi ex Publicio narratum Nævio esset, non tam cito res in contentionem venisset: tum Nævius ipse pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis, & a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secundæ postridie; veniunt frequentes; testificatur iste, P. Quintium non stitisse, & se stitisse. Tabulæ maximæ signis hominum nobilium consignantur; discedituṛ; postulat a Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona possidere liceat; jussit bona proscribi ejus, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat. Qua ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum, atque solemne, quod non avaritia comminuere, atque violare soleat: etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur; necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem fama, ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, & perfidiosum, & impium esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris, & propinquus Sex. Nævii, dejicit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procuratorem esse: istum æquum esse famæ, fortunisque P. Quintii consulere, & adventum ejus expectare; quod si facere nolit, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari, &, si quid agere velit, judicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur, Quintius interea, contra jus & consuetudinem, edicta prætoris de saltu, agroque communi a servis communibus vi detruditur. Existima, C. Aquilli, modo, & ratione omnia Romæ Nævium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, recte, atque ordine factum videtur. Expulsus, atque ejectus e prædio Quintius, accepta insigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino; is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus interea Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat; utebatur populo sane suo, propterea quod iste caput petere non desinebat; iste postulat, ut procurator judicatum solvi satisdaret; negat Alphenus æquum esse procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Sept. P. Quintium sisti

Sex.

Sex. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius, vadimonium sistit; iste homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum, & sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit; a Cn. Dolabella denique praetore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formula, quod ab eo petat, *cujus, ex edicto praetoris Romani bona dies XXX. possessa sint*; non recusabat Quintius, quin ita satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam aequum, nihil dico: unum hoc dico, novum: & hoc ipsum tacuisse mallem; quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. Jubet P. Quintium aut satisdare, aut sponsionem cum Sex. Naevio facere si *bona sua ex edicto P. Burrieni praetoris dies XXX. possessa essent.* Recusabant, qui aderant tum Quintio: demonstrabant, de re judicem fieri oportere; ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium venire. Clamabat porro ipse Quintius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur judicasse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porro si istiusmodi faceret, se, id quod nunc evenit, de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles: seu recte, seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi possit) injuriam facere fortissime perseverat; aut satisdare, aut sponsionem jubet facere, & interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri. Conturbatus sane discedit Quintius: neque mirum, cui haec optio tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset, aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re causae nihil esset, quin secus judicaret ipse de se, quod judicium gravissimum est; in altera spes esset ad talem tamen virum judicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiae, sponsionem facere maluit: fecit; te judicem, C. Aquilli, sumpsit, ex sponso egit; in hoc summa judicii, causaque tota consistit. Judicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisque P. Quintii vides; cum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos, inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis; eos porro, qui defendere consueverunt, vides accusare, & ea ingenia converti ad perniciem, quae antea versabantur in salute, atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in jus adducerent, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, praestitueres; quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum jus, & officium, partesque, docuisses: neque nobis adhuc, praeter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus: neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset: ita sine injuria potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur. Verum, quoniam tibi instat Hortensius, ut

eas in consilium; a me postulat, ne dicendo tempus absumam; queritur, priore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle; nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod & ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est; & me, qui neque excogitare, neque pronunciare multa possum, brevitas postulatur, quæ mihimetipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensi: totam causæ meæ dictionem certas in partes dividam; tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa dat, ut hodie possim; certos mihi fines, terminosque constituam; extra quod egredi non possim, si maxime velim: ut & mihi sit propositum, de quod dicam; & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat; & tu C. Aquilli, jam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Nævi, possedisse ex edicto prætoris; in eo sponsio facta est; ostendam primum, causam non fuisse, cur a prætore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde, ex edicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis; etenim rem facilius totam accipietis, si hæc memineritis; & me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse: hæc tria cum docuero, perorabo. Non fuit causa, cur postularet. Qui hoc intelligi potest? quia Sex. Nævio neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius; quis huic rei testis est? idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutius post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius; doce, te petiisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam; doce, aliquando mentionem fecisse; dixisse deberi: debuisse concedam. Moritur C. Quintius, qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit; heres ejus Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem, eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, & omnes litteræ. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui cum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset, & ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo jure experiretur? ita ne? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos, ac necessarios caros, & honestos esse, atque haberi volunt; id

Sex.

Sex. Nævius non faceret? qui usque eo fervet, ferturque avaritia, ut de suis commodis nolit aliquam partem amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat; & is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem, vitamque eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis: quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas. Ita credo, hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare; sæpe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus, meditatusque venisses, homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas; excidebat repente oratio; cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret: id erat profecto; credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquando; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia; anno, & sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere appellas. Quis tam perditus, ac profusus nepos, non adesa jam, sed abundanti pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius? Cum hominem nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius: nunquam petisti; mortuus est ille: res ad heredem venit; cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas: dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse, an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? at tecum anno plus vixit. In Gallia agi non potuit? at & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas; si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus; neque præterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti nihil esse debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit; quid, si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Nævius? qua de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? Pecuniam petit; nunc denique? verumtamen petit: audiamus. De rationibus, & controversiis societatis vult dijudicari; sero, verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro; pecunia mea tot annos utitur P. Quintius; utatur sane; non peto. Quid igitur pugnas? an quod sæpe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis suis omnibus? apud judi-

judicem causam priore loco dicat; & eam cum peroraris, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? at, si id velles, jam pridem actum esse poterat. Ut honestiore judicio confligere? at sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium sit? at neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat; & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? pecuniam petit: negamus deberi; judicium fiat statim: non recusamus; numquid praeterea? si veretur, ut res, judicio facto, parata sit; judicatum solvi satis accipiat: quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. Actum jam potest esse, C. Aquilli: jam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius. Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Imo, inquit, abs te satis accipiam; ego autem tibi non satisdabo. Quis tandem nobis ista jura tam aequa describit? quis hoc statuit, quod aequum sit in Quintium, id iniquum esse in Naevium? Quintii bona, inquit, ex edicto praetoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas: ut quod nunquam factum esse judicio defendimus, id perinde quasi factum sit, nostro judicio confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque quamprimum sine cujusquam dedecore, infamia, perniecieque perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret, non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, unde haec omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie; qui, quo tempore primum male agere coepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit; qui postea vadimonium missum fecerit; hunc per insidias vi de agro communi dejecerit; qui, cum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit; qui, cum revocetur ad id judicium, unde haec nata sunt omnia, conditionem aequissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam sed vitam & sanguinem petere; is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jam pridem abstulissem. Nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso judicio nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum esset: extorquendum est invito, atque ingratiis, quod non debet; eripiendum, atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minae jactentur; pericula intendantur; formidines opponantur, ut his rebus aliquando victus, & perterritus ipse cedat; quae mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, & cum illum consessum considero, adesse, atque impendere

dere videntur, neque vitari ullo modo posse; cum autem ad te, C. Aquilli, oculos, animumque retuli; quo majore conatu, studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse prædicas. Quid, si debuisset? continuo ne causa fuisset, cur a prætore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum; antequam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, & factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerant, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ, & necessitudines veteres intercedebant; illico ne ad prætorem ire convenit? continuo ne verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad hæc extrema, & inimicissima jura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum, quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares? Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usuvenire? quod tantum evenire dedecus? quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria, tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem; at non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat; hoc tamen in miseriis adjumento, & solatio sublevatur. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est: is non modo ex numero virorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur; etenim mors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit. Ergo hercule cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama, & existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certe tacite, obscureque conceditur: cui magistri fiunt, & domini constituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat, pronuncient; de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbissimum vivo, videntique funus ducitur; si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exequias cohonestandas, sed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas, & distrahendas. Itaque majores nostri raro id accidere voluerunt; prætores, ut considerate fieret, comparaverunt; viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen & pedetentim istuc descendunt, vi, ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, sæpe illusi, ac destituti. Considerant enim, quid, & quantum sit, alterius bona proscribere; jugulare civem ne jure quidem quisquam bonus vult; mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit

fuerit, perdidisse. Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos viri boni faciunt, & hominum existimationis, & communis humanitatis causa; ut cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit: quis? propinquus; si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus attrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? socius; etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit? quis? is, qui tibi præsto semper fuit; ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi præsto non esset omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa fraudandique fecerunt? Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? cum jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur; cum officii rationem, atque existimationis duci conveniret; eo tempore tu non modo C. Aquillium, aut L. Lucullum, sed ne ipse quidem te consuluisti, sed ne ipse quidem ad te retulisti; ne hæc quidem tecum losutus es: horæ duæ fuerunt: Quintius ad vadimonium non venit: quid ago? si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, quid ago? respirasset cupiditas, atque avaritia paullulum; aliquid loci rationi, & consilio dedisses; tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus evertere. Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re cum tempus erat, consulere oblitus es; quæro abs te, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle, vadimonium mihi non obiit quidam socius, & affinis meus; qui cum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit; postulo ne a prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denunciem? quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? profecto, si recte vestram bonitatem, atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, expectare: deinde, & latitare, ac diutius ludificare videantur, amicos convenire; quærere, quis procurator sit: domum denunciare; dici vix potest, quam multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire. Quid ad hæc Nævius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus: quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? Viderint ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid habeam, sed quibus rebus invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini; vetus est, de scurra multo facilius divitem,

quam

quam patremfamilias fieri posse. Hæc ille si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur; etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum illi ætati utrumque difficile est. Non dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset, bona proscribere; improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas, concedamus; quid, si nunquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem, & malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at, etiamsi desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, & proscriptione bonorum improbissimus reperiebare; num malitiosum? negas; fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas; audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria, & obsoleta sunt; res autem nova, & inaudita; quid ergo est? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsivit a te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres; respondisti statim, Nonis Febr. Discedens in memoriam redit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit, ad ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis, pridie Kal. Febr. Nonis Febr. si Romæ fuit causæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc inveniri qui potest? profectus una L. Albius, homo in primis honestus: dicet testimonium; profecti sunt familiares & Albii, & Quintii: dicent hi quoque testimonium; litteræ P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est, cur scire potuerint, nulla cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi causa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miser, periculoque versabitur? & vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides judicis consolabitur? vixit enim semper inculte, atque horride: natura tristi, ac recondita fuit; non ad solatium, non in campo, non in conviviis versatus est; id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret; antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit. At si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum: nunc in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat; inferiorem se esse patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Næv. cupiditati, crudelitatique dedatur. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, causam omnino, cur postularet, non fuisse, quod, neque pecunia debebatur; &, si maxime deberetur, commissum nihil esset, quare ad istam rationem perveniretur; attende nunc, ex edicto prætoris bona P. Quintii possideri nullo modo potuisse; recita edictum. QUI FRAUDATIONIS CAUSSA LATITARIT. Non est is Quintius; nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur.

tur. CUI HÆRES NON EXTABIT; ne is quidem, QUI EXILII CAUSSA SOLUM VERTERIT.

quo tempore existimas oportuisse, Nævi, absentem Quintium defendi? aut quo modo? tum, cum postulabas, ut bona possideres? nemo affuit: neque enim quisquam divinare poterat te postulaturum: neque quemquam attinebat id recusare, quod prætor non fieri, sed fieri ex edicto suo jubeat: qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? cum proscribebas? ergo affuit; non passus est; libellos dejecit Sex. Alphenus; qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus, quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico, conaris abducere: non patitur Alphenus, vi tibi adimit, curat, ut domum reducatur ad Quintium; hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat; vadari vis; promittit; in jus vocas; sequitur; judicium postulas; non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ divitis quotidianum concivium sustinere; nihil minus. Eques R. locuples, sui negotii bene gerens, denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit; & audes, Sex. Nævi, negare absentem defensum esse Quintium, cum eum defenderit idem, qui te solebat? & cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiscens, & concredere solebas, conaris hoc dicere, neminem extitisse, qui Quintium judicio defenderet? Postulabam, inquit, ut satisdaret; injuria postulabas; ita jubebare; recusabat Alphenus; ita: verum prætor decernebat; tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo: non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror: cum autem antea dixisse audio, & causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. Fatetur enim libellos Alphænum dejecisse; vadimonium promisisse; judicium quin acciperet in ea ipsa verba, quæ Nævius edebat, non recusasse, ita tamen, more & instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est. Aut hæc facta non sint, necesse est; aut C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat; cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quisque in verba postularit; cujus procurator a prætore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi; ejus bona recte possideri posse: ei misero, absenti, ignaro omnia fortunarum suarum, omnia vitæ ornamenta per summum dedecus, & ignominiam

diripi

diripi convenire; quod si probari nemini potest; illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni pl. ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto prætoris oportuisse parere; quid, si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum, & Nævium conveniret? videtur ne intercessisse appellatio tribunorum non more, sed auxilii causa? quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, judicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos complures advocat: testatur isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur: sin autem inimicissime, atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta, atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures: res in dubium venire non potest; fit; rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Nævio sisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius; Jacet res in controversiis, isto calumniante, biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, & in hoc singulare judicium causa omnis concluderetur. Quod officium, C. Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno præteritum esse videatur? quid affertur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus? an vero id, quod Hortensium, quia nuper injecit, & quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio parem certationem um Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri; illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse; mihi autem ad vincendum satis est, fuisse p ocuratorem, quicum experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem defendebat per jus, & magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. Erat, inquit, illarum partium; quid ni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic instituisses, ut nobili ne gladiatori quidem cederet; sicut tu semper summe concupisti, idem volebat Alphenus: ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat: tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim, & scelus plurimum, &, quod poterant, id audebant. An omnes tu istos vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? aude id dicere, non palam, sed his ipsis, quos advocasti; tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere: unum illud dico, si propter partium studium potens erat Al-

phe-

phenus, potentissimus Nævius; si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus, multo inquiora Nævius impetrabat; neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio tu facile vicisti; ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis, & propter eos periit, quos diligebat; tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere, ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti; quod si tum par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat; quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc æquus inventus est; neque judicium redditum est usitatum; non conditio, non sponsio, non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto æqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet; at ea controversia est: nihil ad me attinet: causam capitis dicas, oportet; accusa: ubi ita necesse est: non, inquit, nisi tu ante, novo modo, priore loco dixeris; dicendum necessario est; præstituendæ horæ ad arbitrium nostrum: judex ipse arcessetur. Quid tum? tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum, & gratiam negligat, pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius; excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi, quorum frequentiam, & consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat: hæc est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris: huic, ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse; aut cum hæc ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non posedisse concedas; etenim, si ex edicto posedisti, quæro, cur bona non venierint? cur cæteri sponsores, & creditores non convenerint? nemo ne fuit, cui deberet Quintius? fuerunt, & complures fuerunt: propterea quod Cajus frater aliquantum æris alieni reliquerat; quid ergo est? homines erant ab hoc omnes alienissimi, & iis debeba ur: neque tamen quisquam inventus est tam insigniter improbus, qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet; unus fuit affinis, socius, necesarius, Sex. Nævius, qui cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum, atque eversum propinquum suum non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant cæteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? nemo invenitur. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt,

sunt, defendunt: fides hujus, multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujusmodi sponsionem testes dare oportebat, ex eo numero, qui hæc dicerent: vadimonium mihi deseruit; me fraudavit; a me nominis ejus, quod inficiatus esset, diem petivit; ego experiri non potui; latitavit, procuratorem nullum reliquit; horum nihil dicitur; parantur testes, qui hæc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint; unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere, sin eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adjuvare. Ego hæc duo quæro: primum, qua ratione Nævius susceptum negotium non transegerit, hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perserverare, & transfigere potuisse. Quid, si tu ipse, Sex Nævi, statuisti bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse; emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente: socium tibi in his bonis edidisti Quintium. Plura non dico; cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudaret? & eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama, fortunisque omnibus arbitrabare? Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo, & confirmato me posse in hac causa consistere: sic cogitabam, cum contra dicturus esset Hortensius, & cum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, cum a me peteret, & summe contenderet, ut propinquum suum defenderem, mihi perdifficile esse, contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret, homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui præsente eo gestum agere conaretur; qui vero cum ipso contenderent, eos, etiam si quid antea recti aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi ejusmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius & alia multa, confirmandi mei causa, dixit: & mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio, & studio, quod adhibebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur; tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Veruntamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, ad summum triduo DCC. millia passuum ambulare? tamen ne verearis, ut possis hæc contra Hortensium.

fuum contendere? minime, inquam; sed quid id ad rem? nimium, inquit: in eo causa consistit; quo modo? docet me ejusmodi rem, & factum simul Sex. Nævii, quod si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, & a vobis, qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis; profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, & audaciam; hinc veritatem, & pudorem; quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat; quo die? te ipsum, Nævi, volo audire: volo inauditum facinus ipsius, qui id commisit, voce convinci; dic, Nævi, diem; ante V. Kal. intercalares; Bene agis; quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC. millia passuum; optime; de saltu dejicitur Quintius; quo die? possumus hoc quoque ex te audire? quid taces? dic, inquam, diem; pudet dicere: intelligo: verum & sero, & nequidquam pudet; dejicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Kal. intercalares; biduo post, aut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC. millia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuncium volucrem? administri, & satellites Sex. Nævii Roma trans alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuncios, seu potius Pegasos habeat! Hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis existant; si tu L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere: tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia: est quædam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. An, antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi dejiceretur? utrumlibet elige; alterum incredibile est, alterum nefarium, & ante hoc tempus utrumque inauditum. DCC. millia passuum vis esse decursa biduo? dic; negas? ante igitur misisti; malo; si enim illud diceres, improbe mentiri videre: cum hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium, probabitur? Quid hæc amentia? quid hæc festinatio? quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam jus, quam officium, quam pudorem? mittis injussu prætoris; quo consilio? jussurum sciebas? quid? cum jussisset, tum mittere non poteras? postulaturus eras; quando? post dies xxx. nempe, si te nihil impediret; si voluntas eadem maneret; si valeres; denique si viveres. Prætor jussisset; opinor, si vellet; si valeret; si jus diceret; si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto & satisdaret, & judicium accipere vellet. Nam per deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii tibi tum satisdaret; & judicium accipere vellet, denique omnia, quæ postulares, facere voluisset, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem jam de fundo expulsus,

sus, jam a suis diis penatibus præceps ejectus, jam, quod indignissimum est, suorum servorum manibus, nuncio, atque imperio tuo, violatus esset; corrigeres hæc scilicet tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate, & avaritia fuisse, ut, cum postea quid futurum esset, ignorares, (accidere autem multa possent) spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare. Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa improbitatem, & gratiam cum inopia, & veritate contendere. Prætor te quemadmodum possidere jussit? opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? *si ex edicto prætoris bona P. Quintii possessa non sint*. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? numquid est causæ, C. Aquilli, quin, si longe aliter possedit, quam prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? nihil opinor; cognoscamus edictum: QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERIT. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas; ais enim, te ex edicto venisse: tibi, quid facias, definit, te instituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE; quo modo? QUOD IBIDEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTODIANT: QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE, ET ABDUCERE LICEBIT; quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET; eum ipsum, qui fraudandi causa latitet; eum ipsum, quem judicio nemo defendat; eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit, Ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, ut Quintio vis non afferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset, eum, qui tibi vadimonium non deseruisset; hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio; domino a familia sua manus allatas esse ante suos lares familiares; hoc dico,

Nævium ne appellavisse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde, quod omnia judicia difficillima cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset; ex quo uno hæc omnia nata, & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere. P. Quintium judi-

judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur. Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur, præsertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, & procurator æque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse; id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi; quod neque fraudandi causa latitasset, neque exilii causa solum vertisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo judicio defenderit: quod contra copiosissime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo, sed ab equite R. propinquo, & necessario suo, quem ipse Sex. Nævius procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus judicium pati paratum fuisse, neque potentiam procuratoris Nævio jus ereptum: contra, istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. Quæsivi, quæ causa fuisset, cur bona non venissent, cum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contradicat, omnesque pro P. Quintio pugnent; præsertim cum in tali judicio testimonio creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius audaciam protuli: confirmavi necesse esse aut biduo DCC. millia passuum esse decursa, aut Sex. Nævium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postularet, ut ei liceret bona possidere. Postea recitavi edictum, quod aperte dominum de prædio detrudi vetaret: in quo constitit, Nævium ex edicto non possedisse, cum confiteretur, ex prædio vi detrusum esse Quintium. Omnino autem bona possessa non esse constitui, quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quæ teneri, ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse; quo iste ne aspirarit quidem; servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit; prohibitum fuisse: quievisse. In ipsa Gallia cognostis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non venisse: denique ex hoc ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes ejectos esse, Ex quo, & ex cæteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Nævii quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii totum agrum, qui communis est, suum facere possit. Nunc, causa

causa perorata, res ipsa, & periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret, obtesteturque P. Quintius per senectutem, ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestræ naturæ, bonitatique obsequamini: ut, cum veritas, cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem. Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cæpimus; si causa cum causa contenderet, nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus; quod vitæ ratio cum ratione vitæ decertaret, idcirco nobis etiam magis te judicare opus esse arbitrati sumus; ea res enim nunc in discrimen versatur, utrum ne possit se contra luxuriam, ac licentiam rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere; an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati, petulantiæque addicatur. Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Nævi; non opibus, non facultate contendit; omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit; fatetur se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare, non profusis sumptibus vivere, non ornare magnifice, splendideque convivium, non habere domum clausam pudori, & sanctimoniæ, patentem, atque adeo expositam cupiditati, & voluptatibus: contra sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam, atque aridam cordi fuisse; ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus sentit. Quid ergo est? non usque eo tamen, ut in capite, fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, & quæstum, & sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia, perfidiaque vixerunt; si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult; si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio; si fas est respirare P. Quintium contra nutum, ditionemque Nævii; si quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est, & hunc miserum, & infelicem aliquando tamen posse consistere. Sin & poterit Nævius id, quod libet, & ei libebit quod non licet: quid agendum est? qui deus appellandus est? cujus hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui mœror dignus inveniri calamitate tanta potest? miserum est, exturbari fortunis omnibus; miserius est, injuria: acerbum est, ab aliquo circumveniri; acerbius, a propinquo: calamitosum est, bonis everti; calamitosius, cum dedecore: funestum est, a forti, atque honesto viro jugulari; funestius, ab eo, cujus vox præconio quæstu prostitit; indignum est, a pari vinci, aut superiore; indignius, ab inferiore, atque humiliore; luctuosum est, tradi alteri cum bonis; luctuosius, inimico: horribile est, causam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquilli: non præterem modo, a quo jus impetraret

traret, invenire non potuit, atque adeo ne unde arbitratu quidem suo postularet; sed ne amicos quidem Sex. Nævii quorum sæpe, & diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut secum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipsius inimici vultum superbissimum subjit; ipsius Sex. Nævii lacrymans manum apprehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem, & liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ut aliquando misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ, si non hominis, at humanitatis rationem haberet ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus, atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes, fortunasque commendat: tibi committit existimationem, ac spem reliquæ vitæ. Multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser confugit; e fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiæ nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc, obsecrat C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum prope acta jam ætate decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre; ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur; ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro spoliis abutatur; ne per te ferat, quominus, quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

M. TUL.

M. TULLII CICERONIS
PRO SEX. ROSCIO AMERINO
ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quæstio: An Sex. Roscius patrem suum interfecerit; eoque nomine bona Sex. Roscii jure occupata fuerint ab ejus adversariis. Accusator, C. Erutius: Reus, Sex. Roscius: Patronus Sex. Roscii, Cicero: Quæsitor, M. Fannius Prætor, cui in consilio Judices ex ordine senatorio. Acta hæc causa in foro, anno U. C. 673. Ciceronis 28. Absolutus Sex. Roscius.

CREDO ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is, qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum his, qui sedeant, comparandus; omnes enim, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi; defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum metuunt; quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minime; at tanto officiosior, quam cæteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim; quæ me igitur res præter cæteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est, atque amplitudo; si verbum de rep. fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur: ego etiamsi omnia, quæ dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit: deinde, quod cæterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem, & amplitudinem, neque temere dicto concedi propter ætatem, & prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad remp. accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ poterit; tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est; accedit illa quoque causa, quod a cæteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt; quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam: His de c-

sis ego huic causæ patronus extiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere; neque uti satis firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quæratis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quominus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, causam velint dicere; quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non est; quæ res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies: quæ de viro fortissimo, & clarissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, L. Cornelius Chrysogonus; is a vobis, judices, hoc postulat, ut quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque præclaram nullo jure invaserit, quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis; sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum, & copiosum posse obtinere; damnato, & ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere, atque consumere; hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies, noctesque stimulat, ac pungit, ut evellatis, postulat; & ad hanc suam prædam tam nefariam adjutores vos profiteamini. Si vobis æqua, & honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulationem affero, &, quo modo mihi persuadeo, aliquanto æquiorem. Primum a Crysogono peto, ut pecunia, fortunisque nostris contentus sit, sanguinem, & vitam ne petat: deinde a vobis, judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, & in causa Sex. Roscii periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis; quod si aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine secuti; postremo, si præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud causæ inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur; sin aliud agitur nihil, nisi ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, jusque jurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere, & ferro assequi consueverunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis suis metuere, atque horrere debent, verum etiam ut spoliis Sex. Roscii hoc judicio ornati, auctique discedant? His de rebus tantis, tamque atrocibus neque

satis

satis me commode dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo; nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento; huc accedit summus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & vestra dignitas, & vis adversariorum, & Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro, atque obsecro, judices, ut attente, bonaque cum venia verba mea audiatis; fide, sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo; hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio, & industria, judices: sin a vobis, id quod non spero, deserar; tamen animo non deficiam, & id, quod suscepi, quoad potero, perferam; quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quæso, ut qualem te jam antea populo R. præbuisti, cum huic eidem quæstioni judex præesses, talem te & nobis, & populo R. hoc tempore impertias; quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ sit omnium mortalium expectatio, quæ cupiditas, ut acria, ac severa judicia fiant, intelligis; longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea cædes indignissimæ, maximæque factæ sint; omnes hanc quæstionem, te prætore, de manifestis maleficiis, quotidianoque sanguine haud remissius sperant futuram; qua vociferatione in cæteris judiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus; petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendatis, eo prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, judices, inter ipsa subsellia cædes futuræ sint; etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt: accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii bono fuit; causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem; accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat. Atque ut facilius intelligere possitis, judices, ea, quæ facta sunt, indigniora esse, quam hæc sunt, quæ dicimus: ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentissimi miserias, & illorum audaciam cognoscere possitis, & reip. calamitatem. Sex. Roscius pater hujusce, municeps Amerinus, fuit cum genere, & nobili-

bilitate, & pecunia non modo sui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primum, tum gratia, atque hospitii florens hominum nobilissimorum; nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus, & consuetudo: quas, ut æquum est, familias honestatis, amplitudinisque gratia nomino; itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit; nam patrimonium domestici prædones vi ereptum possident; fama, & vita innocentis ab hospitibus, amicisque paternis defenditur; hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas, & salus in discrimen veniret, præter cæteros in ea vicinitate eam partem, causamque opera, studio, auctoritate defendit; etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur; postea quam victoria constituta est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabant, erat ille Romæ frequens, atque in foro, & in ore omnium quotidie versabatur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret; erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Rosciis Amerinis; quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria hujusce prædia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret; neque enim, judices, injuria metuebat; nam duo isti sunt T. Roscii (quorum alteri Capitoni cognomen est, iste, qui adest, Magnus vocatur) homines ejusmodi; alter plurimarum palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui cum ante hanc pugnam tyro esset scientia, facile ipsum magistrum scelere, audaciaque superavit; nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriæ, T. autem iste Roscius Romæ; cum hic filius assiduus in prædiis esset, cumque se voluntate patris rei familiari, vitæque rusticæ dedisset; iste autem frequens Romæ esset: occiditur ad balneas Palatinas rediens a cœna Sex. Roscius; spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat; verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote. Occiso Sex. Roscio, primus Ameriam nuntiat Manlius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris istius T. Roscii: & nunciat domum, non filii, sed T. Capitonis inimici: & cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex, & quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit; non modo ut exoptatum inimico nuncium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum, telumque paulo ante corpore extractum ostenderet; quatriduo, quo hæc gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullæ Volaterras defertur; magnitudo pecuniæ demonstratur; bonitas prædiorum, (nam fundos decem, & tres reliquit, qui Tyberim fere omnes tangunt)

hujus

hujus inopia, & solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater hujusce Sex. Roscius, homo tam splendidus, & gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc, hominem incautum, & rusticum, & Romæ ignotum, de medio tolli posse; ad eam rem operam suam pollicentur; ne diutius vos teneam, judices, societas coitur; cum jam proscriptionis mentio nulla fieret; & cum etiam qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus; tria prædia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit; hæc bona sexagies HS. emuntur duobus millibus nummum; hæc omnia, judices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio; neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quæ præterita sunt, & ea, quæ videntur instare, præparet, cum & pacis constituendæ rationem, & belli gerendi potestatem solus habeat, cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, cum tot, tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animadvertat; cum præsertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur; huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen tanta felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminem neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit; in prædia hujus invadit; hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo, atque focis patriis, disque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus; qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena: multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio removebat; non pauca suis adjutoribus large, effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat; quod Amerinis usque eo visum est indignum ut urbe tota fletus, gemitusque fieret; etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima; filii autem ejus egestas indignissima, cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reliquisset; bonorum emptio, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes; nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi, atque honestissimi, bonis jactantem se, ac dominantem T. Roscium; itaque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit; conquerantur de istorum scelere, & injuriis; orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conservatas velit; atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM; legati in castra veniunt. Intelligitur, judices, id, quod jam ante dixi, impruden-

te L. Sulla scelera hæc, & flagitia fieri; nam statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis qui peterent, ne ad Sullam adirent; & omnia Chrysogonum, quæ vellent, esse facturum pollicerentur; usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri; homines antiqui, qui ex sua natura cæteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum, prædia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in x. legatis erat, adpromitteret, crediderunt, Ameriam re inorata reverterunt; ac primo rem differre quotidie, ac procrastinare isti cœperunt; deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere; postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitæ hujusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam, domino incolumi, obtinere; quod is simul atque sensit, de amicorum, cognatorumque sententia Romam confugit, & sese ad Cæciliam Nepotis filiam, quam honoris causâ nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent: ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum, hospitique oppresso jam desperatoque ab omnibus opitulata est; ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur; nam, postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciundæ potestatem dari; consilium ceperunt plenum sceleris, & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio; denique, ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent; ita loqui homines, quod judicia tandiu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione, & de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii, & atrocitate criminis, fore ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset; hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsi, quem ipsi, eum cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt. Quid primum querar? aut unde potissimum exordiar, judices? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorum ne immortalium, populi ne Romani, vestram ne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona adempta, possessa, direpta; filii vita infesta, sæpe ferro, atque insidiis appetita; quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc, & accusatores hujusce

pecu-

pecuniâ comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an insutus in culeum, per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt; desunt: qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profecto, judices, & fortitam in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi; licet hercules undique omnes terrores, minæ, periculaque impendeat omnia, succurram, atque subibo; certum est, deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere; nulla res tanta existat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides; etenim quis tam dissoluto animo est, qui, hæc cum videat, tacere, ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis: quid vultis amplius? etiam ne ad subsellia cum ferro, atque telis venistis, ut hic aut jugaletis, aut condemnetis Sex. Roscium? Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum; is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostræ civitatis, de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus R. memoria retinet: diem Scævolæ dixit, postea quam comperit eum posse vivere; cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset, ajunt, hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset; quo populus R. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem: quæ tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit, & afflixerit; quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. Est ne hoc illi dicto, atque facto Fimbriæ non simillimum? accusatis Sex. Roscium: quid ita? quia de manibus vestris effugit, quia se occidi passus non est; illud, quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc quia fit a Chrysogono, num est ferendum? nam, per deos immortales, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus; ita facillime, quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi conveniat, intelligetis. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio, crimen adversariorum, & audacia, & potentia; criminis confictionem accusator Erutius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposcerant: Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus

bus rebus me dicere oportere intelligo; quid igitur est? non eodem modo de omnibus, ideo quod prima illa re ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis pos pulus R. imposuit; ego crimen, oportet, diluam: vos & audaciæ resistere, & hominum ejusmodi perniciosam, atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere, atque opprimere debetis. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur; scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur; etenim si, id quod præclare a sapientibus dicitur, vultu sæpe læditur pietas; quod supplicium satis acre reperitur in eum, qui mortem obtulerit parenti? pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina, atque humana cogebant; in hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro extitit, ut, si quando auditum sit, portenti, ac prodigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruti, argumentis accusatorem censes uti oportere? non ne & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitiis, flagitiisque omnibus deditam, & denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex Roscium, ne objiciendi quidem causa, contulisti. Patrem occidit Sex. Roscius: qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & sæpe in cæde versatus? at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt; de luxuria purgavit Erutius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse; nihil autem unquam debuit; cupiditates porro quæ possunt esse in eo, qui, ut ipse accusator objecit, ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maxime disjuncta a cupiditate, & cum officio conjuncta; quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat; patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim eam quoque justam, & magnam, & perspicuam fuisse; nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis, & maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, & magnis, & necessariis; rursus igitur eodem revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret; at perspicuum est, nullum fuisse; pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus; ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit, neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse. Nescio, inquit, quæ causa odii fuerit: fuisse odium intelligo; quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erutio accidebat in mala, nugatoriaque accusatione, idem

mihi

mihi usuvenit in causa optima; ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non veniebat; ego, res tam leves qua ratione infirmem, ac diluam, reperire non possum; quid ais, Eruti? tot prædia, tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis, ac supplicii gratia colenda, ac tuenda tradiderat? quid hoc? patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis, rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, & in prædiis colendis operæ plurimum, studiique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret? Quid, si constant, hunc non modo colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamen ne hæc attenta vita, & rusticana, relegatio, atque amandatio appellabitur? vides, Eruti, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque a veritate; quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis: neque hæc tu non intelligis, sed usque eo, quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos ducendum putes, verum etiam contra rerum naturam contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. At enim, cum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruti, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes: eo accessit studium doctrinæ, ut ne a literis quidem alienus esses; ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum filium rusticum, quam illum alterum Cherestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere, alterum rus supplicii causa relegasse? quid ad istas ineptias abis, inquies? quasi vero mihi difficile sit quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam (vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt, verum homines notos sumere odiosum est; cum & illud incertum sit, velint ne hi sese nominari; & nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus; & certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem; etenim hæc conficta arbitror a poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitæ quotidianæ videremus; age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, & considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis quæ studia a patribusfamilias maxime laudentur: jam profecto intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio

 vitio,

vitio, & culpæ dedisse; ac non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt; sed permultos & ego novi, &, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui & ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc rusticam, quam tu probro, & crimini putas esse oportere, & honestissimam, & suavissimam esse arbitrantur; quid censes hunc ipsum Sex. Roscium quo studio, & qua intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo; verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviscatur, & studium deponat, licebit: quod tametsi miserum, & indignum est, feret tamen æquo animo, judices, si per vos vitam, & famam potest obtinere; hoc vero est, quod ferri non potest, si & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem, & multitudinem; & quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi; ut parum miseriæ sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. Næ tu, Eruti, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent; etenim qui præesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares; at hercule majores nostri longe aliter & de illo, & de cæteris talibus viris existimabant: itaque ex minima, tenuissimaque rempubl. maximam, & florentissimam nobis reliquerunt; suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus & agris, & urbibus, & nationibus rempubl. atque hoc imperium, & populi Rom. nomen auxerunt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus; sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipubl. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ, temporisque consumpserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit, cum præsertim nihil esset quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut re vera honestius facere posset. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruti, quod hunc ruri esse patiebatur; numquid est aliud? imo vero, inquit, est; nam istum exheredare in animo habebat; audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat; nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse, atque inepta. Convivia cum patre non inibat: quique qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat: nec mirum, quem neque in urbe videret, neque rure vocaturus esset; verum hæc tu quoque intelligis esse nugatoria; illud quod cœpimus, videamus: quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium cogitabat;

mit-

mitto quærere, qua de causa; quæro, qui scias? tametsi te dicere, atque enumerare causas omnes oportebat: & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris arguerit, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem se esse oblivisceretur; quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror; verum concedo tibi, ut ea prætereas, quæ cum taces, nulla esse concedis; illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes; quid ergo affers, quare id factum putemus? vere nihil potes dicere; finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit: quam ob causam? nescio; exheredavit ne? non; quis prohibuit? cogitabat; cogitabat? cui dixit? nemini; quid est aliud, judicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? nemo nostrum est, Eruti, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse; vident omnes, qua de causa huic inimicus venias; sciunt hujusce pecunia te adductum esse; quid ergo est? ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, & legem Memmiam putares aliquid valere oportere; accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia; verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus; innocens est quispiam; verumtamen quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret; tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere; cum enim aliquid habeat, quod possit criminose, ac suspiciose dicere, aperte ludificari, & calumniari sciens non videatur; quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest, nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest; utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint; at fures internoscere non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: & quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ est cautior; quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur; quod acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio; alii vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui & latrare, & mordere possunt; cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur; hoc populo gratissimum est; deinde, si voletis, etiam tum, cum verisimile erit, aliquem commisisse, in suspicione latratote;

id quoque concedi potest; sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis aut quare, aut quo modo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos bene novi, literam illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est; audio; sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo: planum fac; nihil est; non, quicum deliberavit, quem certiorem fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruti, nonne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio; unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum; de bonorum emptione, deque ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet; hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit; non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. Operæ pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare: credo, cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quæsisse, num ille, aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim; posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt, & solent: ita negligens esse cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret, deinde spatiaretur; nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui cœnam imperaret; prorsus ut vestro consessu, & hoc conventu pro summa solitudine abuteretur: peroravit aliquando, assedit; surrexi ego: respirare visus est, quod non alius potius diceret; cœpi dicere: usque eo animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, antequam Chrysogonum nominavi: quem simulatque attigi, statim homo se erexit, mirari visus est; intellexi, quid eum pupugisset; iterum, ac tertio nominavi; postea homines cursare ultro, & citro non destiterunt, credo, qui Chrysogono nunciarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet; aliter causam agi, atque ille existimaret; aperiri bonorum emptionem; vexari pessime societatem; gratiam, potentiamque ejus negligi; judices diligenter attendere; populo rem indignam videri; Quæ quoniam te fefellerunt, Eruti, quoniamque vides versa esse omnia, causam pro Sex. Roscio si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides judicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam; confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non judicium futurum. De parricidio causa dicitur; ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit; quod in minimis noxis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam

pope

prope quotidiana sunt, maxime, & primum quæritur, quæ causa maleficii fuerit; id Erutius in parricidio quæri non putat oportere: in quo scelere, judices, etiam cum multæ causæ convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non temere creditur; neque levi conjectura res penditur; neque testis incertus auditur: neque accusatoris ingenio res judicatur; cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur, necesse est, neque audacia solum, sed summus furor, atque amentia; hæc cum sint omnia, tamen extent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum; quæ nisi multa, & manifesta sunt, profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria credi non potest; magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum, atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie, & figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit; cum etiam feras inter sese partus, atque educatio, & natura ipsa conciliet; non ita multis ante annis ajunt T. Clœlium quendam Tarracinensem, hominem non obscurum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis esset, inventum esse mane jugulatum; cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id ætatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt; quid postea? erat sane suspiciosum, neutrum sensisse; ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui & sentire, & defendere facile possent: erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret; tamen, cum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse, judicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt; nemo enim putabat quemquam esse, qui cum omnia divina, atque umana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset; propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt. Videtisne, quos nobis poetæ tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, cum præsertim deorum immortalium jussis, atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiæ, neque consistere usquam patiantur? quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt. Sic se res habet, judices: magnam vim magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis; ex quo, si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor, atque amentia consequatur; nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie, scelerateque commiserint,
agi-

agitari, & perterreri furiarum tædis ardentibus; sua quemque fraus, & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent; hæ sunt impiis assiduæ, domesticæque furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis filiis repetant; hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi pene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit, nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumptus effusi cum probro, atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insania; accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pene dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant, oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sunt; quare hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur, vindicandum; itaque cum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modo armis plus, quam cæteras nationes, verum etiam consilio, sapientiaque potuisse, tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt; qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud cæteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur; ejus porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit; is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse; sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat; ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto majores nostri sapientius, qui, cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ maleficio summoverentur; insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici; o singularem sapientiam, judices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur; noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigisset, immanioribus uteremur; non sic nudos in flumen dejicere, ne cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera, quæ violata sunt, expiari putantur; denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint; etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis? terra mortuis? mare fluctuantibus? litus ejectis? ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat; ita jactantur fluctibus, ut

nun-

numquam alluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruti, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus præesset; tamen diligentius, paratiusque venisses; utrum, quid agatur, non vides; an, apud quos agitur? agitur de parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest: apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere. Esto: causam proferre non potes; tametsi statim vicisse debeo; tamen de meo jure decedam, & tibi, quod in alia causa non concederem, in hoc concedam, fretus hujus innocentia; non quæro abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quæro, quomodo occiderit; ita quæro abs te, C. Eruti, quemodo, & sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quo modo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? si ipsum arguis: Romæ non fuit; si per alios fecisse dicis: quæro, servos'ne, an liberos? quos homines? indidem ne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? si Ameria, qui sunt hi? cur non nominantur? si Roma, unde eos noverat Roscius? qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit; ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? non ne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem veniat facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum, atque agrestem fuisse: nunquam cum homine quoquam collocutum esse: nunquam in oppido constitisse; qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse; in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida, incultaque vita, istiusmodi maleficia gigni non solere; ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur; in urbe luxuries creatur: ex luxuria existat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera, ac maleficia gignuntur; vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniæ, diligentiæ, justitiæ magistra est. Verum hæc missa facio: illud quæro, is homo, qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens præsertim, conficere potuerit? Multa sunt falsa, judices, quæ tamen argui suspiciose possunt; in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius; literas, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem; arcessivit aliquem: at quando? nuncium misit: quem? aut ad quem? pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem: nihil horum ne confingi quidem

po-

potest: & tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit; o dii immortales, rem miseram, & calamitosam! quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet; vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis: unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit; meministis ne T. Roscium recusare? quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur, apud eum sunt in honore, & in pretio; etiam nunc, ut ex his quæratur, ego postulo, hic orat, atque obsecrat; quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eo ne, qui propter illius mortem in egestate, & insidiis versatur, cui ne quærendi quidem de morte patris potestas permittitur; an ab iis, qui quæstionem fugitant, bona possident, in cæde, atque ex cæde vivunt. Omnia, judices, in hac causa sunt misera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest; mortis paternæ de servis paternis quæstionem habere filio non licet; ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quæratur; veniam; neque ita multo post ad hunc locum; nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum cum Erutii crimina diluissem. Nunc, Eruti, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est; si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas, aut per aliquos liberos, aut servos; liberos ne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut pro pretio, potest ostendere; ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere; quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis unquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi is in portum rejectus a cæteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipso recidere intelligas. Quid est ergo, quo tandem accusator inopia argumentorum confugerit? ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur; quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti; interim mihi videris, Eruti, una mercede duas res assequi velle; nos judicio perfundere, accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? & a quibus? nonne cogitas te a sectoribus huc adductum esse? quid postea? nescimus, per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum, & bonorum? ii denique, qui tum armati dies, noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda, & sanguine versabantur. Sex.

Rosc.

Roscio temporis illius acerbitatem, iniquitatemque objicient? & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces, ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret; propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videas diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erutii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte expectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus, ac nova, objecit; quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur; ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant; de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare; si quid est, quod ad testes reservet; ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.

Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides; nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit; is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum, & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium & est, & inveniri potest: jam intelliges, Eruti, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur; tametsi neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam; neque enim id facerem, nisi necesse esset; & id erit signi me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus, & mea fides postulabit. Causam, ut nullam reperiebas in Sex. Roscio; at ego in T. Roscio reperio; tecum enim mihi res est, T. Roscii, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris; de Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit; tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus R. verissimum, & sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quærere solebat, cui bono fuisset; sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe, atque emolumento accedere; hunc quæsitorem, ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur; ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam inclinatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus, tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quærente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere; in hac enim causa cum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse illud quem non quærerent, cui bono fuisset; sed & perspicuum crimen, &

suspicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egestatem; quid, si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda caussa, quæ te ad tantum adduxerit? quid ergo horum negari potest? tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur; avaritiam præfers, qui societatem coieris de municipis, cognatique fortunis cum alienissimo; quam sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres; inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, & magnas rei familiaris controversias, concedas, necesse est. Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit; is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus; is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori, judiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidat: postremo, judices, id quod ad rem meam sententia maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius. Hæc tu, Eruci, tot, & tanta si nactus esses in reo, quam diu diceres? quo te modo jactares? tempus hercule te citius, quam oratio deficeret; etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere: neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere; verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege annumerer: te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit; multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus: quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas a præliis avocabat; postremo Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modo ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant; jam quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, & de beneficiis accusabant: qui omnes, quod ad me attinet, vellem viverent: nihil enim mali est, canes ibi quamplurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt; verum, ut fit, multa sæpe, imprudentibus imperatoribus vis belli, ac turba molitur; dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabant: erant interea, qui suis vulneribus mederentur, qui, tanquam si offusa reip. sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant: a quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta: nam & accusatores, & judices sustulerunt; hoc commodi

di est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent; nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut coepi dicere, & Erutius haec si haberet in causa, quae commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, & ego, judices, possum; sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem; ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. Video igitur causas esse permultas, quae istum impellerent: videamus nunc, ecquae facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romae; quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romae; verum quid ad rem? & alii multi; quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit; ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit, an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age nunc, caeteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erutius: & homines impune occidebantur; quid? ea multitudo quae erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent; si eos, putas, qui alienum appetebant; tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant; quaere, in cujus fide sint, & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies; & quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime causa Sex. Roscii cum tua conferetur. Dices, quid postea, si Romae assiduus fui? respondebo: at ego omnino non fui. Fateor me sectorem esse: verum & alii multi; at ego, ut tute arguis, agricola, & rusticus; non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius; ut ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur. Videamus nunc strictim, sicut caetera, quae post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quae ita aperta, & manifesta sunt, ut medius fidius, judices, invitus ea dicam; vereor enim, cuicuimodi es, Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim; cum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere; rursus immuto voluntatem meam; venit enim mihi in mentem oris tui; te ne, cum caeteri socii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum praeda, sed de hujus maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in judicio versare-

re,

re, & federes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur, & impudentia. Occiso Sex. Roscio, quis primus Ameriam nunciat? Manlius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens, & familiaris; quid attinuit eum id potissimum nunciare, quod, si nullum jam ante consilium de morte, ac de bonis ejus inieras, nullamque societatem neque sceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua sponte Manlius nunciat? quid, quæso, ejus intererat? An cum Ameriam non hujusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nunciaret? cujus rei causa venerat Ameriam? non possum, inquit, divinare; eo rem jam adducam ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nunciavit? cum Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent, cum tot propinqui cognatique optime convenientes: qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuncius, T. Roscio Capitoni potissimum nunciaret? occisus est a cœna rediens: nondum lucebat, cum Ameriæ scitum est; quid hic incredibilis cursus? quid hæc tanta celeritas, festinatioque significat? non quæro, quis percusserit; nihil est, Glaucia, quod metuas: non excutio te, si quid forte ferri habuisti; non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere; quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio; cujus manu sit percussus non laboro: unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus, resque manifesta dat; ubi, aut unde audivit Glaucia? qui tam cito scivit? fac audisse statim; quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur? nullam partem noctis requiesceret? Etiam ne in tam perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda sit? nonne vobis hæc, quæ audistis, cernere oculis videmini, judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a cœna videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuncium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quamprimum nunciet? quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium: de tribus, & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere; audio præterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri, multas esse infames palmas, hanc primam esse tamen lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno; habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX. de ponte in Tyberim dejecerit; quæ, si prodierit, atque adeo cum prodierit, scio enim proditum esse, audiet; veniat modo,

do, explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum, Erutium conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse, & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum; o praeclarum testem, judices! o gravitatem dignam exspectatione! o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accommodetis! profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia. Alter ex ipsa caede volucrem nuncium Ameriam ad socium, atque ad magistrum suum misit, ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter, si diis immortalibus placet, testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est; quasi vero id nunc agatur, utrum id, quod dixerit, credendum, an quod fecerit, vindicandum sit; itaque more majorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret; nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa, & mutata in pejorem partem sint omnia; cum de bonis, & de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui & sector est, & sicarius, hoc est, qui & illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor, atque possessor est, & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quaeritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide ne tibi desis: tua quoque res permagna agitur; multa scelerate, multa audacter, multa improbe fecisti, unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erutii sententia; nihil opus fuit te istic sedere; neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit; huc accedit, quod paulo tamen occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset; nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret; cum, quae facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera a vobis contra vosmetipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, judices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Roscii quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nunciatur; quaeritur etiam nunc, quis eum nuncium miserit; nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim, qui non norat hominem, aut rem; atque ei venit in mentem praedia concupiscere hominis ignoti; quem omnino nunquam viderat; soletis, cum aliquid hujusmodi auditis, judices, continuo dicere: necesse est, aliquem dixisse municipem, aut vicinum; ii plerumque indicant; per eos plerique produntur; hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis; non enim ego ita disputabo: verisimile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse; erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia; nam cum

mul-

multos veteres a majoribus Roscii patronos, hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem, & clientelam contulerunt; hæc possum omnia vere dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est: ipsos certo scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis, poteritis ne dubitare, judices, qui indicarit? qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii; num quisnam præterea? nemo est, judices; num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrysogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt? Age, nunc ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis præmiis donabantur? si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt; nonne satis fuit his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia, tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nonne perspicuum est, judices, has manubios Rosciis Chrysogonum, re cognita, concessisse? Venit in decem primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite; nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum, atque integrum, quod non ejus scelus, atque perfidia violarit, & imminuerit; virum optimum esse eum judicatote. Impedimento est, quominus de his rebus Sulla doceatur: cæterorum legatorum consilia, & voluntatem Chrysogono enunciat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grande amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere; hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hisce insidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enunciare: cum illo partem suam depacisci; hisce, aliqua fretus hora semper, omnes aditus ad Sullam intercludere; postremo, isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt, istius fide, ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denunciare, pro re certa spem falsam domum retulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quæstus, aut commodi causa, verum etiam negligentius, eum majores summum admisisse dedecus existimabant: itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti; credo, propterea quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria fides amicorum supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, & quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem; non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis: idcirco amicitiæ comparantur, ut commune com-

mo-

modum mutuis officiis gubernetur; quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis, & obstas? recede de medio; per alium transigam: suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt; ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem; nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat; perditissimi est igitur hominis simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. Ita ne est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ sunt, atque concreditæ, ignominia mortuum affecerit, is inter honestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? in minimis, privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, judiciique infamiam revocatur: propterea quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publice gesta, atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquo commodum læserit, sed perfidia legationis ipsius cæremoniam polluerit, maculaque affecerit, qua is tandem pœna afficietur? aut quo judicio damnabitur? si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quod opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & honestatem omnem amitteret? nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit: sed id, quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est: & ex eo T. Roscius non paulo nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est; voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit. Videte jam porro cætera, judices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, æqueque turpe, atque illud, de quo ante dixi: neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit; ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur; tecti esse ad alienos possumus, intimi multa apertiora videant necesse est: socium vero cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus; recte igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere; at vero T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium fefellit (quod tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur) verum no-

novem homines honestissimos, ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude, & perfidia fefellit; qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt; ejus malitiam non viderunt, orationi vanæ crediderunt; itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti, providique fuisse; iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enunciavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coiit; terret etiam nos, ac minatur; tribus prædiis, hoc est præmiis sceleris, ornatus. In ejusmodi vita, judices, in his tot, tantisque flagitiis hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis; etenim quærere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote; tametsi hoc quidem minime latet: quod ita promptum, & propositum est, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur; verum ex hoc, etiam si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæso, judices? num aut ille lanista omnino jam a gladiis recessisse videtur, aut hic discipulus magistro tantulum de arte concedere? par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia: etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam antea, sæpenumero postulatos esse ab istis duos servos in quæstionem: tu semper, T. Rosci, recusasti; quæro abs te, ii ne, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent; an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi, atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi: qui ita vixerunt, talesque a populo Rom. putantur, ut quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret; postulabant autem pro homine miserrimo, atque infelicissimo; qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur; res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de maleficio confiterere; quæ cum ita sint, quæro abs te, quam ob causam recusaris? cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt; servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo; quod a vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, suspiciosum est; quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quæri de servis, iniquum est; anne quæritur? Sextus enim Roscius reus est: neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos esse dicitis; cum Chrysogono sunt; ita credo: literis eorum, & urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines pene operarios, ex

Ame-

Amerina disciplina patrisfamiliæ rusticani ; non est ita profecto, judices ; non est verisimile, ut Chrysogonus horum literas adamarit, aut humanitatem ; non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem: est quiddam, quod occultatur ; quod quo studiosius ab ipsis opprimitur, & absconditur, eo magis eminet, & apparet ; quid igitur ? Chrysogonus, sui maleficii occultandi causa, quæstionem de his haberi non vult ? minime, judices ; non in omnes arbitror omnia convenire ; ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor : neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere ; meministis me ita distribuisse initio causam, in crimen, cujus tota argumentatio permissa Erutio est ; & in audaciam, cujus partes Roscius impositæ sunt ; quidquid maleficii, sceleris, cædis erit, proprium id Rosciorum esse debebit ; nimiam gratiam, potentiamque Chrysogoni dicimus & nobis obstare, & perferri nullo modo posse, & a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere ; ego sic existimo ; qui quæri velit ex iis, quos constat, cum cædes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire : qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audet, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret ; nam & multæ res afferri possunt ; & unaquæque earum multis cum argumentis dici potest ; verum ego, quod invitus, ac necessario facio, neque diu, neque diligenter facere possum : quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi : quæ posita sunt in suspicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris ingeniis, conjecturæque committo. Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni : sub quo nomine tota societas statuitur : de quo, judices, neque quo modo dicam, neque quo modo taceam, reperire possum ; si enim taceo, vel maximam partem relinquo : sin autem dico, vereor, ne non ille solus, id quod ad me nihil attinet, sed alii quoque plures læsos se esse putent ; tametsi ita res se habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur ; hæc enim causa nova profecto, & singularis est. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrysogonus ; primum hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quo modo venire potuerunt ; atque hoc non ita quæram, judices, ut id dicam, esse indignum hominis innocentis bona venisse ; si enim hæc audientur, ac libere dicentur ; non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur ; verum ego hoc quæro : qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia (non enim novi, nec scio) verum ista ipsa lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt ? scriptum enim ita dicunt esse, ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt : quo in numero Sex. Roscius non est,

aut eorum, qui in adversariorum præsidiis occisi sunt. Dum præsidia ulla fuerunt, in Sullæ præsidiis fuit: postеaquam ab armis recesserunt; in summo otio, rediens a cœna, Romæ occisus est; si lege: bona quoque lege venisse fateor: sin autem constat, contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse: bona quo jure, aut quo modo, aut qua lege venierint, quæro. In quem hoc dicam, quæris, Eruti? non in eum, quem vis, & putas: nam Sullam & oratio mea ab initio, & ipsius eximia virtus omni tempore purgavit; ego hæc omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hisce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino hæc bona non venisse: id quod postea, si per vos, judices, licitum erit, aperitur; opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones, venditionesque fiant, nimirum ad Kal. Jun. Aliquot post menses & homo occisus est, & bona venisse dicuntur; profecto aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt; nosque ab isto nebulone facetius eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione sunt; nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, judices, hæc scrutari, & propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem; non enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, & ficto crimine liberatus sit; verum quæso a vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio; quæ enim mihi ipsi indigna, & intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere, ea pro me ipso, ex animi mei sensu, ac dolore pronuncio; quæ ad hujus vitæ casum, causamque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego hæc a Chrysogono mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro; primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque apud adversarios occisus est, neque proscriptus fuerat, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est; deinde, cur tantulo venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti nequam, & improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit; nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum, multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sulla, commisisse; placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices; sed necesse est; etenim si Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu, & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intole-

intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil pernicii causa, divino consilio, sed vi ipsa, & magnitudine rerum factum putamus: at contra commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, cum solus remp. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum, ut hæc missa faciam, quæ jam facta sunt, ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum, & machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dixit Erutius?

desunt non pauca.

aptam, & ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuncium possunt; alter tibi descendit de Palatio, & ædibus suis: habet animi relaxandi causa rus amœnum, & suburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum nisi præclarum, & propinquum: domus referta vasis Corinthiis, & Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba, & rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi, & aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ vero convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo, si domus hæc habenda est potius, quam officina nequitiæ, & diversorium flagitiorum omnium. Ipse vero quemadmodum composito & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices; etiam videtis, judices, ut omnes despiciat; ut hominem præ se neminem putet; ut se solum beatum, solum potentem putet. Quæ vero efficiat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis, victoriamque voluisse lædere, tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare; non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet; sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui, infirmaque parte, posteaquam

 id,

id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt; quis enim erat, qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur; quæ perfecta esse, & suum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Rom., consilio, & imperio, & felicitate L. Sullæ gesta esse intelligo; quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere; quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est, laudo; quæ ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror; meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, & idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuscujusque impetum facerent; & id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare; tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus, oppressusque populus Rom. est; verum longe aliter est: nihil horum est, judices: non modo non læditur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis; verum etiam ornabitur; etenim qui hæc vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant; ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat: vellem quidem, liceret; hoc dixissem: dicas licet; hoc fecissem: facias licet; nemo prohibet; hoc decrevissem, decerne; modo recte, omnes approbabunt: hoc judicassem: laudabunt omnes, si recte, & ordine judicaris; dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit; sua cuique procuratio, auctoritasque est restituta; quam si retinere volunt ii, qui receperunt, in perpetuum poterunt obtinere: sin has cædes, & rapinas, & hos tantos, tamque profusos sumptus aut facient, aut approbabunt, nolo in eos gravius quidquam ne ominis quidem causa dicere; unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt, iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta sua concedant, necesse est; quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem locutum esse, si quis vere, ac libere locutus sit: desinant suam causam cum Chrysogono communicare: desinant, si ille læsus sit, de se aliquid detractum arbitrari; videant, ne turpe, miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse; quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero quam viam muniet, quo iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum, sanctumque restat. Hic ne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam

potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum, quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror; idcirco ne experrecta nobilitas armis, atque ferro remp. recuperavit, ut ad libidinem suam liberti, servuli que nobilium bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim; fateor insanisse, qui cum illis senserim: tametsi inermis, judices, sensi; sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento Reip. populoque R. debet esse: tum vero optimo, & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se, & causam lædi putet, cum Chrysogonus vituperetur; is causam ignorat, se ipsum prope non novit; causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur; ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore causæ separatur; verum hæc omnis ratio, ut jam ante dixi, mea est: qua me uti resp. & dolor meus, & istorum injuria coegit; sed Roscius horum nihil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola, & rusticus, ista omnia, quæ vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario solutus, cupit a vobis discedere; si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat, oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit; si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit; si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit; si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præterea quidquam, excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere? prædia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo: concedo; & quod animus æquus est, & quia necesse est, mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero; familia mea maxima uteris: ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto; quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? si spoliorum causa vis hominem occidere; spoliasti: quid quæris amplius? si inimicitiarum; quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia possedisti, quam ipsum cognosti? sin metuis, ab eo ne aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere; nonne ostendis id te vereri, quod præter cæteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in iis rebus, quam L. Sulla gessit; quod si tibi causa nulla est,

cur hunc miserum tanta calamitate affici velis, si tibi omnia sua præter animam tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera, immanisque natura? quis unquam prædo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse: & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis; nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides, quem tu e patrimonio, tanquam e naufragio, nudum expulisti; quasi vero nescias hunc & ali, & vestiri a Cæcilia Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima fœmina; quæ cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? mihi crede, si pro patris ejus hospitiis, & gratia vellent omnes hujus hospites adesse, & auderent libere defendere, satis copiose defenderetur: sin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quod summa reip. in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret; nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superare putent; quæ domi gerenda sunt, ea per Cæciliam transiguntur; fori, judiciique rationem Messalla, ut videtis, judices, suscepit: qui si jam satis ætatis, atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret; quoniam ad dicendum impedimento est ætas, & pudor, qui ornat ætatem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere, ac debere intelligebat: ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita erepta de manibus sectorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit; hæc acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriæ resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere; quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent, & resp. ex illis, & ipsi ex invidia minus laborarent. Verum si a Chrysogono, judices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat; si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat; si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quæ reip., vestra pristina

boni-

bonitas, & misericordia: quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus; sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in rep. versata est, vestros quoque animos, id quod fieri profecto non potest, duriores, acerbioresque reddidit, actum est, judices: inter feras satius est ætatem degere, quam in hac tanta immanitate versari; ad eam ne rem vos reservati estis, ad eam ne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores, ac sicarii jugulare non potuissent? solent hoc boni imperatores facere, cum prælium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrantur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant; nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores, vos hic tales viros sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint; dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur. An vero, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur? & ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore; ex altera egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? quod si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profitemini; si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt; cavete, per deos immortales, judices, ne nova, & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur; illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur; hanc vero, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis, & aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum remp. perventuram putetis. Homines sapientes, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime resp. laborat, iis maxime mederi convenit; vestrum nemo est, quin intelligat, populum R. qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare; hanc tollite ex civitate, judices: hanc pati nolite diutius in hac rep. versari: quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum; nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Deest fortasse quippiam.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO,

Quæ dicitur

IN C. VERREM DIVINATIO.

ARGUMENTUM.

Quæstio. Utrum Cicero, an vero Q. Cæcilius constituendus sit accusator C. Verris, quem repetundarum rerum Siculi postularunt. Petunt accusationem Cicero, & Cæcilius. Personæ Judicii, Prætor M. Glabrio, eique in consilio viri ornatissimi ex Senatu. Oratio habita est in foro; anno U. C. 683. Ciceronis 37. Victo Cæcilio, accusatio ad Ciceronem delata est.

SI quis vestrum, judices, aut eorum, qui adsunt, forte miratur, me qui tot annos in caussis, judiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc mutata voluntate, ad accusandum descendere; is, si mei consilii caussam, rationemque cognoverit, una & id, quod facio, probabit, & in hac caussa profecto neminem mihi esse præponendum actorem putabit. Cum quæstor in Sicilia fuissem, judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamque memoriam quæsturæ, nominisque mei relinquerem; factum est, uti cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur, qui nunc populati, atque vexati, cuncti ad me publice sæpe venerunt, ut suarum fortunarum omnium caussam, defensionemque susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum; venisse tempus ajebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam, salutemque totius provinciæ defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere, quod eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset; quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium pertulisse: rogare, & orare, ne illos supplices aspernarer, quos me incolumi nemini supplices esse oporteret. Tuli graviter, & acerbe, judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem a me, atque auxilium expectassent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab

nes ab ineunte adolescentia dedissem, tempore, atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Caecilium, qui praesertim quaestor in eadem provincia post me quaestorem fuisset; quo ego adjumento sperabam hanc a me molestiam posse dimoveri, id mihi erat adversarium maxime; nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quaestor non fuisset. Adductus sum, judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris, atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem; quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod haec quae videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda; defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam; quamobrem si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, & non omnino a defendendis hominibus, sublevandisque discedere; quod si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantae necessitudinis non intercederet, & hoc, quod facio, me reip. causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere praeditus, cujus furta, atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaja, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romae denique ante oculos omnium maxima, turpissimaque nosemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum, aut consilium posset reprehendere? quid est, pro deum, hominumque fidem, in quo ego reip. plus hoc tempore prodesse possim? quid est, quod aut populo R. gratius esse debeat, aut sociis, exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti, fortunisque omnium magis accommodatum sit? populatae, vexatae, funditus eversae provinciae, socii, stipendiariique populi R. afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium quaerunt; qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur se accusatores idoneos non habere: qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant; populus R. interea, tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil aeque in rep. atque illam veterem judiciorum vim, gravitatemque requirit; judiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata est, judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur; judicum culpa, atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur, id jam populare, atque plausibile factum est; in hac libidine hominum nocentissimorum, in populi R. quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei, atque integri causam reip. legumque susciperent; fateor me salutis omnium causa ad eam partem accessisse reip. sublevandae,

quæ maxime laboraret. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi; dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, judices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere; quem maxime velint actorem esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ: & quem minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur; in hac causa, judices, tametsi utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt, quorum causa judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse, dicitur; adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, & diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis, atque populi R. legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causæ totius esse voluerunt. Utrum, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum, fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis; de quo non præjudicium, sed plane judicium jam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem suæ causæ contra illius injurias quæsisse; hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis; quod ipse, cui maxime hæc res obstat, negare non audet: videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare; deinde sunt testes viri clarissimi nostræ civitatis: quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vellem: scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque præsidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est; hi sciunt, hoc non modo a me petitum esse, sed ita sæpe, & ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum; sed quid ego his testibus utor? quasi res dubia, aut obscura sit; adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui præsentes vos orant, atque obsecrant, judices, ut in actore causæ suæ deligendo vestrum judicium a suo judicio ne discrepet, omnium civitatum totius Siciliæ legationes adsunt, præter duas civitates: quarum duarum si adessent duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. At enim cur a me potissimum hoc præsidium petiverunt? si esset dubium, petis-

petissent a me præsidium, necne, dicerem, cur petissent: nunc vero, cum id ita perspicuum sit, ut oculis judicare possitis; nescio, cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur me potissimum esse delectum; verum id mihi non sumo, judices, & hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cujusquam relinquo, me omnibus patronis esse præpositum; non ita est: sed uniuscujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum ducta ratio est; mea fuit semper hæc in hac re voluntas, & sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me; me ut mallem, quam neminem. Reliquum est jam, ut illud quæramus, cum hoc constet Siculos a me petisse, ecquid hanc rem apud vos, animosque vestros valere oporteat, ecquid auctoritatis apud vos in suo jure repetundo socii populi R. supplices vestri habere debeant; de quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit; nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione, & privato jure repetuntur: hæc lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto munitam nunc quidem, quam antea; verumtamen, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est; cujus legis non modo a populo R. sed etiam ab ultimis nationibus jampridem severi custodes requiruntur; quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in unaquaque re beneficio senatus, populique R. juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto; si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur; quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit; in hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam invitis iis, quorum negotium est, accedere, aut aspirare audeat? Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent; te non novimus; nescimus, qui sis; nunquam te antea vidimus; sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt, utrumque se nosse, alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle; cur nolint, etiam si tacent, satis dicunt; verum non tacent; tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis, & judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis invitissimis iis, quibus ma-

maxime lex consultum esse vult? cur, de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur iis non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis adimis potestatem? nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem te ipsum ulcisçantur, laborare? At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud credo obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit; ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse: quæ cujusmodi in utroque nostrum sint, paulo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat: itaque magnus ille defensor, & amicus ejus tibi Hortensius suffragatur: me oppugnat: aperte ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: & ait, hoc se honeste, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere; non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare: reus ut absolvatur, non peto; sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto: da mihi hoc, concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro; & ait idem, ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam, certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit: id esse perfacile: non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami, ac nefaria; atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat: videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit, si a quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines translata sit, se in judiciis dominari non posse; huic ego homini jam ante denuncio; si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam, & ita tamen mutandam, ut meliore, & honestiore conditione sit, quam qua ipse esse vult: ut imitatur homines eos, quos ipse vidit, amplissimos, L. Crassum, & M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad judicia, causasque amicorum, præter fidem & ingenium, afferre oportere; nihil erit, quod me agente arbitretur, judicium sine magno multorum periculo posse corrumpi; ego in hoc judicio mihi Siculorum causam receptam, pop. R. susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, sed omnino omnis improbitas, id quod pop. R. jam diu flagitat, extinguenda, atque delenda sit; in quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in

orationa

oratione mea ponere; tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modo specimen cæteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? in mentem tibi non venit, quid negotii sit, causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis judicium, sed etiam in oculis, conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum defendere? cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris, ego jam tibi ipse, istuc, quod expetis, mea voluntate concedam; primum integritatem, atque innocentiam singularem: nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere; hic ego de te plura non dicam; unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis potuisse cognosci; Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judicium non affuturos; quare negent, ex me non audies: hos patere id suspicari, quod necesse est; illi quidem, ut est hominum genus nimis acutum, & suspiciosum, non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, cum iisdem litteris illius prætura, & tua quæstura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia litteras suspicantur. Deinde, accusatorem firmum, verumque esse oportet; eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse; nec ea dico, quæ, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam rediisse cum Verre: Potamonem scribam, & familiarem tuum retentum esse a Verre in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilium fratrem tuum, lectissimum, atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias persequi, sed esse cum Verre, cum illo familiarissime, atque amicissime vivere; sunt hæc, & alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse; video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, & cum esset tritici modius HS II. pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse; magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda; ego hoc uno crimine illum condemnem, necesse est; tu, Cæcili, quid facies? utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? si objicies, id ne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem provincia tu ipse feceris? audebis ita accusare alterum, ut quo minus tute condemnere, recusare non possis? sin prætermittes; qualis erit ista tua accusatio, quæ domestici periculi metu, certissimi, & maximi criminis non modo suspicionem,

verum

verum etiam mentionem ipsam pertimescat? Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est; grave est hoc crimen in Verrem, grave me agente, te accusante nullum; eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiamsi cuperet prætor, tamen, ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat; hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet; silebitur toto judicio de maximis, & notissimis illius furtis, & injuriis; mihi crede, Cæcili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est. Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt; quid? hoc, Verre prætore, factum est solum? non, sed etiam quæstore Cæcilio; quid igitur? daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere, ne fieret, & debuisti? an totum id relinques? ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet, quod cum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat; atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro: sunt alias magis occulta furta, quæ ille, ut istius credo animos, atque impetus retardaret, cum quæstore suo benignissimo communicavit; hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi indicium postulas dari, quod tecum una fecerit: concedo, si id lege permittitur; sin autem de accusatione dicimus: concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quominus alterius peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam, atque tuam accusationem; ego, etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem; tu contra, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo repreriare. Quid illa, Cæcili? contemnenda ne tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi, aliqua dicendi consuetudo, aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio? intelligo, quam scopuloso, difficilique in loco verser; nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiæ multo molestissima; quamobrem nihil dico de meo ingenio; neque est, quod possim dicere; neque, si esset, dicerem; aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est, aut, si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum. De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem, certamenque nostrum familiariter tecum loquar; tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam, & tu te collige, & qui sis & quid facere possis, considera, putas ne te posse de maximis, acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi Rom. gravitatem judicii, legumque susceperis, tot

res,

res, tam graves, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio sustinere? putas ne te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaja, Asia, Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis, temporibusque divisa sint, sic criminibus, & oratione distinguere? putas ne te posse, id quod in ejusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut, quæ ille libidinose, quæ nefarie, quæ crudeliter fecerit, ea æque acerba, & indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt? magna sunt ea, quæ dico, mihi crede; noli hæc contemnere; dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum exponenda, sed etiam graviter, copioseque agenda est: perficiendum est, si quid agere, aut perficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter, studioseque audiant; in quo si te multum natura adjuvaret; si optimis a pueritia disciplinis, atque artibus studuisses, & in his elaborasses; si litteras græcas Athenis, non Lilybæi, latinas Romæ, non in Sicilia didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam & diligentia consequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce, & viribus sustinere. Fortasse dices; quid? ergo hæc in te sunt omnia? utinam quidem essent; Veruntamen, ut esse possent magno studio mihi a pueritia est elaboratum; quod si ego hæc propter magnitudinem rerum, ac difficultatem assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi; quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ, & quantæ sint, suspicari potes? ego, qui sicut omnes sciunt, in foro, judiciisque ita versor, ut ejusdem ætatis aut nemo, aut pauci plures causas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promptiorque esse possim; tamen, ita deos mihi velim propitios, ut cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco; jam nunc mente, & cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint, quantam expectationem magnitudo judicii sit allatura, quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura, quantam deinde audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit; quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici, infensique sunt, & expectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui possim; tu horum nihil metuis, nihil laboras: &, si quid ex vetere aliqua oratione: *Jovem ego Optimum Maximum*: aut, *Vellem, si fieri potuisset, judices*, aut aliquid ejusmodi ediscere potueris; præclare te paratum in judicium venturum arbitraris? ac si nemo tibi responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstra-

strare non posse; nunc ne illud quidem cogitas tibi cum homine disertissimo, & ad dicendum paratissimo futurum esse certamen? quicum modo disserendum, modo omni ratione pugnandum, certandumque sit; cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam; ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi putem posse; numquam ille me opprimet consilio, numquam ullo artificio pervertet: numquam ingenio me suo labefactare, atque infirmare conabitur; novi omnes hominis petitiones, rationesque dicendi: sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati sumus; ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur; te vero, Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione jactaturus, videre jam videor; quoties ille tibi potestatem, optionemque facturus sit, ut eligas, utrum velis; factum esse, nec ne; verum esse, an falsum; utrum dixeris, id contra te futurum; qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales, erunt homini minime malo! quid, cum accusationis tuæ membra dividere cœperit, & in digitis suis singulas partes causæ constituere? quid, cum unumquodque transigere, expedire, absolvere? ipse profecto metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris; quid, cum commiserari, conqueri, & ex illius invidia deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam? morem majorum? sortis religionem? poteris ne ejus orationis subire invidiam? vide modo, etiam atque etiam considera; mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso, ac motu corporis perstringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis, cogitationibusque abducat; atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum; si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris; si ab isto libro, quem tibi magister ludi nescio quis ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris; posse te & illi quoque judicio non deesse, & causæ, atque officio tuo satisfacere arbitrabor; sin mecum in hac prolusione nihil fueris, quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus? Esto; ipse nihil est, nihil potest; at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis, & disertis; est tamen hoc aliquid, tametsi non est satis; omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus, & paratissimus esse debet; veruntamen L. Apulejum esse video proximum descriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi, atque exercitatione tironem; deinde, ut opinor, habet Ailienum, hunc tamen a subselliis: qui quid in dicendo possit: numquam satis attendi; in clamando quidem video eum esse bene robustum, atque exercitatum; in hoc spes tuæ sunt omnes; hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit; ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi, & existimationi tuæ; & ex eo quod ipse potest in dicendo, aliquando remit-

mittet, ut tu tamen aliquid esse videare; ut in actoribus Græcis fieri videmus; sæpe illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet: tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam post; jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri, cum & ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit, & Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, & sibi primas in dicendo partes concesserit; quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis; ex quibus alienissimis hominibus ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus: quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint certo loco, aut singulatim unicuique respondeam; sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi præteriens satisfaciam universis. Tanta ne vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potius, quam aliquos a columna Menia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite; quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero? qui, non solum ne quid enuncies, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis; sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo; nunquam esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, aspirare possit; etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat. Verum ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici potest? non enim quæro, quid tu dicturus sis: video, mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet; qui si recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas; quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi fecisse Verrem? arbitror; neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse; sed cæteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut cæterorum quoque injuriæ sint impunitæ, atque inultæ; & hoc te præterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci; in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo, non quid is velit, sed quid facere possit, quæri solere. Quod si ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem,

tem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censes hos judices gravius ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam, ac perditam? opinor, concedis multo hoc esse gravius, & ab omnibus ferri gravius oportere; concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia; nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem totius causæ adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ cæterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime; nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur, quæ causæ inimicitiarum proferatur; cognoscite ex me: nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, nunquam proferet. Agonis est quædam Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ, quæ mulier ante hunc quæstorem copiosam plane, & locuples fuit; ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat; tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, & eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit, & se, & omnia sua Veneris esse: ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo, & homini æquissimo, nunciatum est, vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, si pareret, eam se, & sua Veneris esse dixisse: judicant recuperatores id, quod necesse erat; neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset; iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat; deinde bona vendit: pecuniam redigit; ita dum pauca mancipia Veneris nomine Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omnes, libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybæum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quæstorem suum pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem adnumerare, & reddere; est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mucius; quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem, æquius ad levandam mulieris calamitatem, vehementius ad quæstoris libidinem coercendam? summe hæc omnia mihi videntur esse laudanda. sed repente e vestigio ex homine, tamquam aliquo Circæo poculo, factus est Verres: redit ad se, atque ad mores suos: nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit; mulieri reddidit, quantulum visum est. Hic tu si læsum te a Verre esse dices, patiar, & concedam: si injuriam tibi factam quereris, defendam, & negabo. Deinde, de injuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrum graviorem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur; si tu cum illo postea in gratiam redisti; si domi illius aliquoties fuisti; si ille apud te postea cœnavit: utrum te perfidiosum, an prævaricatorem existimari mavis? video esse necesse alterutrum; sed ego tecum in eo non pugnabo, quominus, utrum velis, eligas. Quid si ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet?

net? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam anteponere? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quæstorem illius fuisse; quæ causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet; in contentione suscipiendarum inimicitiarum ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere: etenim si plurimas a tuo prætore injurias accepisses; tamen eas ferendo majorem laudem, quam ulciscendo, mererere; cum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu injuriam appellas, hi statuent, hanc causam, quam ne alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quæstor ejus fuisti, non potes eum sine nulla vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est injuria: sine scelere eum accusare non potes; quare, cum incertum sit de injuria: quemquam esse horum putas, qui non malit te sine vituperatione, quam cum scelere discedere? At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam; tu cum omnibus rebus inferior sis, hac una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quæstor illius fueris; ego, si superior cæteris rebus esses, te hanc unam ob causam accusatorem repudiari putarem oportere: sic enim a majoribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere, nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris societatem; quamobrem si jure eum posses accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses; cum vero neque injuriam acceperis, & prætori tuo periculum crees, fatearis, necesse est, te illi injustum impiumque bellum inferre conari; etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit quamobrem eum, cui quæstor fueris, accuses; non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur; neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur; itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo in T. Albutium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est, sed ne libido violandæ necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur; atque ille Cn. Pompejus ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum; quæstor enim Albutii fuerat, ut tu Verris; Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus ad causam accesserat; semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere; etenim si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt

voluat, qua in re dolori suo, non reip. commodis ser-
viunt: quanto illa causa honestior, quæ non solum pro-
babilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim
accepta injuria, sociorum, atque amicorum populi R. do-
lore, atque injuriis commoveri? nuper cum in P. Gabi-
nium vir fortissimus, & innocentissimus L. Piso dilatio-
nem nominis postularet, & contra Q. Cæcilius peteret,
isque se veteres inimicitias, jamdiu susceptas, persequi
diceret: cum auctoritas, & dignitas Pisonis valebat plu-
rimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi
Achæi patronum adoptarant; etenim cum lex ipsa de pe-
cuniis repetundis sociorum, atque amicorum populi Rom.
causa comparata sit; inquum est, non eum legis, judicii-
que actorem idoneum maxime putari, quem actorem cau-
sæ suæ socii, defensoremque fortunarum suarum potissimum
esse voluerunt; an quod ad commemorandum est honestius,
id ad probandum non multo videri debet æquius? utra
igitur est splendidior, utra illustrior commemoratio? Ac-
cusavi eum, cui quæstor fueram, quicum me sors, con-
suetudoque majorum, quicum me deorum, hominumque
judicium conjunxit: an, accusavi rogatu sociorum, at-
que amicorum; delectus sum ab universa provincia, qui
ejus jura, fortunasque defenderem? dubitare quisquam
potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quæ-
stor fueris, quam eum, cujus quæstor fueris, accusare?
Clarissimi viri nostræ civitatis, temporibus optimis, hoc
sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hospi-
tibus, clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in
amicitiam populi R. ditionemque essent, injurias propul-
sare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum
sapientem, clarissimum virum & prudentissimum, cum
multis graves inimicitias gessisse accepimus propter Hispa-
norum, apud quos consul fuerat, injurias; nuper Cn. Do-
mitium scimus M. Silano diem dixisse propter unius ho-
minis Egritomari, paterni amici, atque hospitis injurias;
neque enim magis animos hominum nocentium res um-
quam ulla commovit, quam hæc majorum consuetudo
longo intervallo repetita, atque relata; sociorum queri-
moniæ delatæ ad hominem non inertissimum: susceptæ
ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque
sua posse defendere; hoc timent homines; hoc laborant;
hoc institui, atque adeo institutum referri, ac renovari
moleste ferunt; putant fore, uti si paulatim hæc consue-
tudo serpere, ac prodire cœperit, per homines honestis-
simos, virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos,
aut illiusmodi quadruplatores, leges, judiciaque admini-
strentur; cujus consuetudinis, atque instituti patres, ma-
joresque nostros non pœnitebat, tum cum P. Lentulus,
is, qui princeps senatus fuit, accusabat M. Aquillium,
subscriptore C. Rutilio Rufo; aut cum P. Africanus, ho-
mo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus,
posteaquam bis consul, & censor fuerat, L. Cottam in
judicium vocabat; jure tum florebat populi R. nomen:

jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas gravis habebatur; nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus, ac facultatibus prædito, simulant sese mirari, cum moleste ferant. Quid sibi iste vult? accusatorem ne se existimari, qui antea defendere consueverat? nunc præsertim, ea jam ætate, cum ædilitatem petat? ego vero & ætatis non modo meæ, sed multo etiam superioris, & honoris amplissimi puto esse, & accusara improbos, & miseros calamitosos que defendere; & profecto aut hoc remedium est ægrotæ, ac prope desperatæ reip. judiciisque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem quam honestissimos, & integerrimos, diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur; nulla salus reip. major est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua, quam illos, qui accusantur, de capite, ac fortunis suis pertimescere; itaque semper ii diligentissime, laboriosissimeque accusarunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt. Quamobrem hoc statuera, judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio exspectatio futura sit, qui neque, ut anta collectam famam conservet, neque, uti reliqui temporis spem confirmet, laborat, non nimis hanc causam severe, non nimis accurata, non nimis diligenter acturum; habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime, flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret; a nobis multos obsides habet populus R. quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum; habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem multo sudore, labore, vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum R. incolumia, ac salva possimus; sin tantulum offensum, titubatumque sit, ut ea, quæ singulatim, ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillima posse magnitudinem causæ, ac judicii sustinare fide, diligentia, consilio, auctoritate; vos si mihi Q. Cæcilium antepofueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor; populus R. ne tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere arbitretur, providete.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

ORATIO,

Quæ procemium, sive principium est Primæ Actionis

IN C. VERREM.

ARGUMENTUM.

Quæstio An Ciceroni in C. Verre accusando novum agendi genus concedendum sit propter insidias ejus, id conantis, ut in annum sequentem, ad alium Prætorem, aliosque Judices causa produceretur. Postulat novum agendi genus Cicero, consiliumque suum copiose aperit. Prætor, M. Glabrio; Judices in consilio, lectissimi Senatores. Habita est in foro anno U. C. 683. Ciceronis 37. Hac Oratione Cicero spem fraudis Verri præcidit.

QUOD erat optandum maxime, judices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope divinitus datum, atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur; inveteravit enim jam opinio, perniciosa reip. vobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc sunt, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari; nunc in ipso discrimine ordinis, judiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui concionibus, & legibus hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in judicium adductus est C. Verres, homo vita, atque factis, omnium jam opinione damnatus, pecuniæ magnitudine, sua spe, ac prædicatione absolutus. Huic ego causæ, judices, cum summa voluntate, & expectatione populi Rom. actor accessi; non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem; adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Rom. satisfacere exteris nationibus possetis: depeculatorem ærarii, vexatorem Asiæ, atque Pamphyliæ, prædonem juris urbani, labem, atque perniciem provinciæ Siciliæ, de quo si vos severe, religioseque judicaveritis, auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit; sin istius ingentes divitiæ judiciorum religionem, veritatemque perfregerint; ego hoc tamen assequar, ut judicium potius reipub. quam aut reus judicibus, aut accusator reo defuisse videatur.

tur. Equidem, ut de me confitear, judices, cum multæ mihi a C Verre insidiæ terra, marique factæ sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio, officioque repulerim; nunquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso judicio; neque tantum me expectatio accusationis meæ, concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet; quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore mihi, vobis, M. Glabrioni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur; qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit; nihil esse tam sanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit: quod si, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo; fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset; verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est; nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia, conatusque omnibus fecit; semel ait se in vita pertimuisse, tum, cum primum reus a me factus sit: quod, cum e provincia recens esset, invidiaque, & infamia non recenti, sed vetere, ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet: itaque cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achajam biduo breviorem diem postularet: non ut is idem conficeret diligentia, & industria sua, quod ego meo labore, & vigiliis consecutus sum; etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundusium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum, privatorumque literas, injuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse possit, hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. Nunc homo audacissimus, atque amentissimus hoc cogitat: intelligit, me ita paratum, atque instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium sua furta, atque flagitia defixurus sim; videt senatores multos esse testes audaciæ suæ: videt multos equites R., frequentes præterea cives, atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit: videt etiam tot graves ab amicissimis civitatibus legationes, cum publicis auctoritatibus, ac testimoniis convenisse; quæ cum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat, usque eo senatoria judicia perdita, profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sine causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam tantum in pecunia præsidium experiatur esse: sese id quod difficillimum fuerit, tempus ipsum emisse judicii sui, quo cætera facilius emere posset, ut quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret; quod si non modo in causa, verum in ali-

quo honesto præsidio, aut in alicujus eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset: profecto non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur; non usque eo despiceret, contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret, qui dum hic, quæ opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret; quibus ego rebus, quid iste speret, & quo animum intendat, facile perspicio; quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse hoc prætore, & hoc consilio, intelligere non possum; unum illud intelligo, quod populus R. in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse præditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret; hoc erepto præsidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur; etenim quod est ingenium tantum, quæ tanta facultas dicendi, & copia, quæ istius vitam tot vitiis, flagitiisque convictam, jampridem omnium voluntate, judicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? cujus ut adolescentiæ maculas, ignominiasque prætermam, quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum a quæstore suo pecunia publica? nudatum, & proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? sortis necessitudinem, religionemque violatam? cujus legatio exitium fuit Asiæ totius, & Pamphiliæ; quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est; cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit, & instauravit quæstorium: cum eum, cui legatus, & proquæstor fuisset, & in invidiam suis maleficiis adduxit, & in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit, ac prodidit: cujus prætura urbana ædium sacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in jure dicendo, bonorum, possessionumque contra omnium instituta addictio, & condonatio; jam vero omnium vitiorum suorum plurima, & maxima constituit monumenta, & indicia in provincia Sicilia: quam iste per triennium ita vexavit, ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit: vix autem per multos annos, innocentesque prætores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur; hoc prætore, Siculi neque suas leges, neque nostra S. C. neque communia jura tenuerunt: tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi, & libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit; nulla res per triennium, nisi ad nutum istius judicata est; nulla res cujusquam tam patria, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio istius, abjudicaretur; innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis novo, nefarioque instituto coactæ: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati, & necati: homines nocentissimi propter pecuniam judicio liberati: honestissimi, atque integerrimi, absentes rei facti,

eti, indicta causa damnati, & ejecti: portus munitissimi, maximæ, munitissimæque urbes piratis, prædonibusque patefactæ: nautæ, militesque Siculorum, socii nostri, atque amici fame necati: classes optimæ, atque opportunissimæ cum magna ignominia populi R. amissæ, & perditæ; idem iste prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis aut dederunt, aut reddiderunt, spoliavit, nudavitque omnia; neque hoc solum in statuis publicis, ornamentisque fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre, atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero, & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor; simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos, conjugesque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim hæc ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus? Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quam ne qua in istum fingere existimer; neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse, sed ea, quæ scit, mecum recognoscere. Quæ cum ita sint, iste homo amens, ac perditus alia mecum ratione pugnat; non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cujusquam, non potentia nititur; simulat, his se rebus confidere: sed video, quid agat: neque enim agit occultissime: proponit inania mihi nobilitatis, hoc est hominum arrogantium, nomina, qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti sunt: simulat se eorum præsidio confidere, cum interea aliud quiddam jamdiu machinetur; quam spem nunc habeat in manibus, & quid moliatur, breviter jam, judices, exponam; sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso, cognoscite. Ut primum e provincia rediit, redemptio est hujus judicii facta grandi pecunia; ea mansit in conditione, atque pacto usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt; posteaquam rejectio judicum facta est; quod & in sortitione istius spem fortuna populi R. & in rejiciendis judicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat; renunciata est tota conductio; præclare se res habebat; libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium: nulla nota, nullus color, nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse: cum iste repente ex alacri, atque læto sic erat humilis, atque demissus, ut non modo populo R. sed etiam sibi ipse condemnatus videretur; ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis

consularibus factis, eadem illa vetera consili. pecunia majore repetuntur, eademque vestræ famæ, fortunisque omnium insidiæ per eosdem homines comparantur; quæ res primo, judices, pertenui nobis argumento, indicioque patefacta est: post, aperto suspicionis introitu, ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus; nam, ut Hortensius, consul designatus, domum reducebatur e campo cum maxima frequentia a multitudine: fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem honoris potius, quam contumeliæ causa nominatum volo; etenim ea dicam, quæ ille si commemorari noluisset, non tanto in conventu, tam aperte, palamque dixisset; quæ tamen a me pedetentim, cauteque dicentur, ut & amicitiæ nostræ, & dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem, appellat hominem, & ei voce maxima victoriam gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis, necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura esse; renuntio, inquit, tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum; quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur; immo vero, ut quisque me viderat, narrabat; aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis consularibus positam arbitrabantur; indignum iis, qui altius prospiciebant, & hanc gratulationem ad judicium corrumpendum spectare arbitrabantur; etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se, & mecum loquebantur, aperte jam, & perspicue nulla esse judicia; qui reus pridie jam ipse se condemnatum putabat, is posteaquam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ, privatæque literæ Romæ sunt, nihil ne id valebit? nihil, invito consule designato. Quid judices? non crimina, non testes, non existimationem populi R. sequantur? num omnia in unius potestate, ac moderatione vertentur? Vere loquar, judices; vehementer me hæc res commovebat; optimus enim quisque ita loquebatur: iste quidem tibi eripietur, sed nos non tenebimus judicia diutius; etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis judiciis recusare? erat omnibus molestum: neque eos tam istius perditi subita lætitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare, me id moleste ferre: cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare; ecce autem illis ipsis diebus, cum prætores designati sortirentur, & M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret, nunciatur mihi tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori suæ nunciarent; sane ne hæc quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantopere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam: unum illud

illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam, fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem R. esse translatos; ex his quasi x. fiscos ad senatorem illum relictos esse comitiorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos; ex quibus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset; commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset, etiam antea, cum ipse præturam petisset, & proximus consularibus prætoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum quantum vellent pecuniæ, si me ædilitate dejecissent, hic alios negasse audere: alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum ex eadem familia Q. Verrem Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum, atque amicum, qui, HS quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: & fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent; quæ cum ita essent, sane benevolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat. Solicitabar rebus maximis uno, atque eo perexiguo tempore; urgebant comitia: & his ipsis oppugnabar grandi pecunia; instabat judicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur; agere, quæ ad judicium pertinebant, libere, comitiorum metu deterrebar; petitioni toto animo servire propter judicium non licebat; minari denique divisoribus, ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio districtum, atque obligatum futurum; atque hoc ipso tempore Siculis denunciatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse: qui, quamobrem arcesserentur, cum intelligerent, non venissent; interea comitia nostra, quorum iste se, ut cæterorum hoc anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt; cursare iste homo potens, cum filio blando, & gratioso circum tribus: paternos amicos, hoc est divisores, appellare omnes, & convenire; quod cum esset intellectum, & animadversum, fecit animo libentissimo populus R. ut, cujus divitiæ me de fide deducere non potuissent, ne ejusdem pecuniis de honore dejicerer; posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo cœpi multo magis vacuo, ac soluto nihil aliud, nisi de judicio agere, & cogitare; reperio, judices, hæc ab istis consilia inita, & constituta, ut, quacunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur: in eo esse hæc commoda, primum M. Metellum amicissimum, deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum: qui quam isti sit amicus, attendite; dedit enim prærogativam suæ voluntatis ejusmodi, ut isti pro prærogativis eam reddidisse videatur. An me taciturum tantis de rebus existimavistis? & in tanto reip. existimationisque meæ periculo cuiquam consulturum potius, quam officio, & dignitati meæ? Arcessit alter consul designatus Siculos: ve-

los: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset prætor in Sicilia: cum iis ita loquitur, se consulem esse, fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quæsiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quæso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est? testes, præsertim Siculos, timidos homines, & afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, & duorum prætorum potestate? quid faceres pro homine innocente, & propinquo, cum propter hominem perditissimum, atque alienissimum de officio, ac dignitate decedis, & committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? nam hoc Verrem dicere ajebant, te non fato, ut cæteros ex vestra familia, sed opera sua consulem factum. Duo igitur consules, & quæsitor erunt ex illius voluntate; non solum effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M. Glabrionem: accedet nobis etiam illud; judex est M. Cæsonius collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis spectatus, & cognitus; quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere; propterea quod jam antea, cum judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit; hunc judicem ex Kal. Jan. non habebimus. Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos severissimos, atque integerrimos judices, quod tribuni pl. tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis, & integer magistratum ineat necesse est Nonis Dec. M. Crepereius, ex acerrima illa equestri familia, & disciplina: L. Cassius, ex familia tum ad ceteras res, tum ad judicandum severissima; Cn. Tremellius, homo summa religione, & diligentia: tres hi, homines veteres, tribuni militares sunt designati; ex Kal. Jan. non judicabunt; subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est; ita secundum Kal. Jan. & prætore, & prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnamque judicii expectationem ad nostrum arbitrium, libidinemque eludemus. Nonæ sunt hodie Sextiles: hora nona convenire cœpistis; hunc diem jam ne numerant quidem; decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est; hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuo Romani consequentur; ita prope XL. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quæ a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur; deinde se ducturos & dicendo, & excusando facile ad ludos Victoriæ; cum his plebejos esse conjunctos, secundum quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt: ita, defessa, ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum prætorem esse venturam; quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem, judicem non retinuissem, nunc tamen eo animo sum, ut eo judice, quam præto-

re, hanc

re, hanc rem transigi malim, & jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere. Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis; id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo; si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriæ, diligentiæque capiam fructum, & ex accusatione perficiam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad judicium venisse videatur; sed in hac laude industriæ meæ, reus ne elabatur, summum periculum est; quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum; fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis, publicisque literis, auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi; dicam aperte: si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem: ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem; nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tempore, & causa, malitiose; necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obsistere; tua ratio est, ut secundum binos ludos mihi respondere incipias: mea, ut ante primos ludos comperendinem; ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium necessarium; verum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego cum hanc causam Siculorum rogatu recepissem; idque mihi amplum, & præclarum existimassem, eos velle meæ fidei, diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ, abstinentiæque fecissent: tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui, in quo meam in remp. voluntatem populus R. perspicere posset; nam illud mihi nequaquam dignum industria, conatuque meo videbatur, istum a me in judicium, jam omnium judicio condemnatum, vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, & ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur; nunc vero, quoniam hæc te omnis dominatio, regnumque judiciorum tantopere delectat; & sunt homines, quos libidinis, infamiæque suæ neque pudeat, neque tædeat; qui quasi de industria in odium, offensionemque populi R. irruere videantur; hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, & mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis, industriæque meæ contenderem; quoniam totus ordo, paucorum improbitate, & audacia, premitur, & urgetur infamia judiciorum; profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium; hoc mihi sumo, hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus R. ex Kal. Jan. secum agere de rep. ac de hominibus improbis voluit; hoc munus ædilitatis meæ populo R. amplissimum, pulcherrimumque polliceor;

moneo, prædico, ante denuncio: qui aut deponere, aut accipere, aut recipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus, animosque ab hoc scelere nefario. Erit tum consul Hortensius cum summo imperio, & potestate; ego autem ædilis, hoc est, paulo amplius, quam privatus; tamen hæc hujusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo R. grata, atque jucunda, ut ipse consul in hac causa præ me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur: omnia non modo commemorabantur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ intra decem annos, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie, flagitioseque facta sunt; cognoscet ex me populus R. quid sit, quamobrem, cum equester ordo judicaret, annos prope quinquaginta continuos, nullo judice equite R. judicante, ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit; quid sit, quod judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi R. in unumquemque nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris HS tricies prætorium hominem honeste non posse damnari; quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio prætore, de pecuniis repetundis, lis æstimata sit eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepisset; quod in C. Herennio, quod in C. Popillio senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt, quod in M. Atilio, qui de majestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse: quod inventi sunt senatores, qui, C. Verre prætore urbano sortiente, exirent in eum reum, qui in incognita causa condemnarent: quod inventus est senator, qui eum judex esset, in eodem judicio ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, & ab accusatore, ut reum damnaret. Jam vero quo modo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatorius ordo judicaret, ut discoloribus signis juratorum hominum sententiæ notarentur? Hæc omnia me diligenter, severeque acturum esse polliceor; quo me tandem animo fore putatis, si quid in hoc ipso judicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum, atque commissum? cum præsertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, sæpe dixisse, se habere hominem potentem, cujus fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quærere, sed ita triennium illud præturæ Siciliensis distributum habere, ut secum præclare agi diceret, si unius anni quæstum in rem suam converteret, alterum patronis, & defensoribus suis traderet, tertium illum uberrimum, quæstuosissimumque annum totum judicibus reservaret; ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabrionem nuper cum in rejiciendis judicibus commemorassem, intellexi vehe-

mentes

menter populum Rom. commoveri; me arbitrari fore, uti nationes exteræ legatos ad populum R. mitterent, ut lex de pecuniis repetundis, judiciumque tolleretur; si enim judicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi, ac liberis suis satis esse arbitretur: nunc, quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætoribus, judicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimæ victoriæ non posse. O commemoranda judicia, præclaramque existimationem nostri ordinis! cum socii populi R. judicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ a majoribus nostris sociorum causa comparata sunt. An iste umquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum R. cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitretur; cui loco, per deos immortales, judices, consulite, ac providete; moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis; nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia; itaque à populo R. contemnimur, despicimur: gravi, diuturnaque jam flagramus infamia; neque enim ullam aliam ob causam populus R. tribunitiam potestatem tanto studio requisivit: quam cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera judicia poscebat; neque hoc Q. Catulum hominem sapientissimum, atque amplissimum fugit, qui, Cn. Pompejo, viro fortissimo, & clarissimo, de tribunitia potestate referente, cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: Patres Conscriptos judicia male, & flagitiose tueri: quod si in rebus judicandis populi R. existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribunitiam potestatem desideraturos; ipse denique Cn. Pompejus, cum primum concionem ad urbem consul designatus habuit, ubi, id quod maxime exspectari videbatur, ostendit se tribunitiam potestatem restituturum; factus est in eo strepitus, & grata concionis admurmuratio; idem in eadem concione cum dixisset, populatas, vexatasque esse provincias, judicia autem turpia, & flagitiosa fieri, ei rei se providere, ac consulere velle: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus R. significavit voluntatem. Nunc autem homines in speculis sunt: observant, quemadmodum se unusquisque vestrum gerat in retinenda religione, conservandisque legibus: vident, adhuc post legem tribunitiam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum; quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere, quod laudent, non habent; nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit, aut conetur corrumpere; hoc est judicium, in quo vos de reo, populus R. de vobis judicabit; in hoc homine statuetur,

 possit ne,

possit ne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus, pecuniosissimusque damnari; deinde est hujusmodi reus, in quo homine nihil sit, præter summa peccata, maximamque pecuniam: ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quæ turpissima est, residere possit; non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio tot, tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur; postremo ego causam sic agam, judices, ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere; habeo autem certam viam, atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare, & consequi possim; ita res a me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi populi R. interesse videantur; vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere, ac tollere potestis; constat inter omnes post hæc constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore, atque hac dignitate consilium fuisse; hic si quid erit offensum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod sperare debere mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, præter eum, qui jampridem inventus est, reperiatur; deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo R. judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quam vim, perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam, defuturam. Verum quod ego laboribus, periculis, inimicitiisque meis tum, cum admissum erit, dedecus severe me persecuturum esse polliceor; id ne accidat, tu tua sapientia, auctoritate, diligentia, M. Glabrio, potes providere; suscipe causam judiciorum; suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis; suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus cum populo R & in laude, & in gratia esse possit; cogita, qui sis, quo loco sis, quid dare populo R. quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus R. de pecuniis repetundis, optimis judiciis, severissimisque judicibus usus est; circumstant te summæ auctoritates, quæ te oblivisci laudis domesticæ non sinant, quæ te dies, noctesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse; quare si Glabrionis patris vim, & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis; si avi Scævolæ prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tuæ, atque horum famæ comparantur; si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de vera, & certa possit sententia dimovere: intelliget populus R. integerrimo, atque honestissimo prætore, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis; mihi cer-

hi certum est non committere, ut in hac causa prætor nobis, consiliumque mutetur; non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt, cum eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent; ut homines miseri, antea socii, atque amici populi Rom. nunc servi, ac supplices, non modo jus suum, fortunasque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi juris suis potestatem non habeant; non sinam profecto causa a me perorata, XL. diebus interpositis, tum nobis denique respondeant, cum accusatio nostra in oblivionem diuturnitate adducta sit, non committam, ut tum res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit, quæ convenit uno tempore undique, comitiorum, ludorum, censendique causa; hujus judicii, & laudis fructum, & offensionis periculum, vestrum: laborem solicitudinemque, nostram; scientiam, quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere; faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes civitatis nostræ sunt, ante factum, ut testibus utar statim; illud a me novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem, ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur, hic in singulas res dabuntur, ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit; si quis erit, qui perpetuam orationem, accusationemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod facimus, ea ratione, ut malitiæ illorum consilio nostro occurramus, necessario fieri intelligat; hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus C. Verrem, cum multa libidinose, multa crudeliter in cives R. atque in socios, multa in deos, hominesque nefarie fecerit, tum præterea quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse; hoc testibus, hoc tabulis, privatis, publicisque auctoritatibus ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiamsi spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

M. TULLII CICERONIS
PRO L. MANILIA
AD POPULUM
ORATIO.

ARGUMENTUM.

Quaestio: An Pompejus bello Asiatico, hoc est persequendis reliquiis Mithridaticis, ex plebiscito (legem hic appellat Cicero suo more) C. Manilii Trib. pleb. Imperator sit praeficiendus. Suasor, Cicero: Dissuasores, Q. Catulus, & Hortensius, viri consulares. Acta est in foro, anno U. C. 687. Ciceronis 41. eventu prospero: nam cura Mithridatici belli, multo majore, quam Lucullus habuerat, imperio, Pompejo demandanda.

QUamquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen, hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meae vitae rationes, ab ineunte aetate susceptae, prohibuerunt; nam, cum antea, per aetatem, nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi; ita neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor, in privatorum periculis caste, integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis praescriberetis; nunc, cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt; atque illud in primis mihi laetandum jure video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest; dicendum est enim de Cn. Pompeji singulari, eximiaque virtute; hujus autem orationis difficilius est exitum, quam

principium

principium invenire; itaque non mihi tam copia, quam modus in dicendo quærendus est. Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: bellum grave, & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur; equitibus R. honestissimis viris efferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis, & civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi R. gloria, quæ vobis a majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri, magna, & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi R. vectigalia, & maxima; quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est & a vobis, & a moderatoribus reip. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitus jam insedit, atque inveteravit in populi R. nomine; quod is, qui una die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum significatione cives R. necandos, trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium, & vicesimum regnat, & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiæ luce versari; etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarint: triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores, sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret; verum tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam resp. Murænam Sylla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus non ad

oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas ædificasset, ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simulasset; usque in Hispaniam legatos, & litteras misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio a binis hostium copiis bellum terra, marique gereretur, vos ancipiti contentione districti de imperio dimicaretis; sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum, magna, atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti, hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe, mercatoribus, ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium R. millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctam esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi R. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium R. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt; vos legatum populi R. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum, ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi R atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem a vobis certum deposcere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur; vident, & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse in quo summa sint omnia, & eum prope esse (quo etiam carent ægrius); cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos; hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut

se quo.

se quoque, sicut cæterum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quam cæteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant; hunc audiebant antea, nunc præsentem vident tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur. Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria lacessiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur; nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut his ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus. Asia vero tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda; nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem; nam, cum hostium copiæ non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit; ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest; quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia vobis pensitant, aut eos, qui exercent, atque exigunt; cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salictis habent, quas in agris, quas in portubus, atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? putatis ne, vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum, ut antea dixi, calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? ac ne illud quidem vobis negligendum est: quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium R. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter: nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt; quorum ipsorum per se res, & fortunæ curæ vobis esse debent; etenim, si vectigalia nervos esse reip. semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte esse dicemus; deinde cæteris ex ordinibus homines navi, & in-

du-

dustrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis; partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere, sapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a rep. sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare; neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem; neque aliis voluntas, propter timorem; deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id certe, calamitate docti, memoria retinere debemus; nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ; solutione impedita, fidem concidisse; non enim possunt una in civitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plures secum in eamdem calamitatem trahant; a quo periculo prohibete remp. & mihi credite id, quod ipsi videtis; hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret; ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum rep. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum; non esse ita magnum, ut sit pertimescendum, in quo maxime laborandum est, ne forte a vobis, quæ diligentissime providenda sunt, contempta esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur; dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas, atque instructas, esse deletas, urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum obsessam ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissime, L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam quæ, ducibus Sertorianis, ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo R. ex omni aditu clausus esset: Sinopem, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cæterasque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas uno aditu, atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi R. sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita reputo, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex

hoc

hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum; cognoscite, Quirites: non enim sine causa quæri videtur. Primum, ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse; ut eorum collectio dispersa, mœrorque patris celeritatem persequendi retardaret; sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit; hæc dùm nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit: ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore, & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit: cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt; erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque lacessendas bello, neque tentandas putavit; erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi, & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum; ita nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore, ac metu concitabantur, noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam; fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processus longior, quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regnum, & nationum copiis juvabatur; hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunę facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum, & sanctum esse videatur; itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare; nam, cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret; sed in exercitum vestrum, clarum, atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, sicut poetæ solent, qui res Romanas scribunt, præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum, veteri exemplo, putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo

reo consulto, sed ea vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum; restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis; nunc vero, cum sit unus Cn. Pompejus, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est: qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris: ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam cæteri legerunt: plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis est traducta; quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipub.? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus servile, navale, varia, & diversa genera & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit. Jam vero virtuti Cn. Pompeji quæ potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum aut cuiquam inauditum possit afferre? non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt; testis est Italia, quam ille victor L. Sylla hujus virtute, & consilio confessus est liberatam; testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit; testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit; testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est; testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos, prostratosque conspexit; testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cum servili bello tetro periculosoque

preme-

premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeji attentatum, atque imminutum est, adventu sublatum, ac sepultum; testes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus; quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset; aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, cui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur? hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum, atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi R. longe a domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta, defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse: cum exercitus nostri Brundusio nunquam, nisi summa hyeme, transmiserint? Quid, ad nos cum ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi R. redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam: cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias captas esse commemorem; cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam, & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? an vero ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum? ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublatos? nam quid ego Hostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reip. querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi R. præpositus esset, a prædonibus capta, atque oppressa est? Pro dii immortales! tanta ne unius hominis incredibilis, ac divina virtus, tam brevi tempore, lucem afferre reip. potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim umquam aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetus navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum classe venit, nondum tempestivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reip.

firmissimis præsidiis, classibusque munivit; inde se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia cisalpina præsidiis, ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidiis adornavit: ipse autem, ut a Brudusio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi R. Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim unius imperio, ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos, deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit; ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc divina, atque incredibilis virtus imperatoris; quid cæteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo, atque perfecto imperatore quærenda est, sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ, comitesque virtutis. Ac primum, quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? quæ, breviter, quanta sint in Cn. Pompejo, consideremus; summa enim omnia sunt, Quirites; sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese, cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de rep. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut, propter cupiditatem provinciæ, magistratibus diviserit, aut propter avaritiam, Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint: ego autem neminem nomino; quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri; itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atque oppida civium R. nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis; utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet; neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris; cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones, ac litteræ perferuntur, non modo, ut sum-

ptum

›tum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cu·
ienti quidem cuiquam permittitur; hyemis enim, non
varitiæ, perfugium majores nostri in sociorum, atque ami-
orum tectis esse voluerunt. Age vero, cæteris in rebus
uali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam ce-
eritatem, & tam incredibilem cursum inventum putatis?
ion enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita
uædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter
n ultimas terras pertulerunt; sed hæ res, quæ cæteros
emorari solent, non retardarunt: non avaritia ab insti-
uto cursu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad
'oluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobili-
as urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quie·
em; postremo signa, & tabulas, cæteraque ornamenta
Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitran-
ur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit: itaque
omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut
aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum,
ntuentur; nunc denique incipiunt credere, fuisse homi-
ıes Romanos hac quondam abstinentia; quod jam natio-
ıibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum vi-
lebatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lu·
:et: nunc intelligunt non sine causa majores suos, tum,
:um hac temperantia magistratus habebamus, servire po-
›ulo Rom. quam imperare aliis, maluisse. Jam vero ita
aciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ
le aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignita-
:e principibus excellit, facilitate par infimis esse vi-
leatur. Jam, quantum consilio, quantum dicendi gra-
vitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam digni-
:as imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe
:ognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existima-
·i putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam
esse judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile
dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes
:imuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quis-
quam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmit-
:endum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficien-
la divino quodam consilio natus esse videatur? Et quo-
niam auctoritas multum in bellis quoque administrandis,
atque imperio militari valet: certe nemini dubium est,
quin ea in re idem ille Imperator plurimum possit; ve-
hementer autem pertinere ad bella administranda, quid
hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment,
quis ignorat; cum sciamus, homines in tantis rebus, ut
aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament,
opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione
commoveri. Quod igitur nomen umquam in orbe terra-
rum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine
vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta, & tam
præclara judicia fecistis? an vero ullam usquam esse oram
tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervase-
rit, cum universus populus R. referto foro, repletisque
omnibus

omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia, & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe, & nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam vero, accepta in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paullo ante invitus admonui, cum socii pertimuissent, hostium opes, animique crevissent, cum satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi R. attulisset; hujus adventus & Mithridatem, insolita inflammatum victoria, continuit, & Tigranem, magnis copiis minitantem Asiæ, retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facile imperio, atque exercitu socios, & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declaret ejusdem hominis apud hostes populi R. auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eumdem Cn. Pompejum legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judicavit; ii, quibus semper erat molestum ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum, judicare maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de seipso nemo potest, meminisse, & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate deorum, timide, & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos; fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna; de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædi-

caturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot, & tantas res tacitus auderet optare, quot, & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt: quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causa, sicuti facitis, velle, & optare debetis. Quare, cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a diis immortalibus oblatum, & datum est, in remp. conservandam, atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus; nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit; ut habeat exercitum; ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute reip. commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reip. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum, & clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re, & ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt; & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompejo summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum; sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata: nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter, ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti, quid tum, per deos immortales, si plus apud pop. Rom. auctoritas tua, quam ipsius populi R. salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum pop. R. legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur?

rur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam jam obire possemus? quæ civitas ante umquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit; quæ civitas antea umquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercule aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus R. cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis, atque imperii caruit; nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibus navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimosque, vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus; nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris, auctoritate nostri imperii, salvos præstare poteramus, tum, cum Insula Delos, tam procul a nobis in Ægæo mari posita, quo omnes undique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro, nihil timebat; iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus pop. Rom. in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus R. & cæteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem pop. Rom. dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ, obtemperare; itaque una lex, unus vir, unus annus non modo nos illa miseria, ac turpitudine liberavit, sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo, an utrique? id quod est verius, ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti; utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum cæteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cujus lege salus, ac dignitas pop. Rom. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Qu. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni pl. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur,

ritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero consules ad Senatum relaturos; qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum; neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quominus fretus vobis, vestrûm jus, beneficiumque defendam? neque præter intercessionem, quicquam audiam: de qua, ut arbitror, isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, considerabunt; mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompejo adscribitur; propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit, alter delatum, susceptumque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur; qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce, in eo ipso vos spem habituros esse, dixistis; etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit; sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis resp., dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accommodasse; non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta; duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas; non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini; quid tam novum, quam adolescentulum privatum exercitum difficili reip. tempore conficere? confecit: huic præesse? præfuit; rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus a senatorio gradu ætas longe abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit: victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem R. triumphare? ac eam quoque rem populus Rom. non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi, fortissimi-

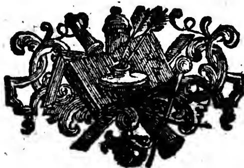
que

quae essent, eques R. ad bellum maximum, formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est; quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere; tanta in eo reip. bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut, ex S C. legibus solutus, consul ante fieri, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques R. ex S. C. triumpharet? Quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. Atque haec tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a caeterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate a vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique R. auctoritatem improbari: praesertim cum jam suo jure pop. R. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere, propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello praedonum praeponeretis; hoc si vos temere fecistis, & reip. parum consuluistis: recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur; sin autem vos plus tum in rep. vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis, aliquando isti principes & sibi, & caeteris populi R. universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompejo singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae, & magnae requiruntur. Difficile est, in Asia, Cilicia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude cogitet; deinde etiam, si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores, tamen, eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, injurias, ac libidines; quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam, ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosae requiruntur, quibus causa belli, propter diripiendi cupiditatem, inferatur. Libenter haec coram Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris; noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an, hostium simulatione, contra socios, atque amicos? quae civitas est

in

in Asia, quæ non modo unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni mil. animos, ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur; ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum, non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit; videbat enim populus R. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos, neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur; nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui, inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terra, marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio, & prudentia præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeque comprobo; deinde te hortor, ut auctore populo R. maneas in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas; primum in te satis esse animi, constantiæque arbitror: deinde, cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii; quidquid hoc beneficio populi R. atque hac potestate prætoria; quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & pop. R. polliceor, & defero: testorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco, temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad remp. adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque

quo mihi ex cujusquam amplitudine aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus; honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reip. causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates, partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse; sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reip. dignitatem, & salutem provinciarum, atque sociorum meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

De Lege Agraria contra Servilium Rullum Tribun. Pleb.

AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Quæstio ; An lex Agraria, promulgata a P. Servilio Rullo Trib. pleb. sit accipienda. Hac Oratione magnifice dissuadet vehementer Cicero Coss., quod hujus legis simulatione, ac nomine tyrannis constituatur. Habita est in concione Populi, anno U. C. 690. Ciceronis 44. Non lex modo sublata; sed etiam conjecti tribuni plebis in desperationem eorum, quæ moliebantur.

EST hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant; qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur, plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur, non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis: sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere; ingrati, tacere; nam & quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam grave est; & silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum; quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem; quare dignus vestro summo honore, singularique judicio sim, ipse modice dicam, si necesse erit; vos eosdem existimaturos putem, qui judicavistis. Me, perlongo intervallo prope memoriæ, temporumque nostrorum, primum hominem novum, consulem fecistis; & eum locum, quem nobilitas præsidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis, virtutique in posterum patere voluistis: neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quo modo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo; nam profecto, si recordari volueritis de novis hominibus, reperietis, eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post petiissent, quam prætores fuissent, aliquanto serius,

quam per ætatem, ac per leges liceret; qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit; consul factus sim, cum primum petierim: ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur; est illud amplissimum, quod paulo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis posthabitis, affecistis, quod prima petitione, quod anno meo; sed tamen magnificentius, atque ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam, vindicem tacitæ libertatis, sed vocem vivam præ vobis, indicem vestrarum erga me voluntatum, ac studiorum, tulistis; itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus, neque singulæ voces præconum, sed una voce universus populus R. consulem declaravit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam, solicitudinemque multo majus; versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graves cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt, primum tuendi consulatus, quæ cum omnibus est difficilis, & magna ratio, tum vero mihi præter cæteros; cui errato nulla venia, recte facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur; non dubitanti fidele consilium, non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quod si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio, verum etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi; mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quam non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis, atque consiliis vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod non eadem, qua superioribus consulibus, lege, & conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci, conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt; ego autem non solum hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum, sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima mea illa oratione Kalendis Jan. dixi; neque enim ullo modo possum, cum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi R. judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe præponerer, non & in hoc magistratu, & in omni vita esse popularis; sed mihi ad hujusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia; versatur enim magnus error propter insidiosas nonnullorum simulationes;

tiones; qui cum populi non solum commoda, verum etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur; ego, qualem Kal. Jan. acceperim remp. Quirites, intelligo, plenam sollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent; omnia turbulenta consilia contra hunc reip. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur; sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur; quæ cum ego non solum suspicarer, sed plane cernerem; neque enim obscure gerebantur; dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum; quid enim est tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur; quid tam populare, quam libertas? quam non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis; quid tam populare, quam otium? quod ita jucundum est, ut & vos, majores vestri, & fortissimus quisque vir maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus nostris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum, ut impune in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nom nis vestri, otium domestie m, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata? neque enim, Quirites, illud vobis jucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. Neque vero illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus: neque, si qui agros populo R. pollicentur, si aliud quiddam obscure moliuntur, aliud spe, ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt; nam vere dicam, Quirites: genus ipsum legis agrariæ vituperare non possum; venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Ti. & C. Gracchos plebem in agris publicis constituisse, qui agri a privatis antea possidebantur; non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare, quorum consiliis, sapientia, legibus multas esse video reipub. partes constitutas. Itaque, ut initio mihi designato consuli nunciabatur, legem agrariam tribunos pleb. designatos conscribere, cupiebam, quid cogitarent, cognoscere; etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi

rendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandæ reipub. societatem. Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem, celabar, excludebar: &, cum ostenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum, tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam; negabant me adduci posse, ut ullam largitionem probarem; finem feci offerendi mei, ne forte mea sedulitas aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adjungere, & solitudinem; quibus rebus quanto in metu fuerimus, ex vestra solicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facile assequi conjectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni pl. concio tandem expectata P. Rulli, quod & princeps erat agrariæ legis, & truculentius se gerebat, quam cæteri; jam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior, quam ante, barbaque majore, ut oculis, & adspectu denunciare omnibus vim tribunitiam, & minitari reip. videretur; legem hominis, concionemque expectabam; lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet; summa cum expectatione concurritur; explicat orationem sane longam, & verbis valde bonis; unum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille utrum insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio; tamen siqui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur: concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt; omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam, atque utilem esse intelligerem, auctor ejus, atque adjutor essem; non enim natura, neque dissidio, neque odio penitus insito bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu: quia persæpe seditiosis, atque improbis tribunis pl. boni, & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunicia nonnunquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio dissensionem facit; itaque hoc animo legem sumpsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honeste, & libenter posset defendere; atque ego a primo capite legis usque ad extremum reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reip. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis Agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac

lege Agraria, pulchra, atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia; ostentari populo R. agros, eripi etiam libertatem; privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri; denique, quod est indignissimum, per tribunum pl. quem majores præsidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui; quæ cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse, sequar auctoritatem vestram, mutabo meam sententiam; sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis, nolite dubitare, plurimo sudore, & sanguine majorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere. Primum caput est legis Agrariæ, quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis; jubet enim, tribunum pl. qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecim; ut quem novem tribus fecerint, is decemvir sit. Hic quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus R. suffragio privaretur; toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro a populari tribuno pl. ecquando, nisi per xxxv. tribus, creati sint? etenim, cum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo R. proficisci convenit, tum eas profecto maxime, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo R. maxime consulturum putent, & unusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit; hoc tribuno pl. potissimum venit in mentem, populum R. universum privare suffragiis, paucas tribus non certa conditione, juris, sed sortis beneficio fortuito ad usurpandam libertatem vocare. Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis Pontificis maximi. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari; atque hoc idem de cæteris sacerdotiis Cn. Domitius trib. pl. vir clarissimus tulit; quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur; ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium trib. pl. hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per ceremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populo ad partes daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, ante acciperent a populo beneficium, quam darent: id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere conatus est; ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodam modo dedit: hic, quod adimi

imi nullo pacto poterat potestate, quadam ratione eripere conatu. Quæret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque vestram vehementer defuit; jubet enim comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit; hoc dicam planius; jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum; nondum reprehendo; video fecisse alios; illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat, videte; habebit comitia: volet eos renunciare, quibus regia potestas hac lege quæritur; universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi recte putant posse; sortietur tribus idem Rullus, homo felix; educet, quas volet, tribus: quos novem tribus decemviros fecerint ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum, ut jam ostendam, dominos habebimus; atque ii, ut grati, ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero VI. & XX. tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? se primum: qui licet? leges enim sunt veteres, neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis, majoribusque vestris vehementer gratæ, atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia: quæ non modo eum, qui tulerit de alienatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatiove mandetur; etenim si populo consulis, remove te a suspicione alicujus tui commodi; fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem, & fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire; nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ; quis legem tulit? Rullus; quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus; quis comitiis præfuit? Rullus; quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode sortitus? quis decemviros, quos voluit, renunciavit? idem Rullus; quem principem renunciavit? Rullum: vix mehercule servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer; optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur; idem legis sibi sua lege curationem petet: idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum, renunciabit; & videlicet collegas suos, adscriptores legis agrariæ, non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ in præscriptione legis concessus est: cæteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur: si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcumque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctori-

ctoritas quæreretur, vos eam fine dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos; etenim quem unum ex cunctis delegiſſetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra, & mari præponeretis, certe in decemviris faciendis, ſive fides haberetur, ſive honos, & committi huic optime, & ornari hunc juſtiſſime poſſe intelligebant. Itaque excipitur hac lege non adoleſcentia, non legitimum aliquod impedimentum, non poteſtas, non magiſtratus ullus aliis negotiis, ac legibus impeditus, non reus denique, quominus decemvir fieri poſſit; præſentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in iis quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt; timebat enim, Pompejus ne, ſi adeſſet, ferri non poſſet; aut ne, ſi accepta lex eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis, cuſtodem, ac vindicem cupiditatum. Hic quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis eſſe commotos, renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli; an vos aliter exiſtimabitis, cum ad omnia veſtra pauci homines cupiditatis oculos adjeciſſent, non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, ſi per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſtea, cognitis inſidiis, cum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis Cn. Pompeji præſidium opponendum putetis; & hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, poteſtatemque omnium rerum quæri, cum videatis eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, & quanta detur. Primum lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & plane novo more, uti curiata lege magiſtratus detur, qui nullis comitiis ante ſit datus; eam legem ab eo prætore, qui ſit primus factus, ferri jubet; at quo modo? ut ii decemviratum habeant, quos plebs deſignaverit; oblitus eſt, nullos a plebe deſignari; & is orbem terrarum conſtringit novis legibus, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio? Atqui hic perſpicuum eſt, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab ho: tribuno pl. vobis relinquatur; majores de omnibus magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt; nam cum centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata cæteris patriciis magiſtratibus: tum iterum de iiſdem judicabatur, ut eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret; nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata, & tributa, curiata tantum auſpiciorum cauſa remanſerunt; hic autem tribunus pl. quia videbat poteſtatem neminem injuſſu populi, aut plebis poſſe habere; curiatis ea comitiis, quæ vos non ſinitis, confirmavit: tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit; ita cum majores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus judicare,

care, hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti; jubet ferri de his legem curiatam; prætori imperat; quam id ipsum absurde, nihil ad me attinet: jubet enim, qui primus sit prætor factus eum legem curiatam ferre: sin is ferre non possit, qui postremus sit: ut aut lusisse in tantis rebus, aut profecto nescio quid spectasse videatur; verum hoc, quod est aut ita perversum, ut ridiculum, aut ita malitiosum, ut obscurum sit, relinquamus; ad religionem hominis revertamur. Videt, sine lege curiata nihil agi per decemviros posse; quid postea, si ea lata non erit? attendite ingenium; tum ii decemviri, inquit, eodem jure sint, quo qui optima lege; si hoc fieri potest, ut in hac civitate, quæ longe jure libertatis cæteris civitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit; quid attinet tertio capite, legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optima lege a populo essent creati? Reges constituuntur non decemviri, Quirites: hique ab his initiis, fundamentisque nascuntur, ut, non modo cum gerere cœperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur. At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis; consulibus legem curiatam ferentibus a tribunis pl. sæpe est intercessum; neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum pl. potestatem: tantummodo, si quis ea potestate temere est ausus, existimamus; hic tribunus pl. legi curiatæ, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem: atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunum pl. tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quod consuli, si legem curiatam non habes, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedere, potestatem, etiamsi intercessum sit, tamen eadem constituit, quam si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet, cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc est populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem vetustatis per xxx. lictores auspiciorum causa adumbratis, constituti. Videte nunc, eos, qui a vobis nihil potestatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Jubet, auspicii coloniarum deducendarum causa, decemviros habere pullarios; eodem jure, inquit, quo habuerunt tresviri lege Sempronia. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commonet, tresviros illos xxxv. tribuum suffragio esse creatos? & cum tu a Ti. Gracchi æquitate, ac pudore longissime remotus

remotus sis, id, quod dissimillima ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere? Dat praeterea potestatem verbo pratoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam: tantis enim confirmat opibus, & copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, praeconibus, architectis, praeterea mulis, tabernaculis, centuriis, supellectili: sumptum haurit ex aerario: suppeditat a sociis: janitores ex equestri loco ducentos in annos singulos stipatores corporis constituit, eosdem ministros, & satellites potestatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: insignia videtis potestatis; nondum ipsam potestatem; dixerit enim fortasse quispiam: quid me ista laedunt, scriba, lictor, praeco, pullarius? Omnia sunt haec cujusmodi, Quirites, ut, ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur; perspicite, quanta potestas permittatur: non privatorum insaniam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Primum permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniae conficiendae de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio, poena sine provocatione, animadversio sine auxilio; judicare per quinquennium vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pl. poterunt: de illis interea nemo judicabit; magistratus his gerere licebit, causam dicere non licebit: emere agros a quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres; totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum summa potestas datur, cum velint: Romae esse, cum commodum sit: quacumque velint, summo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur; interea dissolvant judicia publica: de consiliis abducant, quos velint: singuli de maximis rebus judicent; quaestori permittant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, a quo missus erit, renunciaverit. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem regiam appello: sed profecto major est quaedam; nullum enim regnum fuit umquam, quod non, si minus jure aliquo, at regionibus tamen certis contineretur; hoc vero infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissime patet, & ea, quae partim libera vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia; de quibus vendendis S. C. facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio coss. Cur hoc tamen est obscurum, atque caecum? quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nominatim in lege praescribi nonne potuerunt? duae sunt hujus obscuritatis causae, Quirites, una pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia; altera sceleris; nam neque ea, quae senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare; sunt enim

loca publica urbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit, quæ majores in urbe passim periculi perfugia esse voluerunt; hæc lege tribunitia decemviri vendent; accedet eo mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adjungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ; permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt. Verum hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur; sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quod audaciæ decemvirali corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque S. C. quæ facta nunquam sunt, cum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur; nisi forte nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimium augustus orbis terrarum esse videatur. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur: hunc quasi gradum quendam, atque aditum ad cætera factum intelligetis. QUI AGRI, QUÆ LOCA, QUÆ ÆDIFICIA. Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, cæteris rebus; quid dicam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit invidiam; quid ergo? longum putavit, & timuit, ne quid præteriret; adscripsit, ALIUDVE QUID; qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi R. factum sit, L. Sylla, Q. Pompejo coss. aut postea, id decemviros jubet vendere. Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna decemvirum ditioni, judicio, potestatique permissa, & condonata esse dico. Primum hoc quæro, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi R. esse factum? nam, cum idem possit judicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Syllam, Q. Pompejum consules recuperata sit, populi R. factam esse dicere. Utrum oratio ad ejus rei disceptationem deerit: an, cum idem & differet, & judicabit, impelli non poterit, ut falsum judicet? an, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum a vobis est, & judicatum: quam hæreditatem jam crevimus) regnum Bithyniæ, quod certe publicum est pop. R. factum? numquid causæ est, quin omnes agros, urbes, stativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint? Quid Mitylenæ? quæ certe vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure factæ sunt; urbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine in primis nobilis; agri jucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexan-

xandria, cunctaque Ægyptus? ut occulte latet? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illum regnum testamento regis Alexandrini populi Rom. esse factum? Hic ego consul populi Rom. non modo nihil judico, sed ne quid sentiam quidem, profero: magna enim mihi res non modo ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse; video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus extare hæreditatis aditæ sentio, tum, quando, Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent; hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse, memoria teneo; eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse, inter omnes fere video convenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem, & omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus, cum cæteris decemviris, collegis suis, judicabit? & verum judicabit? nam utrunque ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis: populo R. adjudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum; urbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur?. Non sumet sibi tantum, non appetet: judicabit Alexandriam regis esse, a populo Rom. abjudicabit. Primum populi Rom. hæreditatem decemviri judicent, cum vos volueritis de privatis hæreditatibus centumviros judicare? deinde quis aget causam pop. R.? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri, quos perspiciamus regnum Alexandr æ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quoad si Alexandri petebatur; cur non eosdem cursus hoc tempore, quos L. Cotta, L. Toquato coss. cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris, & caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt? Atque illum circumspicite vestris mentibus, unaque. * Legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt: grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur; propterea quod vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, abutuntur: quid censetis, cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo? quo metu? quo periculo miseras nationes futuras? Est in imperio terror; patientur; est in adventu sumptus; ferent; imperabitur aliquid muneris; non recusabunt. Illud vero quantum est, Quirites, cum is decemvir, qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repente, ut dominus, venerit; illum ipsum locum, que

quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi R. esse dicet? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam solent, omnes terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permissa. Simile vero est; multa committi, & condonari omnia? labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihil ne interest, utrum populus Rom. eum, qui velit, deferat, an is imprudente populo Rom. per legis fraudem surripiatur? intellexistis, quot res, & quantas decemviri legis permissu vendituri sint; non est satis, cum sese sociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine implerint, incidant nervos populi Rom. adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium; sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si forte desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat; sed plane, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim; quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto popu i Rom. auctionem; quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam, & acerbam recitationem futuram puto. AUCTIO. Ut in suis rebus, ita in republ. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. Nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id ventre jubeat; quod partum recenti victoria majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum hoc auctore vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commovere videor, dum, patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompeji dignitatem; & mihi, quæso, ignoscite; si appello talem virum sæpius; vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer; feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis; quam ego, etsi libente illo, tamen absente, per vos consecutus sum; quamobrem, cum intelligam hanc totam fere legem ad illius opes evertendas tamquam machinam comparari; & resistam consiliis hominum, & perficiam profecto, quod ego video comparari, ut id vos universi non solum videre, verum etiam tenere possitis. Jubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Oridicum, & Gedusanum; hæc P. Servilii imperio, & victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt; adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Chersoneso: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Persæ fuerunt:

qui item

qui item a censoribus locati sunt, & certissimum vectigal, adscribit idem auctioni Corinthios agros opimis, & fertiles, & Cyrenenses, qui Appionis fuerunt: & agros in Hispania propter Carthaginem novam, & in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis de consilii sententia consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet; sed non fuit tam diligens, quam est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos agros regios, captor veteribus bellis virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant; ita ne vero? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc molietur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur; cum imperator in bello versetur; in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne judicium, & potestas more majorum debet esse, decemviri vendent? &, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimum proficiscetur; is videlicet, antequam veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIUS RULLUS, TRIBUNUS PL. DECEMVIR, S. D. CN. POMPEJO, CN. F. Non credo adscripturum esse, Magno: non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CURARE, UT MIHI SINOPE PRÆSTO SIS, AUXILIUMQUE AD DUCAS, DUM EOS AGROS, QUOS TUO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompejum non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra, atque hostium castra, hasta posita, cum suis formosis finitoribus auctionantem, neque in hoc solum inest contumelia, quæ vehementer & insignis est, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modo venierit, verum etiam locata sit; plus spectant homines certe, quam contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria detrahi posse: putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit earum rerum omnium potestatem

ad de-

ad decemviros esse translatam. Patior non moleste, tam stultos esse, qui hæc sperent, tam impudentes, qui conentur: illud queror, tam me ab iis esse contemptum, ut hæc portenta me consule potissimum cogitarent. Atque in omnibus his agris, ædificiisque vendendis permittitur decemviris, ut vendant quibuscumque in locis videatur; o perturb tam rationem! o libidinem refrænandam! o consilia dissoluta, atque perdita! vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia; venire vestras res proprias, & in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitudine licebit? L. Sylla cum bona indemnatorum civium funesta illa auctione sua venderet, & se prædam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est; decemviri vestra vectigalia non modo ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste vendent? Sequitur, Omnes agros extra Italiam, infinito ex tempore, non ut antea, ab Sylla, & Pompejo coss. Cognitio decemvirum, privatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem præterit? posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, sæpe vehementer gaudeo; sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non jure, misericordia senatus, non agri conditione, defendunt; nam illum agrum publicum esse fatentur; sed moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere; at si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipit? sin autem publicus: quæ est ista æquitas, ceteros, etiam si privati sint, permittere, ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, q em qui possident, publicum esse fateantur? ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Rom. notione, sine judicio senatus decemviris addicentur. Atque etiam est alia superiore capite, quo omnia veneunt, quæstuosa exceptio, quæ tegit eos agros, de quibus fœdere cautum est; audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari sæpe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Rom. adjudicarit; & tamen postea per C. Cottam consulem cautum esse fœdere; hoc quia vos fœdus non jusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit, & ratum. Quid? cujusmodi est illud? tol itur vestrum judicium; fœdus totum excipitur: comprobatur; quod minuit auctionem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis fit, indico; volitat enim ante oculos istorum Juba, regis filius, adolescens

adolescens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.

Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ capiat; auget, addit, accumulat: aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoscumque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumptum, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet; hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi R. bella gesserunt, judiciumque de pecuniis repetundis ad decemviros translatum videtis; horum erit nullum judicium, quantæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit; in posterum vero lex hæc imperatoribus vestris constituitur, ut, quicumque de provincia decesserit, apud eosdem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum; unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur prope nominatim; cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur; cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & judicio rerum omnium mittuntur; cui ius imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat; utrum tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur? remittit hoc Rullo Cn. Pompejus; beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil utitur: nam, si est æquum, prædas, ac manubias suas imperatores non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviros, tamquam ad dominos reportare: nihil sibi appetit præcipue Pompejus, nihil; vult se in communi, atque in eodem, quo cæteri, jure versari: sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum: hos decemviros portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causa excipere Pompejum, sed metuere, ne ille eandem contumeliam, quam cæteri, ferre non possit. Pompejus autem, cum hoc animo sit, ut quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet; quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiet, ne diutius inviti ferre cogamini. Veruntamen cavet, ut, si qua pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea decemviri utantur; nova porro vectigalia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxerit; ita, remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermissum, sed omnes urbes, agri, regna denique, postremo etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quam immunes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. Cognoscite nunc alios im-

men-

menses, atque intolerabiles quæstus; ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus: velim fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis; sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare; unum hoc certe videor mihi verissime posse dicere: tum, cum haberet hæc resp. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solum honoribus populi, rebusque gestis, verum etiam patientia paupertatis ornatos; & tum, cum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatisque, forensibus, domesticisque rebus perspexeratis? tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum; idemque agros vectigales populi R. abalienaret; &, cum summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum, partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur. Hic ego jam illud, quod expeditissimum fit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis a majoribus relictam consuetudinem, ut emantur agri a privatis, quo plebs publice deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos esse deductos; hujusmodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pl. expectasse: hanc vero emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi R. semper putavi. Libet agros emi; primum quæro, quos agros? & quibus in locis? nullo suspensam, & incertam plebem R. obscura spe, & cæca expectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas: audio; ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus; habes tantam pecuniam, qua hosce omnes agros, & cæteros horum similes non modo emere, verum etiam coacervare possis; cur eos non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam; satis certa regio; etenim quantulum interest, utrum in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini? Age vero, definis locum:-quidnam agri? agri vero, inquit, qui arari, aut coli possit. Qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus, aut cultus sit; utrum hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis? in qua scriptum fuisse ajunt: jugera

cc.

cc. in quibus olivetum fieri potest : jugera ccc. ubi institui vineæ possunt; hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? quod solum tam exile, & macrum est, quod aratro perstringi non possit, aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo est quæstuosius, quam si ab invito sumeret; inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia; & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emptori, & venditori. Sed videte vim legis agrariæ; ne ii quidem qui agros publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maxima; conversa ratio; antea, cum erat a tribuno pl. mentio legis agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant; hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat; quam multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudine possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptores non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? qui paulo ante diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimescebant, ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic ribunus pl. non vobis, sed sibi intus canit; habet socerum virum optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupavit, quantum concupivit; huic subvenire vult succumbenti, jam oppresso, Sullanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine, & sudore quæsita, ut Sullanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis? nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites; eorum unum propter invidiam domini fugiunt, alterum propter vastitatem. Sullanus ager, a certis hominibus latissime continuatus, tantam habet invidiam, ut veri, ac fortis tribuni pl. stridorem unum perferre non possit; hic ager omnis quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum, atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno pl. dictum est in senatu, urbanam plebem nimium in rep. posse, exhauriendam esse; hoc enim verbo est usus, quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur. Vos vero, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, cæterorum omnium commodorum: nisi forte mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reip. in Sipontina

tina ſiccitate, aut in Salapinorum peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus ſit: oſtendat, & quid, & quibus daturus ſit: ut vero, cum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat, id vos poteſtis, quæſo, concedere? Quamquam illud eſt egregium, quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniæ coguntur & coacervantur, quam gleba una ematur; deinde emi jubet: ab invito vetat. Quæro, ſi, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat, exigi prohibet; igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt; vobis ager non emetur, vectigalibus abalienatis, ſociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex eſt, qua noſtra vendamus, quanti poſſimus; aliena emamus, quanti poſſeſſores velint. Atque in hos agros, qui hac lege empti ſint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnis ne ejuſmodi locus eſt, ut nihil interſit reip. colonia deducatur in eum locum, nec ne? an eſt locus, qui coloniam poſtulet? eſt & qui plane recuſet? quo in genere, ſicut in cæteris reip. partibus, eſt operæ pretium diligentiam majorum recordari, qui colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, ut eſſe non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint; etiam ne, ſi reip. non expediat? Et in quæ loca præterea videbitur; quid igitur eſt cauſæ, quin coloniam in Janiculum poſſint deducere, & ſuum præſidium in capite, atque cervicibus veſtris collocare? Tu non definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum, deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præſidio, quo velis? populi R. vectigalibus, atque omnibus copiis ipſum populum R. coerceas? opprimas? redigas in iſtam decemviralem ditionem, ac poteſtatem? Ut vero totam Italiam ſuis præſidiis obſidere, atque occupare cogitet, quæſo, Quirites, cognoſcite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iiſque colonis agrum dari jubet: num obſcure majores opes, quam libertas veſtra pati poteſt, & majora præſidia quæruntur? num obſcure regnum conſtituitur? num obſcure libertas veſtra tollitur? nam cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, ideſt totam Italiam, ſuis opibus obſidebunt, iidem veſtram libertatem ſuis præſidiis, & coloniis interclusam tenebunt: quæ ſpes tandem, quæ facultas recuperandæ veſtræ libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, urbem ampliſſimam, atque ornatiſſimam; atqui quid ad hæc poſſumus dicere? De commodo veſtro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem revertar; ut, ſi quis agri, aut

aut oppidi bonitate delectetur, ne quid expectet; si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatæ largitioni resi- stat. Ac primum de oppido dicam; si quis est forte, quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi jubet; ad hunc numerum quingenos sibi singuli sument; quæso nolite vosmetipsos consolari: vere, & diligenter considerate: num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus in hoc numero locum fore putatis? si est omnibus vobis, aut majori vestrum parti: quamquam me vester honos vigilare dies, atque noctes, & intentis oculis omnes reip. partes intueri jubet; tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, connivebo; sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædemque delectis, locus, atque urbs, quæ bellum facere atque instruere possit, quæritur: tamen ne patiemini, vestro nomine contra vos firmari opes, armari præsidia, urbes, agros, copias comparari? nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant, & fruantur: coement præterea: ista dena jugera continuabunt; nam si dicent, per legem id non licere; ne per Corneliam quidem licet; at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænestinum a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum prædiorum sumptum sustinere possint. Quod vestrum commodum spectat, veniat, & coram mecum de agri Campani divisione disputet. Quæsivi ex eo Kalendis Jan. quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus; respondit, a Romilia tribu se initium esse facturum; primum, quæ est ista superbia, & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes, & jucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat, in jugera dena describat, ad Suburana usque ad Arniensem nomina vestra proponat; si non modo dena jugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum, intelligetis: tamen ne vexari remp., contemni majestatem populi R. deludi vosmetipsos diutius a tribuno pl. patiemini? Quod si posset ager iste ad vos pervenire; nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? unum ne fundum pulcherrimum populi Rom. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? an obliti estis, Italico bello, amissis cæteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? an ignoratis, cætera illa magnifica populi R. vectigalia perlevi sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut ho-

hostium injecta? at vero hoc agri Campani vectigal cum ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus præsidiis oppidorum tegatur; tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec cœlo, ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solum id, quod de Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam id, quod tenebant, quibus adimi jure non poterat, coemerunt; qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis R. commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia sine religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus extitit, qui ex ea possessione remp. dimoveret, ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio dejecisset; quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis; & quem pariter qui iter faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is, cum erit divisus, neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? primo quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati; qui, simul ac decemviri concrepuerint, armati in cives, & expediti ad cædem esse possint: deinde ad paucos, opibus, & copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis; vobis interea, qui illas a majoribus pulcherrimas vectigalium sedes, armis captas, accepistis, gleba nulla de paternis, atque avitis possessionibus relinquetur: ac tantum intererit inter vestram, & privatorum diligentiam, quod, cum a majoribus vestris P. Lentulus, is, qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renunciasse, nulla se pecunia fundum cujusdam emere potuisse; eumque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, ut venderet, quod, cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo numquam malum nuncium audisset. Ita ne vero? privatum hæc causa commovit; populum R., ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus R. de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Aquillius etiam mutuum frumentum dedit: at ex hoc vectigali numquam malus nuncius auditus est; cætera vectigalia belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde, in hac assignatione agrorum ne illud quidem dici potest, quod in cæteris, agros desertos a plebe, atque a cultura hominum liberorum esse non oportere; sic enim dico; si Campanus ager dividatur, exturbari, & expelli plebem ex agris, non constitui, & collocari; totus enim ager Campanus colitur, & possidetur a plebe, & a plebe optima, & modestissima: quod genus hominum optime moratum, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur; atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito conferant,

ferant, non habebunt: his robuſtis, & valentibus, & audacibus decemvirum ſatellitibus agri Campani poſſeſſio tota tradetur; & ut vos nunc de veſtris majoribus prædicatis. Hunc agrum nobis majores noſtri reliquerunt, ſic veſtri poſteri de vobis prædicabunt: Hunc agrum patres noſtri acceptum a patribus ſuis perdiderunt. Equidem exiſtimo, ſi jam campus Martius dividatur, & unicuique veſtrum, ubi conſiſtat, bini pedes aſſignentur: tamen promiſcue toto, quam proprie parva frui parte malletis. Quare, etiam ſi ad vos eſſet ſingulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis oſtenditur, aliis comparatur: tamen honeſtius eum vos univerſi, quam ſinguli, poſſideretis: nunc vero, cum ad vos nihil pertineat, ſed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrime, tamquam armato hoſti, ſic huic legi pro veſtris agris reſiſtetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano, & in eo duodena deſcribit in ſingulos homines jugera. Quaſi vero paulum differat ager Campanus, ac Stellatis; & multitudo, Quirites, quæritur, qua illa oppida omnia compleantur; nam dixi antea, lege permitti, ut quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis ſuis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimient: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nuceriam ſuis præſidiis devincient: Puteolos vero, qui nunc in ſua poteſtate ſunt, ſuo jure, libertateque utuntur, totos novo populo, atque adventitiis copiis occupabunt; tunc illud exilium Campanæ coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capuam a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium noſtrum, illa altera Roma quæretur, in id oppidum homines nefarii remp. noſtram transferre conantur, quo in oppido majores veſtri nullam omnino remp. eſſe voluerunt: qui tres ſolum urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam, ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem, ac nomen ſuſtinere; deleta Carthago eſt, quod cum hominum copiis, tum ipſa natura, ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuoſiſſimis inſulis populi R. videbatur. Corinthi veſtigium vix relictum eſt: erat enim poſita in anguſtiis, atque in faucibus Græciæ, ſic, ut terra clauſtra locorum teneret, & duo maria maxime navigationi diverſa pene conjungeret, cum pertenui diſcrimine ſepararentur; hæc, quæ procul erant a conſpectu imperii, non ſolum afflixerunt, ſed etiam, ne quando recreata exſurgere, atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt; de Capua multum eſt, & diu conſultum: extant literæ, Quirites, publicæ: ſunt S. C. complura; ſtatuerunt homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reip. nullam reliquiſſent, nihil fore, quod Capuam timeremus; itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis; ut eſſet urbs, qua res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſ-

posset; ut esset locus comportandis, condendisque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur; idcirco illa ædificia non esse deleta; videte, quantum intervallum sit interjectum inter majorum nostrorum consilia, & inter hominum istorum dementiam; illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, cellam, atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis, ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novæ reip. constituunt, molem contra veterem remp. comparant; quod si majores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam præclara pop. R. disciplina M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc remp. Capuam totam transferre vellent) profecto nomen illius urbis non reliquissent; verum arbitrabantur, Corintho, & Carthagini, etiamsi senatum, & magistratum sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque qui ante omnia commutarent, quam nos audire possemus; hic vero, in oculis senatus, populique R. nihil posse existere, quod non ante extingui, atque opprimi posset, quam plane exortum, ac natum esset; neque vero ea res fefellit homines divina mente, & consilio præditos; nam post Q. Fulvium, Q. Fabium coss. quibus consulibus Capua devicta, atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc remp. non dico factum, sed omnino excogitatum; multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & cæteris: multa præterea gravia, Carthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac rep. seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum; quibus omnibus domesticis, externisque bellis Capua non modo non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac sedibus suis recipiendos. Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis S. C. iniquis imperiis remp. miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærerent; neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publice non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes; nihil enim supererat, de quo certarent: nihil quod contra peterent: nihil ubi dissiderent; itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam ratione, & consilio majores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt: sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt, & multum in posterum providerunt, quod nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te P. Rulle omina illa M. Bruti, atque auspicia a simili furore deterrent; nam & ipse,

ipsi, qui deduxit, & qui magistratum Capuæ, & Leo creanti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et, quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cum venissem Capuam, coloniam deductam L. Considio, & Sex. Saltio, quemadmodum ipsi loquebantur, prætoribus; ut intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam, quæ paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perspici, atque intelligi potuit. Nam primum, id quod dixi, cum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant; quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? deinde anteibant lictores non cum bacillis, sed, ut hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus; erant hostiæ majores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur; deinde Patres Conscripti vocabantur. Jam vero vultum Considii videre, ferendum vix erat: quem hominem, ut grandi macie torridum, Romæ contemptum, abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu cum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios. Jam vero, qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplasia quæ concursatio percontantium, quid prætor edixisset? ubi cœnaret? quid enunciasset? nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini, atque advenæ nominabamur. Hæc qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis, & colendos putatis? quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite, atque cognoscite; non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis, ac seminis, quam ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, & a vitæ consuetudine suppeditantur, quibus alimur, & vivimus. Carthaginienses fraudulenti, & mendaces, non genere, sed natura loci, quod, propter portus suos, multis, & variis mercatorum & advenarum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri, atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum, & fructuum, & magnitudine urbis, salubritate, descriptione, pulchritudine; ex hac copia, atque omnium rerum affluentia primum illa nata sunt; arrogantia, quæ a majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit; deinde ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit. Huc isti decemviri cum IↃↃ. colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallibus, cœnaculis sublatam, atque suspensam, non

 opti-

optimis viis, anguſtiſſimis ſemitis, præ ſua Capua planiſſimo in loco explicata, ac præ illis ſemitis irridebunt, atque contemnent; agros vero Vaticanum, & Pupinium, cum ſuis optimis, atque uberibus campis conferendos ſcilicet non putabunt; oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipſum hercle Lanuvium, Ariciam, Tuſculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria non comparabunt: quibus illi rebus elati, & inflati, fortaſſe non continuo, ſed certe ſi paulum aſſumpſerint vetuſtatis, ac roboris, non continebuntur; progredientur longius, efferentur; ſingularis homo privatus, niſi magna ſapientia præditus, vix facile ſeſe regionibus officii, magnis in fortunis, & copiis, continet: nedum iſti, ab Rullo, & Rulli ſimilibus conquiſiti, atque electi coloni, Capuæ, in domicilio ſuperbiæ, atque in ſedibus luxuriæ collocati non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris, & flagitii: immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres, germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant: hi ex ſumma egeſtate in eamdem rerum abundantiam traducti, non ſolum copia, verum etiam inſolentia commovebuntur. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quam monumenta majorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis auctoribus excogitaſti, ut vetera vectigalia venderetis, & expilaretis nova; ut urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis; ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis; ut, cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coegiſſetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent; ut iidem partim invidioſos agros a Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos, ac peſtilentes a veſtris neceſſariis, a vobiſmetipſis emptos, quanti velletis, populo R. induceretis; ut omnia municipia, coloniaſque Italiæ novis colonis occuparetis; ut, quibuſcumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis; ut omnem rempub. veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris præſidiis cingeretis, atque oppreſſam teneretis; ut ipſum Cn. Pompejum, cujus præſidio ſæpiſſime populus Rom. contra acerrimos hoſtes, & contra improbiſſimos cives victor evaſit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro, & argento violari, nihil numero, & ſuffragiis declarari, nihil elata manu perfringi poſſet, quod non vos oppreſſum, atque ereptum teneretis; ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia; ut veniretis in caſtra Cn. Pompeji, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis; ut interea magiſtratus reliquos, legibus omnibus ſoluti, ſine metu judiciorum, ſine

sine periculo petere possetis: ut nemo ad populum R. vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pl. retinere possit. Hæc ego vos concupisse, pro vestra stultitia, atque intemperantia, non miror; sperasse, me consule, assequi posse, demiror; nam cum omnium consulum gravis in rep. custodienda cura, ac diligentia debet esse, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti; nulli populo Rom pro me majores mei spoponderunt: mihi creditum est: a me petere, quod debeo, me ipsum appellare debetis; quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me a vobis deprecentur; quare, modo ut vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiisque defendere; polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide, remp. vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo, commisistis; ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos plebis perhorrescam? qui sæpe, & sine causa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus pl. duci jussisset? ego, nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne resp. tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? si antea timuissem, hac concione, hoc populo, certe non vererer; quis enim umquam tam secunda concione legem agrariam suasit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare, atque pervertere; ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium; quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione provisa sunt; non modo vos eritis in otio, qui semper esse voluistis, verum etiam istos, quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam; etenim illis honores, potestates, divitiæ ex tumultu, atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, honos in judiciis, & æquitate magistratuum, res familiaris in pace, omni ratione otium tenere debetis; nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen sua turpi inertia capiunt voluptatem; sub ipso otio, quo vos fortunam tegitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium tenueritis. Quod ego & concordia, quam mihi constitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse & animi, & corporis actibus providi, omnibus prospexi sane, & revocavi: i sum tribunis pl. denunciavi, ne quid turbulenti me consule conflarent. Summum, & firmissimum est illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierna die

na die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, tales reliquis temporibus reip. præbeatis; pro certo polliceos hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tendem illi, qui hònori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM *ORATIO PRIMA* IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Patefacta Catilinæ conjuratione adversus remp. Cicero cos. habet senatum in templo Jovis Statoris: cum duæ sententiæ essent, altera severior, Catilinam interimendum; altera mitior, ex urbe emittendum; Cicero utramque disputat, mitiorem tamen sequitur; & Catilinam acriter increpando, objurgandoque hortatur, ut abeat ex urbe; quo civitatem metu liberet, & liberius se hostem patriæ profiteatur. Habita est 6. Idus Novemb. anno U. C. 690. Hac oratione Catilina perterritus perfugit.

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihil ne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, vultusque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! senatus hæc intelligit, consul videt: hic tamen vivit; vivit? immo vero etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat, & designat oculis ad cædem unumquemque nostrum; nos autem viri fortes satisfacere reip. videmur, si istius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci jussu consulis jampridem oportebat, in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus P. Scipio, Pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipubl. privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde, atque incendiis vastare cupientem, nos con-

fules

sules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit; fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim S. C. in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipubl. consilium, neque auctoritas hujus ordinis; nos, nos, dico aperte, consules desumus; decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respubl. detrimenti caperet: nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis; simili S. C. C. Mario, & L. Valerio coss. permissa est respubl. num unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. & C. Servilium prætorem pœna remorata est? at vero nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis; habemus enim ejusmodi S. C. Verumtamen inclusum in tabulis, tamquam gladium in vagina reconditum; quo ex S. C. confestim interfectum te esse, Catilina, convenit; vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad cofirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reip. periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiæ, nequitiæque condemno; castra sunt in Italia contra remp. in Hetruriæ faucibus collocata; crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium intra mœnia, atque adeo in senatu videtis, intestinam aliquam quotidie perniciem reip. molientem; si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero, credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat; verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor, ut faciam: tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur; quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives, & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra remp. possis: multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient; etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? muta jam istam mentem, mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum: teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministi ne, me ante diem XII. Kal. Nov. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VI. Kal. Nov. C. Manlium, audaciæ satellitem, atque administrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies?

dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem v. Kal. Nov. tum cum multi principes civitatis Romæ, non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt; num infitiari potes, te illo ipso die, meis præsidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempubl. non potuisse, cum tu, discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid? cum te Præneste Kal. ipsis Nov. occupaturum nocturno impetu esse confideres? sensisti ne illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliis esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, sed etiam videam, planeque sentiam: recognosce tandem mecum noctem illam superiorem: jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reip. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccæ domum, convenisse eodem complures ejusdem amentiæ, scelerisque socios; num negare audes? quid taces? convincam, si negas; video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? quam remp. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt, nostro in numero, P. C., hoc orbis terræ sanctissimo, gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent; hosce ego video consul, & de republ. sententiam rogo? & , quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero? Fuisti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ; statuisti, quo quemque proficisci placeret; delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti, paululum tibi esse etiam tum moræ, quod ego viverem; reperti sunt duo equites Rom. qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur; hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram; quæ cum ita sint, Catilina, perge, quo cœpisti, egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiscere: nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos; si minus, quamplurimos: purga urbem; magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus intersit; nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam; magna diis immortalibus habenda gratia est, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipubl. pestem toties jam effugimus; non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipubl.

Quam-

Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi; cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti; compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publice concitato; denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reip. esse conjunctam; nunc jam aperte remp. universam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium, & vastitatem vocas; quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius; nam, si te interfici jussero, residebit in resp. reliqua conjuratorum manus; sin tu, quod te jamdudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina reipubl. Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod jam tua sponte faciebas? exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo; sed, si me consulis, suadeo; quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit, in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, non ne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur; prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties: ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed ad summam reipubl. atque ad omnium nostrum vitam, salutemque pertinent. Potest ne tibi hujus vitæ lux, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus, cum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kal. Jan. Lepido, & Tullo coss. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multa postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, &, ut ajunt, corpore effugi? nihil agis, nihil sequeris, nihil

moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties tibi jam, quoties jam extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere; nunc vero quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo; sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? quid, quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi mehercule mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem; carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem; tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jamdiu tibi debitum; dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum adspectum, præsentiamque vitare? si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit, & jamdiu te nihil judicat nisi de parricidio suo cogitare; hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te, nullum flagitium sine te; tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera; tu non solum ad negligendas leges, & quæstiones, verum etiam ad evertendas, perfringendasque valuisti; superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero, me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum; quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe; si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid, quod vitandæ suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque, ut domi meæ te asservarem, rogasti? cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo

posse

posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur: ad Q. Metellum prætorem venisti, a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti, quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere, atque a vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia judicaverit? Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis suppliciis justis, debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum; id enim postulas: &, si hic ordo placere decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant; egredere ex urbe, Catilina: libera remp. metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere; quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent; quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? at, si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio, si fortissimo viro M. Marcello dixissem, jam mihi consuli hoc ipso in templo jure optimo senatus vim, & manus intulisset: de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant; cum patiuntur, decernunt; cum tacent, clamant: neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi equites R. honestissimi, atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo ante exaudire potuisti; quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem usque ad portas prosequantur. Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut fugam ullam meditere? tu ut ullum exilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent; tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat; sed est mihi tanti, dummodo ista tua privata sit calamitas, & a reipub. periculis sejungatur; sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipub. concedas, non est postulandum; neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit; quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium; vix feram sermones hominum, si id feceris; vix molem istius invidiæ, si in exilium ieris jussu consulis, sustinebo; sin autem servire meæ laudi, & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu;

confer te ad Manlium; concita perditos cives; fecerne te a bonis; infer patriæ bellum; exulta impio latrocinio: ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris; quamquam quid ego te invitem, a quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam, & constitutam esse cum Manlio diem? a quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? tu ut illa diutius carere possis, quamvenerari ad cædem proficiscens solebas? a cujus altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti? ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effrænata, ac furiosa rapiebat; neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quamdam incredibilem voluptatem; ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit; numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti; nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflatam improborum manum; hic tu qua lætitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? ad hujus vitæ studium meditati sunt illi, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum; vigilare non solum ad insidiandum somno maritorum, verum etiam bonis otiosorum; habes, ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse senties; tantum profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare remp. posses, atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur. Nunc, ut a me, P.C. quamdam prope justam patriæ querimoniam detester, ac deprecer: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris, mentibusque mandate: etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis resp. loquatur: M. Tulli, quid agis? tu ne eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? non hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? quid tandem impedit te? mos ne majorum? at persæpe etiam privati in hac rep. perniciosos cives morte multarunt; an leges, quæ de civium R. supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a rep. defecerunt, civium jura tenuerunt; an invidiam posteritatis times? præclaram vero populo R. refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum,

rum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis; sed, si quis est invidiæ metus, non est vehementius severitatis, ac fortitudinis invidia, quam inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda; an, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ego sanctissimis reip. vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C., Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem; etenim si summi viri, & clarissimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt; verendum certe mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret; quod si ea maxime impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem; quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant, aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt; quorum auctoritatem secuti multi non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, & regie factum esse dicerent; nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur: hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse; quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit, extinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reip. pestis, verum etiam stirps, ac semen malorum hominum; etenim diu jam, P. C. in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit; quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura, & metu esse relevati; periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis, atque in visceribus reip. ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur, deinde multo gravius, vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna vehementius vivis reliquis ingravescet. Quare, P. C. secedant improbi; secernant se a bonis; unum in locum congregentur; muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad incendendam urbem comparare, sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque ci-

vis, quid de rep. sentiat; polliceor hoc vobis, P. C. tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus R. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa reip. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis, atque imperii vere nominamus, hunc, & hujus socios a tuis aris, cæterisque templis, a tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis, & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosque mactabis

---

M. TULLII CICERONIS
IN L. CATILINAM
ORATIO SECUNDA
AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Perterrefactus superiori Oratione Catilina ex urbe se se edaxit cum manu conjuratorum. Cicero cos. Catilina tanquam ejecto, ac profligato, gratulatur hac oratione Populo, Reique publicæ. Ad confirmandos autem animos bonorum civium, & infringendos conjuratos, utriusque partis copias inter sese comparat, adhibita adhortatione ad urbis defensionem, & custodiam. Habita est a Rostris, postridie quam Catilina profugit, anno U. C. 690.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus; abiit, excessit, evasit, erupit; nulla jam pernicies a monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur; atque hunc quidem unum belli hujus domestici ducem sine controversia vicimus; non jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus; loco ille motus est,

cum

cum est ex urbe depulsus: palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus; sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus; quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit; quod vivis nobis egressus est; quod ei ferrum de manibus extorsimus; quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit; quanto tandem illum mœrore afflictum esse, & profligatum putatis? jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget; quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit. At si quis est talis, quales omnes esse oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam emiserim; non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum; interfectum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat; idque a me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & respub. postulabat: sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? ac si, sublato illo, depelli a vobis omne periculum judicarem; jampridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo sustulissem; sed, cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis; quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit; utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat; Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reip. metum afferre poterat, reliquit: quos viros, quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles, vos videtis; itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident; hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, perti-

pertimescendos: atque etiam hoc magis sunt timendi, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur; video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Hetruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis, atque incendiorum depoposcerit; omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt; patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram; quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra remp. videretis; nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet; non est jam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat; unum etiam nunc concedam; exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere; demonstrabo iter; Aurelia via profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi, & recreata resp. videtur; quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? jam vero quæ tanta in ullo umquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modo impellendo, verum etiam adjuvando pollicebatur; nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit. Atque, ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur; nemo in scena levior, & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret; atqua idem tamen, stuprorum, & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumanta virtutis in libidine, audaciaque consumeret; hunc vero si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos, o remp. fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei! non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædem, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obli-

gurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet; quod si in vino, & alea comessationes solum, & scorta quærerent; essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi; hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebrios sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia; quibus ergo confido impendere fatum aliquod, & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare; quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit; non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reip. Nulla est enim natio, quam pertimescamus; nullus rex, qui bellum populo R. inferre possit; omnia sunt externa unius virtute, terra, marique pacata: domesticum bellum manet; intus insidiæ sunt; intus inclusum periculum est; intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est; huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum; quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare; proinde aut exeant, aut quiescant, aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent, ea, quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant a me in exilium ejectum esse Catilinam; quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur; homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit; simul atque ire in exilium jussus est, paruit, quievit. Quid, quod hesterno die cum domi meæ pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli, quo cum Catilina venisset, quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atque inanem reliquerunt; hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, nec ne: cum ille, homo audacissimus, conscientia convictus primo reticuisset, patefeci cætera: quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui: cum hæsitaret, cum cunctaretur, quæsivi, quid dubitaret proficisci eo, quo jampridem pararat, cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat: scirem esse præmissam; in exilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam? etenim,

enim, credo, iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo R. suo nomine indixit; & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant; & ille, ejectus in exilium, se Massiliam, ut ajunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modo administrandæ, verum etiam conservandæ reip. nunc si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli iter ad fugam, atque in exilium converterit; non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe, conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus a consule vi, & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ, falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur; dicatur sane ejectus esse a me, dummodo exeat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus; numquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim; sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant: iidem, si interfectus esset, quid dicerent? quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur; nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit; ille autem si mehercule hoc, quod agit, numquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere; nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur; & de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo? de iis, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, quam sanare, & ipsos placare reip. neque id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo; exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii, atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent; quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt; horum hominum species est honestissima; sunt enim locupletes: voluntas vero, & causa impudentissima; tu agris, tu ædificiis, tu

argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas a Catilina expectant; meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ; neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt; quod si maturius facere voluissent, neque, id quod stultissimum est, certare cum usuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur; sed hosce homines minime puto pertimescendos; quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant, rerum potiri volunt, honores, quos quieta rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur; quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conatur consequi posse: primum omnium, me ipsum vigilare, adesse, providere reip. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi contra tantam vim sceleris præsentis auxilium esse laturos; quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, aut dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam confectum, sed tamen exercitatione robustum; quo ex genere iste est Manlius, cui nunc Catilina successit; hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio; sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis, repentinisque pecuniis sumptuosius, insolentiusque jactarunt; hi dum ædificant, tamquam beati; dum prædiis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus; qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues, atque egentes, in eamdem illam spem rapinarum veterum impulerunt; quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono; sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones, & dictaturas cogitare; tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed nec pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sane varium, & mixtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo

gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere aere alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur; hosce ego non tam milites acres, quam inficiatores lentos esse arbitror; qui homines primum, si stare non possunt, corruant, sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant; nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum, quos ego a Catilina non revoco; nam neque divelli ab eo possunt; & pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos carcer capere non possit. Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso, atque vita, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac sinu, quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur; in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur; hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum; verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quod autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas, ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hyemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi saltare didicerunt; o bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrasque exercitus: & primum gladiatori illi confecto, & saucio consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam, ac debilitatam manum florem totius Italiæ, ac robur educite; jam vero urbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus; neque vero cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra cum illis latronis inopia, atque egestate debeo conferre; sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille senatu, equitibus R., populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus; si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus; ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constan-

stan.

stantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit; in hujusmodi certamine, ac prælio nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot, & tanta vitia superari? Quæ cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra tecta custodiis, vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu satis esset præsidiis, consultum, ac provisum est; coloni omnes, municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas, finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus, conatusque prohibebit; reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum in urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo; mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet; quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum; nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum illum, conatumve contra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt; atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, & maximum, me uno togato duce, & imperatore, sedetur; quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat; sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint: illud profecto perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut neque bonus quisquam intereat, paucorumque pœna vos omnes jam salvi esse possitis; quæ quidem ego neque mea pruden-

dentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præsentes suo numine, atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Quæstio est; An Archias sit segregandus a numero civium Romanorum. Accusator, Gracchus quidam, qui ei moverat hanc civitatis controversiam: Reus, Archias: Patronus, Cicero: Personæ judicii, Prætor cum Judicibus. Habita est anno U. C. (sunt, qui velint) 691.

SI quid est in me ingenii, judices, quod sentio, quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet; nam quod longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse; quod si hæc vox hujus hortatu, præceptis conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus. Ac ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: nec nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus; etenim

omnes

omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed, ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi R. lectissimum virum; & apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quæso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me, pro summo poeta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis, ac litterarum paulo loqui liberius, & in ejusmodi persona, quæ propter otium, ac studium minime in judiciis, periculisque tractata est, uti prope novo quodam, & inusitato genere dicendi; quod si mihi a vobis tribui, concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis adscifcendum fuisse. Nam, ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, & celebri quondam urbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit: post in cæteris Asiæ partibus, cunctaque Græcia sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus, admiratioque superaret; erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum; studiaque hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis; & hic Romæ propter tranquillitatem reip. non negligebantur; itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate, cæterisque præmiis donarunt; & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt; hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit Mario consule, & Catulo; nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium, atque aures adhibere posset; statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt; sed enim hoc non solum ingenii, ac literarum, verum etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti; erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo & patre, & filio: a L. Crasso colebatur. Lucullos vero, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur sum-

summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere, atque audire studebant, verum etiam si qui forte simulabant. Interim, satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus; & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet; venit Heracleam: quæ cum esset civitas æquissimo jure, ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit; idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, & Carbonis; si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent; si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent; & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi; cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate, ac lege dicimus; nihil dico amplius; causa dicta est; quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleæ ne esse eum adscriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit; adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines; qui hujus judicii causa cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interiisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non possumus; & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare; &, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum obtinent publicarum tabularum auctoritatem; nam, cum Appiæ tabulæ negligentius asservatæ dicerentur; Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas omnem tabularum fidem resignasset; Metellus, homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomine A. Licinii videtis; quæ cum ita sint; quid est, quod de ejus civitate dubitetis? præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus; etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse; quid? cum cæteri non modo post civitatem datam, sed

etiam

etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet; est enim obscurum proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quæstore fuisse in Asia, primis Julio, & Crasso, nullam populi partem esse censam; sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, at tantummodo indicat eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium R. jure esse versatur: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates cium R. & in beneficiis ad ærarium delatus est a L. Lucullo prætore, & consule; quære argumenta, si qua potes; numquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur; & aures, convicio defessæ, conquiescant; an tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? ego vero fateor me his studiis esse deditum; cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum, lucemque proferre; me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab illis nullo me umquam tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? atque hoc eo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio, & facultas; quæ quantacumque in me est, numquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio; nam, nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilii parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem; sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet; quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum;

ve-

verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda rep. proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, ista ne doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen est certum, quid respondeam; ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per se ipsos & moderatos, & graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem, atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam; atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere; ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum M. Catonem illum senem: qui profecto si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem litteris adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent; quod si non hic tantus fructus ostenderetur: & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam, ac liberalissimam judicaretis; nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti, ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse; ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de iis ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis, atque sententiis? quæ vero accurate, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? atque sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia &

dia & doctrina, & præceptis, & arte constare; poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari; quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas; quod quasi deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla umquam barbaria violavit; saxa, & solitudines voci respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant; itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt; ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi R. gloriam, laudemque celebrandam, nam & Cimbricas res adolescens attigit; & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit; neque enim quisquam est tam aversus a musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret; ejus, a quo sua virtus optime prædicaretur; itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari, Mithridaticum vero bellum, magnum, atque difficile, & in multa varietate terra, marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum, & clarissimum virum, verum etiam populi R. nomen illustrant; populus enim R. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum; populi R. exercitus, eodem duce, non maxima manu, innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi R. laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum ejusdem consilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque conservatam: nostra semper feretur, & prædicabitur. L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi; quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi R. fama celebratur: carus fuit Africano superiori noster Ennius: itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore; at iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi R. nomen ornatur, in cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi R. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine communi omnium nostrum laude decorantur; ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in ci-

vitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, a multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur; quare, si res eæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quod, cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris; & vere: nam nisi Ilias extitisset illa, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat nomen etiam obruisset. Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nonne Theophanem Mytylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit; & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si civis R. Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos, & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione, ne quid postea scriberet; qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aures suas dederet, neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum; trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur; ipsi illi philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatemque despiciunt, prædicari se, ac nominari volunt. Decius quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, & Mu-

farum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Musarum honore, & a poetarum salute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor; nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis, atque imperii, & pro vita civium, proque universa rep. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum; nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certe, si nihil animus præsentiret in posterum; & si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret; nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes, & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimetiendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam; an vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in rep. atque in his vitæ periculis, laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium nullum tranquillum, atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum moritura omnia arbitremur? an, cum statuas, & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam; hæc vero sive a meo sensu post mortem absutura sunt, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector. Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint, petimus a vobis judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi R. res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur, quique est eo hominum numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius,

tius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine breviter, simpliciterque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certe scio.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

POST REDITUM

AD QUIRITES.

ARGUMENTUM.

Cicero, anno ætatis suæ 49. rogatione Clodii Tr. plebis jussus fuerat exulare. Post exilium sexdecim (scribunt alii, decem) mensium, ex S. C. & lege restitutus in Patriam, reversusque Romam pridie Non. Sept. hac oratione Civibus Romanis gratias agit, commemorans beneficii magnitudinem, & reditus honorem; & omnia grati animi officia erga pop. Romanum pollicetur. Habita est anno U. C. 696. Quidam suspicantur scriptam, non habitam.

QUOD precatus a Jove optimo maximo, cæterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes unquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem mea voluntate susceptam: sin & ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem, ut, quod odium scelerati homines, & audaces in rempubl. & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me unum potius, quam in optimum quemque, & in universam rempubl. deflecterent: hoc si animo in vos, liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum judicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maxime lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent, incredibili quadam, & pæne

ne divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitia voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero, & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores; tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit umquam jucundius, quam mihi meus frater; non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam, & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quam si obscurata non essent: Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ huminitas civium! quæ reip. dignitas! quæ vestra majestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis; sed, tamquam bona valetudo jucundior est eis, qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui numquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, liberosque nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus, a vobis natus sum consularis; illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus esset, dederunt; vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis; remp. illis accepi temporibus eam, quæ pœne amissa est; a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius opere servatam judicaverunt; dii immortales mihi liberos dederunt; vos reddidistis; multa præterea a diis immortalibus optata consecuti sumus; nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus; vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore universo cuncto populo R. debeamus; nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini. Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, &

multi præterea cognati, atque affines, deprecati sunt; non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate filius; non L. Dalmaticus consularis, summa auctoritate vir; non Q. Metellus censorius; non eorum liberi; non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non sororum filii Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt; quod si ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ populum R. movere potuerunt; nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra, patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio; non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu civium, exercitu se, armisque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres a vobis deprecatæ sunt; frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eamdem subire fortunam: & tanto in me amore extitit, ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulchro quidem se a me esse sejunctum; pro me præsente senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt: per eodem me absente unius squalorem, sordesque vidistis; unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, mihi pietate filius inventus est, beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater; nam conjugis miseræ squalor, & luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles aut itineribus necessariis, aut magna parte tect s, ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis; sed quemadmodum propinqui, quos ego parere non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic illud, quod mea virtus præstare debuit, adjutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate, copiaque superiorem. Numquam de P. Popillio, clarissimo, atque fortissimo viro, numquam de Q. Metello, nobilissimo, & constantissimo cive, numquam de C. Mario, custode civitatis, atque imperii vestri, in senatu mentio facta est; tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus; nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt; at de me, ut valeret, semper senatus flagitavit; ut aliquando

do perficeretur, cum primum licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt: ego iis, a quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente, reductus sum: cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu dumtaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Numquam de P. Popillio L. Optimius, fortissimus consul, numquam de Q. Metello, non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus; at pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum, querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis vero Jan. posteaquam orba resp. consulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solemni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me, agendum judicavit; atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaveram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret, noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed ut patefactum est, in augenda mercede consumpta est; postea res acta est in senatu alia nulla: &, cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad vos mense Jan. deferebatur; hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos; ego cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriarique vidissem: cum intelligerem veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas; cum viderem ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ; cum duo consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reip. tradidissent; cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus, equitesque R. flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare, edictis, atque imperiis vetarentur; cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod

& vincere, & vinci luctuosum reip. fore putavi; at inimici mei mense Jan. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque, cum ego abfui, eam remp. habuistis, ut æque me, atque illam restituendam putaretis; ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas; nulla judicia, vis, & ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum præsidio, non legum, tuerentur: tribuni pl. vobis inspectantibus, vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur; consulis fasces frangerentur; deorum immortalium templa incenderentur: remp. nullam esse putavi; itaque neque, rep. exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui, illis ipsis reip. periculosissimis temporibus, ædilis curulis, me consule omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset, dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem ejus, clementissimo, atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus pæne omnes fuerunt defensores salutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me benevolentia, & divino studio extiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit, salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit; ita me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni pl., senatus, Italia cuncta semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis, honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatoresque fuerunt; quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir, omnium, qui sunt, fuerunt, erunt virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reip. salutem, otium, dignitatem; cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita; primum vos docuit, meis consiliis remp. esse servatam; causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis; tum in perorando posuit; vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit; huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est; hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem

vos

vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis; eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos, atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios eadem dicere, ut omnium testimonio, per me unum remp. conservatam esse, constaret; itaque, cum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis dixisset, opera mea remp. incolumem magistratibus deinceps traditam; dixerunt in eamdem sententiam cæteri; sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pene sensit, dixit in concione vestra, si ego consul, cum fui, non fuissem, remp. funditus interituram fuisse. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus frugum ubertate, copia, vilitate reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reip. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Rom. semper fore, numenque vestrum æque mihi grave, & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem resp. ipsa reduxit, nullo me loco reip. defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis, & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit; vidi ego fortunissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum iis, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit; eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato; quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis; cum in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset; sed hoc inter me, atque illum interest, quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua consuevi, utar pietate: quoniam illi arti in bello, ac seditione locus est; huic in

pace, atque otio; quamquam ille animo irato nihil, nisi de inimicis ulciscendis, agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi resp. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt; unum eorum, qui odio reip. quod eam ipsis invitis conservatam, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem amicitiæ nefarie prodiderunt; tertium, qui cum propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi, & dignitati meæ; quartum, qui cum custodes reipub. esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar genera singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus; malos cives, remp. bene gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti & gloriæ serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar; etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi: propterea quod superiorem esse contra improbos, minor est negotii, quam bonis exæquari: tum etiam nec tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas; odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reip. communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari: benemeritos quin colas, neque exorari fas est, neque id reip. repetere utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore, & die memoriam beneficii definitæ; postremo, qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est; atqui in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecunia debita: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit; qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui habet, dissolvit. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt; in referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de repub. capiundis diligentiam, neque in periculis a repub. propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro repub. lædendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi benevolentiam defuturam; atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut cum vobis, qui apud deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum posteris ve-

vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit,

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

POST REDITUM IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Ab exilio in Patriam Cicero restitutus, sicut superiore Oratione Populo, ita hac Senatui gratias agit; ubi commemorat, & amplificat ejus ordinis erga se merita: laudat Coss. P. Lentulum, & Q. Metellum: Tribunos plebis octo, & in iis præcipue Milonem, & Sextium: septem Pretores, & Cn. Pompejum: postremo pollicetur studium suum erga Remp. Habita est eadem anno U. C. 696. Non. Septemb.

SI, P. C. pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis; quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempub. qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis; quod si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti sumus; si populum Rom., cujus honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam, & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu, parentem beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidistis: ut cum multa vobis, magna populo R. in-

innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, hæc antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos recuperaverimus. Itaque, P. C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur; quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur? qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum universi me revocavistis, referente L. Mummio, fortissimo, atque optimo viro: quem habuit ille pestifer annus & maxime fidelem, & minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ; posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui cum per se rempubl. lacerare non posset, sub alieno scelere delituit: nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non ab iis consulibus, qui vendiderant, flagitavistis; itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quam patriæ malueram esse fatalem, octo tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent, nam consules modesti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat; cum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pæne delerunt, tum ego redirem; quo facto utrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo remp. futuram, si aut hostes, atque interfectores reip. revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem; principes autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tuerentur; respubl. sine consulibus esset; neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini; caput meæ proscriptionis recitaretur; nunquam dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere, postea vero quam singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis ex superioris anni caligine, & tenebris lucem in rep. Kalendis Jan. respicere cœpistis; cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum prætorum, tribunorum pl. pene omnium virtus, & fides reip. subvenisset; cum virtute, gloria, rebus gestis, Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facile princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut, licet corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset; quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis; ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus resp. cruentaretur: illi meum reditum non populi Rom. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam, & fractam civitatem videbatis;

quo

quo quidem tempore cum is excessisset, qui cædi, & flammæ vobis auctoribus restiterat, eum ferro, & facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri, & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi, atque optimi viri tribuni pleb. sanctissimum corpus non solum tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis; qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipubl. paulum a mea causa recesserunt: reliqui fuerunt, quos nec terror, nec vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi R. dignitate, a mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens, ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipubl. reddidisset; qui, ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea se, & rep. dignam dicere; cum a tribuno pl. vetaretur; cum præclarum caput recitaretur, ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset; totam illam clausulam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem, putavit, qua civis optime de rep. meritus, nominatim, sine judicio, una cum senatu reip. esset ereptus; ut vero iniit magistratum, non dicam quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatemque sanciret? dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul fuit? quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem; audieram ex sapientissimo homine, atque optimo cive, & viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos vero nunquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse; quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republ. esset consul; quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republ. non fuerat, perenne, ac proprium manere potuisset; quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus; dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse, adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: quorum alter a me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat; qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro,

sto, cæterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt; quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit; quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam, confecisset, egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac minore quidem cum reip. detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est; quo inspectante, ac sedente, legem trib. pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnunciare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, ut lex Ælia, & Fufia ne valerent; quæ nostri majores certissima subsidia reip. contra tribunitios furores esse voluerunt; idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset; cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites R. se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent; quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit, eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus; se Nonarum Dec. quæ me consule fuissent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus R. esse repetiturum; neque solum id dixit, sed, quos ei commodum fuit, compellavit. L. vero Lamiam, equitem R. præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reip. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit: & cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent, ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum & luctum gravissimæ civitatis; fecitque, quod nemo umquam tyrannus, ut, quo minus occulte vestrum malum gemeretis, nihil diceret; ne aperte incommoda patriæ lugeretis, ediceret. Cum vero in circo Flaminio non a tribuno pl. consul in concionem, sed a latrone archipirata productus esset; primum processit, qua auctoritate viri! vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quod in cives indemnatos esset animadversum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissime displicere; ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? nam ille alter Cæsoninus Calventius ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, præter simulatam, versutamque tristitiam,

tiam, nulla res commendaret, non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non cognoscendorum hominum studium, non liberalitas: quem praeteriens cum incultum, horridum, moestumque vidisses, etiam si agrestem, & inhumaanum existimares, tamen libidinosum, & preditum non putares; cum hoc homine, aut cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus, quam impurus, quam intemperans, non janua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? cum vero etiam literas studere incipit, & belluo immanis cum Graeculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae, quaecunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis; habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari; his utitur quasi praefectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructoresque convivii: iidem expendunt, atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur; horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc prudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitrarentur, si modo vultum importunum in forum detulisset; is non me (quamquam equidem non cognoram eum propter Pisonum affinitatem, quam longe hinc ab hoc genere cognatio materna transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque R. non consil.o, neque eloquentia, quod in multis saepe accidit, sed rugis, supercilioque decepit. L. Piso, tu ne ausus es isto oculo, non dicam isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio, non enim possum dicere tantis rebus gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis meae? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis in eam cognitionem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reip. statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? te consule, tuis edictis, & imperiis, senatui, populoque R. non est licitum non modo sententiis, atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reip. subvenire. Capuae ne te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in circo Flaminio, productus

cum

cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum a patria pestem expellerent, crudeles demonstrabas fuisse; tu misericors me, affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reip. tradidisti; tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam meam filiam, superbissimis, & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari, cum ego una rep. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam, saltem dum conticeret illa lamentatio, & gemitus urbis; nondum palam factum erat concidisse remp. cum tibi arbitria funeris solvebantur; non, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo R. quid ageretur, senatu vere oppresso, & afflicto, duobus impiis, nefariisque consulibus ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum pl. prætorumque fide, & diligentia sublevastis. Quid ego de præstantissimo viro T. Annio dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem; si legibus uti liceret, judicio esse frangendum; sin ipsa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit: posteaquam ab eodem judicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam sine summa virtute, ac maximis opibus, & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus post meum discessum metum bonis, timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. Quem rationem pari virtute, animo, fide P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus, exagitatam concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas, videretur; qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus pl. potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solum, verum etiam socius videretur. Jam cæterorum officia, studiaque

diisque vidistis: quam cupidus mei C. Sextilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus sentio quantum debeam: qui, cum a me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messinius & amicitiæ, & reip. causa dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius si quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset, mense Januario nostrum statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam vero prætores quo animo in me fu r nt, vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publice promulgarit de salute mea cum collegis pene omnibus; direptoribus autem bonorum meorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset, cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quinctilii, & C. Cornuti summa & in me, & in remp. constiterunt. Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa prætereo; non est mei temporis, injurias meminisse: quas ego, etiamsi ulcisci possem, tamen oblivisci mallem; alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditores meos non indicem, dolorem profectionis meæ reditus dignitate consoler; quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ satis gratus judicarer; tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem; quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ tot, tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto, & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit: qui tanto amore in me, studio in remp. fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret; quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quam, quod illo petente vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui remp. salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & prope dissipatum, restituendum, & defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa rep. apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent, eadem voce senatus omnibus agris, vicis, atque

atque oppidis cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc, senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempub. salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut omne is flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pæne Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit; quo tempore quantam vim vera bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis; nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ divina quadam gravitate ad sui generis, communisque sanguinis facta, virtutesque revocavit: ut haberet in consilio & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos cives, pæne ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus honestus ipsi, bonis omnibus luctuosus tandem visus est; itaque fuit is non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meæ: quo quidem die cum CCCCXVII. senatores essetis, magistratusque omnes adessent, dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat; atque illo die, quo rempubl. meis consiliis conservatam gravissimis verbis, & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante, atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis posset audire. Ad hæc non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter, molesteque laturos; illum contra remp. salutemque bonorum, concordiamque civium facturum; & ut ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut iis agerentur gratiæ, qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem res cum redissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis: quo die nos comitiis centuriatis, quæ maxime majores justa dici, haberique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent; quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequen-

tiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodesque vidistis? itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino non solum reducti sumus in patriam, sicuti nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompejum umquam gratus videri? qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum pop. R. salutem reip. & conservatam per me, & conjunctam esse cum mea dixerit: qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit: qui pop. R. pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit: qui ipse cum propter metum dimicationis, & sanguinis domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & referrent: qui, in colonia nuper constituta cum ipse gererent magistratum, in qua nemo erat emptus intercessorum, vim, & crudelitatem privilegii auctoritate honestissimorum hominum, & publicis literis consignarit, princepsque Italiæ totius præsidium ad nostram salutem implorandam putarit: qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios amicos mihi redderet, elaborarit. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invita defensio salutis meæ. Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam, & fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit. Vobis vero, P. C. singulis & egi, & agam gratias universis; egi initio, quantum potui; satis ornate agere nullo modo possum; & quamquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt; tamen hujus temporis, ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum; nam difficile est non aliquem, nefas quemquam præterire; ego vos universos, P.C. deorum numero colere debeo; sed ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alios alias solemus & venerari, & precari; sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda; hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, pop. R. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & prope luctu vestro, quod licuit, defendistis; nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo præsidio, sed etiam vestra depreca-

catione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram; multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus R. repetiturum; nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum præsidiis, & manu, verum etiam demolitione sublati. Alter consul; ut me, & remp. non modo desererent, sed etiam hostibus reip. proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. Duæ partes esse in rep. cum putarentur; altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem cædis putabatur; qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam, inficiando, suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum, servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ pene iisdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse revocatas, equites R. proscriptionis, municipia vastitatis, omnes cædis metu esse permotos; potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit; sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum etiam post me esse pereundum; tribunitiique sanguinis ultores esse præsentes, meæ mortis pœnas judicio, & posteritati reservari. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros legere malui meas fortunas, quam suis desperare; ac si solus essem interfectus, mihi turpe, si cum multis, reip. funestum fore videbatur; quod si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer; morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem; sed, cum viderem me non diutius, quam ipsam remp. ex hac urbe abfuturum: neque ego, illa exterminata, mihi remanendum putavi; & illa, simul atque revocata est, me secum pariter reportavit; mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt; quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas; sin aliquando revocarentur, intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum; cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius; qui, omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam

ram in me sustentando, & conservando collocavit; qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset; nunc certe erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, P. C. quoniam in remp. sum pariter cum rep. restitutus, non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo; etenim, si eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit; cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in remp. beneficiorum testem esse videatis? nam & importata est, quia defenderam civitatem; & mea voluntate suscepta est, ne a me defensa resp. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Popillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum R. est deprecata; non, ut pro Q. Metello, summo, & clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius, non L. & C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat; non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellarum filii, flentes, ac sordidati populo R. supplicaverunt; sed unus frater, qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater inventus est, squalore, & lacrymis, & quotidianis precibus desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit; qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ, & mortis deposceret: nunquam nec magnitudinem negotii, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute, & pietate C. Piso gener; qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis, qui Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil umquam senatus de P. Popillio decrevit; nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est; tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restituti, cum alter eorum senatui paruisset, alter vim, cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad remp. defendendam populi R. convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt. Quare, cum me vestra auctoritas arcessierit, populus R. revocarit, resp. implorarit, Italia cuncta pene suis humeris reportarit; non committam, P. C. ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem, & fidem nunquam amiserim.

M. TUL.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO DOMO SUA AD PONTIFICES.

ARGUMENTUM.

Pulso Cicerone in exilium lege Clodii, fuerat eadem lege publicata, & eversa domus ejus; deinde, ne profana unquam fieret, Libertati consecrata. Restitutus in patriam Cicero, hanc Orationem ad Pontifices habuit; in qua ostendit, domum suam neque publicari, neque consecrari potuisse. Primum tamen respondet extra causam conviciis Clodii, qui ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in Senatu de Repub. senserat, idest de Cn. Pom*pejo rei frumentariæ præficiendo. Habita est anno U. C. 696. pridie Kal. Octobr. Domus autem recuperata.*

CUM multa divinitus, Pontifices, à majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quam quod vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reip. præesse voluerunt: ut amplissimi, & clarissimi cives remp. bene gerendo, religiones sapienter interpretando, remp. conservarent; quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum pop. R. judicio, ac potestate versata est, hæc profecto tanta est, ut omnis reip. dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flamma reip. suum illum pestiferum, & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliæ ceremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi; sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, Pontifices, ea, quæ furore improborum in rep. ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur: erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis jure, ac merito laudare possimus. Sed quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de rep. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non oratione, qua ille

uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna importunitate munivit. Ac primum illud a te homine vesano, ac furioso requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reip. sustinent, quod ego in sententiia dicendo salutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tempore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Ita ne vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas, & inconstantia, & crebra, tamquam tempestatum, sic sententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum, & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas literarum, monumentorumque deterret? Tu ne es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem resp. desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus, quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico; impudentiæ primum respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta reip. pestis, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ e domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum conservandæ reip. causa confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni: & domi me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit, cum servos tuos, a te jampridem ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum, ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum venisse constabat; quod cum mihi nunciaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse; posteaquam mihi nunciatum est, populum R. in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentariæ convenisse, ministras autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul, optime de me, ac de repub. meritus, cum Q. Metellus, qui, cum meus Inimicus esset, frater tuus, & dissensioni nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo civium, tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem, cum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensoremque

remque Capitolii, templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem? Utrum ne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem? primum dico, senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum iis sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire, non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam, & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo, nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum: puto, suo quemque arbitr o timere oportere: cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat; cur, cum viri boni nonnulli putarint tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? cur cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illi non item? an aliis licet, & recte licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit, & meam, & aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea duos consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de rep. meritus, damnatorum pœnam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? primum eam, quam populi sermo in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens tum, cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata, ac recens; nec si quod in sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt: concede non timuisse eos, qui remanserunt; sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit: cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo S. C. Ab universo senatu reclamatum est. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus, atque auctor, quid reprehendatur; utrum causa capiendi novi consilii non fuit, an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt, an alio potius confugiendum fuit? Quæ vis, quæ causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua, tuorumque? qui, facultate oblata ad imperiorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt; frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant, partim in alias terras, credo, propter varietatem vendi-

venditorum, miserant, partim, quo gratius esset tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent; res erat non in opinione dubia, sed in præsenti, atque ante oculos proposito periculo; neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus: nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia, ac fames, non caritas timeretur; concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule; qui si verus fuit ex dolore hominum, & fame, certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit; sin in causa fuit annona, seditionis quidem stimulator, & concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? quid si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & ut tu in hoc ulcere tamquam unguis existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? erat igitur & præsens caritas, & futura fames; inde saxis facta lapidatio est; si ex dolore plebejo, nullo incitante, magnum malum: si P. Clodii impulsu, usitatum hominis facinorosi scelus; si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati seditionum duces: videtur ne ipsa resp. & consulis auxilium implorasse, & senatus fidem? atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ; ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent, nemo negat; hinc istum otii, & pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia, cædes, rapinas, nolo, Pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo, consule in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus appetitum, & percussum esse dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit; quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est; qui te tribuno pleb. nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit; quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletum, per causam inopum, atque imperitorum, repentinos impetus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cum desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum; nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiam seditionis ista funesta fax adhæresceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii; videte nunc, fuerint ne partes meæ pæne præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? quid puerorum illa concursatio nocturna? non a te ipso instituta me fru-

 men-

mentum flagitabat? quasi vero ego aut rei frumentariæ præfuissem; aut compressum aliquod frumentum tenerem; aut in isto genere omnino quidquam aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat; cum de mea dignitate in templo Jovis optimi maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset; subito illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est; erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse; nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii, & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pene belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis impusu tuo nominabar; sed etiam, depulsis, ac dissipatis tuis copiis, a populo Rom. universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar; veni expectatus; multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam: dixi reip. saluberrimam, ac mihi necessariam; petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas, quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur; flagitabar bonorum expostulatione: improborum convicia sustinere non poteram; delegavi amico locupletiori: non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem; (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes, quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum; itaque sive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, ut quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset, sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas mecum simul reducta videantur; sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populo Rom. præstare debui; præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius; hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempubl. annonæ nomine in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea reprehenditur? rem maximam eripui a peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate: nemo negat, cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miserarium, qui semper in reipubl. malis sceleris sui faces inflammarit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut cæteris; Cn. Pompejo plurima, periculosissima, maxima terra, mari.

marique bella extra ordinem esse commissa; quarum re-
rum si quem poeniteat, eum victoriæ populi Rom. poe-
nitere; non ita tecum ago; cum his hæc a me haberi
oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum
deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimum;
sed se extra ordinem nihil cuiquam dare; cum Pompejo
datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri
solere; horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn.
Pompeji triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem
ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi
Rom. imperiumque honestavit; constantiam probo: qua
mihi quoque utendum fuit; quo ille auctore extra ordi-
nem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit; sed cum
illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quæ tanta
impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari ni-
hil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemæum,
regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure re-
gnantem, causa incognita, publicasses; populumque Rom.
scelere obligasses; cum in ejus regnum, bona, fortunas
latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre,
avo, majoribus societas nobis, & amicitia fuisset: hujus
pecuniæ deportandæ, & si quis suum jus defenderet, bel-
lo gerendo M. Catonem præfecisti; dices, quem virum?
sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum
reip. virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem,
& prope singulari; sed quid ad te, qui negas esse juris,
quemquam ulli rei extra ordinem præfici? Atque in hoc
solum inconstantiam redarguo tuam, qui in ipso Catone,
quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo
scelere subduxeras, quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis,
cæterisque cædis, & incendiorum ducibus objeceras, quem
carnificem civium, quem indemnatorum necis principem,
quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras, ad hunc hono-
rem, & imperium extra ordinem nominatim rogationem
tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, ut illius tui
sceleris rationem occultare non posses: literas in concio-
ne recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres: CÆ-
SAR PULCHRO. Cum etiam es argumentatus, amoris
esse hoc signum, cum nominibus tantum uteretur, neque
adscriberet, pro consule, aut, tribuno pl. deinde gratula-
ri, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo
removisses, & quod idem in posterum de extraordinariis
potestatibus libertatem ademisses; quas aut numquam ti-
bi ille literas misit; aut, si misit, in concione recitari
noluit; aut, sive ille misit, sive tu finxisti, certe consi-
lium tuum de Catonis honore illarum literarum recitatio-
ne patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia
virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, &
continentia tegere videntur improbitatem & legis, & a-
ctionis tuæ; quis provinciam homini post homines natos
turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam
opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis
gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam,
 ereptam

ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis S. C. etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? ita ne vero? ut provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam ut necesse esset quotannis constitui per senatum decretas, lege sanxit: eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reip. pestibus: nos, quod nominatim rei maximæ, pene jam desperatæ, summum virum, sæpe ad extrema reip. discrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur? Quid tandem, si, quæ tum illis reipubl. tenebris, cæcisque nubibus, & procellis, cum Senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata, cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares, si quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perficere potuisses; qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? sed excitatus aliquando Cn. Pompeji (dicam, ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeji nimium diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reip. civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicet tu helluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum, & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti; qua ex re primum caritas nata est, deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam; summisque in periculis ejus viri auxilium implorasse remp., a quo sæpe se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, parricida, fratricida, sororicida, non ne extra ordinem tulisti? an de peste civis, quemadmodum omnes jam dii, atque homines judicarunt, conservatoris reip. quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privi-

legium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque republica; mihi, populo R. implorante, senatu poscente, temporibus reip. flagitantibus, non licuit de salute populi R. sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset; desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt; quod enim par amicitiæ consularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos ego, & Cn. Pompejus? quis apud populum R. de illius dignitate illustrius; quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermissa est? hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in rep. bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem certi homines fictis sermonibus, & falsis criminibus diremerunt; cum iidem ullum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego ab illo, quæ mihi petenda essent, satis audacter petere possem; neque ille, tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixe mihi pollliceretur; data merces est erroris mei magna, Pontifices; ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat; qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo ante suscepti, & provisi labores cum viro fortissimo, & clarissimo conjunxissent, sim passus a tali amicitia distrahi, neque intellexerim, quibus aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem; proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis. Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus; cur ornat eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum desertum puto, sed pene deditum; nec, quæ sint in illa reip. flamma gesta contra me, neque quo modo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror; si utile reip. fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud vero est ingrati hominis tacere, (itaque libentissime prædicabo) Cn. Pompejum studio, & auctoritate æque, ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique præcipue pro salute mea laborasse; hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit, hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit; hic Italiæ totius auxilium

cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum R. obsecravit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet, post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant; aut, quid mihi pro expectatione populi R. pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religione pontificum, aut de rep. quam eum aut ceremoniarum jus, aut civitatis salus coegerit. Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed, cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam; sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram; quæ cum sit in jus religionis, & in jus reip. distributa; religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de jure reip. dicam; quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis, ceremoniis, sacris pontificum collegium docere conari: aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis: aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio; hoc juris in hac civitate etiam tum, cum reges essent, dico fuisse, hoc nobis esse a majoribus traditum, hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. Vides ne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum pl.? hoc dico esse parricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, &, cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri a pontificum collegio solet; quid est horum in ista adoptione quæsitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem: liberorum ne causa? at procreare potest, habet uxorem, suscepit etiam liberos; exhæredabit igitur pater filium; quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptaret, esse debuit; nisi forte ex te ita quæsitum est, num perturbare remp. seditionibus velles; & ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus pl. fieres, & funditus everteres civitatem: respondisti, credo, te ita velle; pontificibus bona causa visa est: approbaverunt;

sunt; non ætas ejus, qui adoptabat, quæsita est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque, nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit: quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniæ, sacrorum secutæ sunt; tu neque Fontejus es, qui esse debebas: neque patris hæres; neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti; ita, perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti, & quam polluisti, jure Quiritium legitimo tutelarum, & hæreditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices: nego istam adoptionem pontificio jure esse factam: primum, quod eæ vestræ sint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel tibi loco filii per ætatem esse potuerit: deinde, quod causa quæri soleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, & legitimo, & pontificio jure quærat; & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur; illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur; ut hæc simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur; quæ major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem, ac maritum; dicere, filium senatorem populi R. sibi velle adoptare, id autem scire, & videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, ut tribunus pl. fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure: nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit; cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis; jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; jam patricius nemo relinquetur; cur enim quisquam vellet tribunum pl. se fieri non licere? angustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit locus, non venire? ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur; itaque populus R. brevi tempore neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores centuriarum, & curiatorum comitiorum: auspiciaque populi R. si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est; cum interrex nullus sit, quod & ipsum patricium esse, & a patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures, quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus; hæc, quæ una cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, novi: negant fas esse agi cum populo, cum de cœlo servatum sit; quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse servatum? adest præsens, vir singulari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibu-

Bibulus; hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cœlo; infirma sunt igitur acta, tua sententia, C. Cæsaris, viri fortissimi? minime; neque enim mea jam quidquam interest, exceptis iis telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt; sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te; tu, tuo præcipitante jam, & debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subito extitisti: Tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti: te interrogante, augures responderunt, cum de cœlo servatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus quærenti, se de cœlo servasse, respondit; idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum pl. non fuisse: tua denique omnia actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæsar egisset, quæ contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere: quod si fieret, dicebat te tuis humeris me, custodem urbis, in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Cæsaris actis alligatus teneretur. Si & sacrorum jure pontifices, & auspiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum; quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi, atque legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de rep. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere: hæc homines improbi ad quosdam viros forte longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus; si, quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo; sin eadem observanda sunt; decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri. Jam intelligis omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse; atque ego hoc totum non sine causa reliqua; video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse; qui etiam de ipso, cum tua rogatione funere elatam remp. esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum, atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant; quod de me cive, ac de rep. bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipub., quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant; quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris sane tribunus pl. tam jure, tam lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque amplissimus; quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti? vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id est enim privilegium; nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus hæc civitas ferre possit; proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis?

tatis? opinor, pœnam in cives R. nominatim sine judicio constitutam; hanc vos igitur, Pontifices, judicio, atque auctoritate vestra tribuno pl. potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere? Velitis, jubeatis, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea sint; ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit; hoc plebiscitum est? hæc lex, hæc rogatio est, hoc vos pati potestis, hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam, & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines judicaverunt; vobismet ipsis, Pontifices, & vestris liberis, cæterisque civibus pro vestra auctoritate, & sapientia consulere debetis: nam cum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta; primum, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur, deinde, ne nisi prædicta die quis accusetur: tertio, ut ter ante magistratus accuset intermissa die, quam multam irroget, aut judicet; quarta sit accusatio trinum nundinum, prædicta die, qua die judicium sit futurum; tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt; deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute; denique etiam, si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit, tota causa, judiciumque sublatum est. Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes; quid indignius, quam qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus conductos, & sicarios, egentes, & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? at, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem resp. tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem status, & inclinationem communium temporum; quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est, pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis juventutem, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia medius fidius tribunorum pl. tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coeant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, & callidus? Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua, & igni interdicatur? crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem cive ferendum sine judicio. Non tulit, ut interdicatur; quid ergo? ut interdictum sit. O cœnum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia dic, quoniam

jam dialecticus est, & hoc quoque liguris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempub. perdidisti; neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse, qui contra leges faceret, & alios esse, qui leges scribere solerent; sed neque eorum, neque cæterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus cæteri, neque operum architectis; neque pontificem adhibere, quem velles; postremo ne in prædæ quidem societate mancipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum; aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi furem, aut sicarium, reperire potuisti. Itaque cum tu florens, ac potens per medium forum popularis volitares; amici illi tui te uno amico tecti, & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent; qui in judicium venerant, sive accusatores erant, sive rei, te deprecante damnabantur; denique etiam ille novitius Ligur, venalis adscriptor, & subscriptor tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamento, & judicio improbatus, mortem ejus se velle persequi dixit: nomen Sex. Propertii detulit; accusare alienæ damnationis, scelerisque socius, propter calumniæ metum non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio, quocunque venit, repudiatus, convictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim: *Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit*. Si igitur retulit falsum S. C. tum est rogatio: si non retulit, nulla est; satis ne tibi videtur a senatu judicatum, me non modo non ementitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? quot modis doceo, legem istam quam vocas, non esse legem? Quid si etiam pluribus de rebus uno sortitu retulisti? tamen ne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere? Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem; quem tu ipse non poteras dicere, non licere esse Romæ; qui enim diceres? damnatum? certe non; expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem; pœna est, qui receperit; quam omnes neglexerunt; ejectio nusquam est; verum sit: quid? operum publicarum exactio? quid? nominis inscriptio tibi unum aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquamquod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti; quid hoc ipsum, quod nunc apud Pontifices agis, te meam domum conse-

consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse; unum, & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? tam hercule est unum, quam quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex, cujus majores huic populo socii, atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, & exules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. Sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res? quod si jam populus Rom. de ista re consultus esset; & non omnia per servos, latronesque gessisses; nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis displiceret? quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti; tamen ne lex est; ut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an si ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est; idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis sine summa vi pervenire potuisti? cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos; vim tum videlicet non parabas: cum edictis tuis tabernas claudi jubebas: non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas: cum arma in ædem Castoris comportabas; nihil aliud, nisi tui ne quid per vim agi posset, machinabare: cum vero gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu, atque ascensu repulisti: cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti; tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum hæc furiosa vis vesani trib. pl. facile superari, frangique potuit virorum bonorum virtute, vel multitudine; quid, cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent, te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus R. mortem, proscriptionemque minitarentur, me terrerent minis, mihi cædem, & dimicationem denunciarent, meam domum refertam viris bonis per amicos suos complerent, proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent, senatum pro me non modo propugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare mutata veste prohiberent: ne tum quidem vis erat? quid

igitur ego cessi? aut qui timor fuit? non dicam in me quidem: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid illi equites R.? quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla vis erat, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? an hoc timebam, si mecum ageretur more, institutoque majorum, ut possem præsens sustinere? utrum, si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum, an sine judicio privilegium? judicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. An eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se probarit? An senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me præsente ad me retinendum, & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum, atque revocatum queratur? An vero in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertimui, ne, mihi præsenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops aut ego eram ab amicis, aut tam nuda respub. a magistratibus? quid? si vocatæ tribus essent; proscriptionem, non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo cive comprobavissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui, cum eorum omnium crudelitati, scelerique cessissem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum satiare potui; quid enim vos uxor mea misera violaret? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis: quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres vobis erant jucundæ, ceterorum omnium mentes, oculosque flectebant; quid parvus filius? quem, quamdiu absui, nemo nisi lacrymantem, confectumque vidit; quid fecerat, quod eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus, qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus mœror, squalor incredibilis, & inauditus omnibus mortalibus miserabilis videretur: quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis, qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, & nefarium omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum omnium locupletum fortunas, omnium provinciarum fructus, & tetrarcharum, ac regum bona spe, & avaritia devorasses, argenti, & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achajam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium R. condonasses, alteri Syriam, Babylonem, Persas,

inte-

integerrimas, pacatiffimafque gentes ad diripiendum tradidiffes, illos tam cupidos luminum meorum, & columnarum, & valvarum fuiffe; neque porro illa manus, copiæque Catilinæ cæmentis, ac tignis meorum tectorum fe famem fuam expleturas putaverunt: fed ut hoftium urbes, nec omnium hoftium, verum eorum, quibufcum acerbum bellum, inteftinumque fufcepimus, non præda adducti, fed odio folemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes noftræ fuerunt, cum horum etiam tectis, ac fedibus refidere aliquod bellum femper videtur. Nihil erat latum de me; non adeffe eram juffus; non citatus fueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis: cum domus in Palatio, villa in Tufculano, altera ad alterum confulem transferebatur: fenatum confules vetabant; columnæ marmoreæ ex ædibus meis, infpectante populo R. ad focrum confulis portabantur; in fundum autem vicini confulis non modo inftrumentum, aut ornamenta villæ, fed etiam arbores transferebantur; cum ipfa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) fed odio, & crudelitate funditus everteretur; domus ardebat in Palatio, non fortuito, fed oblato incendio: confules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione verfabantur, cum alter fe Catilinæ delicias, alter Cethegi confobrinum fuiffe diceret. Hanc ego vim, Pontifices, hoc fcelus, hunc furorem, meo corpore oppofito, a bonorum omnium cervicibus populi, omnemque impetum difcordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata compreffo odio, atque tacito jam erumpebat nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me uno confulares faces jactæ manibus tribunitiis; in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæferunt; quod fi, ut multis fortiffimis viris placuit, vi, & armis contra vim decertare voluiffem: aut viciffem cum magna internecione improborum, fed tamen civium: aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatiffimum erat, una cum rep. concidiffem; videbam, vivo fenatu, populoque R. celerem mihi fumma cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri diutius pofse, ut mihi non liceret efse in ea rep. quam ipfe fervafsem; quod fi non liceret, audieram, & legeram, clariffimos noftræ civitatis viros fe in medios hoftes ac perfpicuam mortem pro falute exercitus injeciffe: ego pro falute reip. univerfæ dubitarem? hoc meliore conditione, quam Decii, quod illi ne auditores quidem fuæ gloriæ, ego etiam fpectator meæ laudis effe potuiffem. Itaque infractus furor tuus inanes faciebat impetus; omnem enim vim omnium fceleratorum acerbitas mei cafus exceperat; non erat in tam immani injuria, tantifque ruinis novæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus (quid ageres, non erat) ut qui modus omnibus moribus fuerat, idem effet injuriæ, quid poffes? extrudere ad Cypriam pecuniam: præda perierit; alia non deerit: hunc modo amandandum efse; fic M. Cato invifus, quafi per beneficium, Cyprum relegatur; ejiciun.

ciuntur duo, quos improbi videre non poterant, alter per honorem turpissimum, alter per honestissimam calamitatem. Atque ut sciatis non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse, me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore, quo adjutore, in concionibus ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur; qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici filium, hostem captivum surripuisset, & ea injuria virum fortissimum lacessisset, speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: & primo quidem adjutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit; quas iste tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quam facile ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis: ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cum hæc Cn. Pompejum terruerit jam distracta, & extincta. Hoc vidit in sententia dicenda Kal. Jan. vir prudentissimus, & cum reip. tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse reip., cessisse tempestati, amiciorem vobis, cæterisque civibus, quam mihi, ac meis extitisse, vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit, nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere; omnia contra leges, moremque majorum temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta: quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere; quorum utrumque cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni, ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur; sententia verior, gravior, utilior, melior reip. nulla esse potuit; hominis enim scelere, & furore notato, similis a rep. labes in posterum dimovebatur. Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in nos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. Eodemque consilio M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret: quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum, sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui id meis ædibus aliquam religionem residere diceret; nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur; atque hanc rem per

illud

illud simile, Piso, & Gabinius, vidit; homines legum, judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant; sed lege istius impediri; erat hoc verum: nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat; hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse umquam putasti; nam tribb. pl. referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti; ex Kal. Jan. quoad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti: tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret; at etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicarent, Piso, & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum una retulit, judicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum cæteras observarunt? senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit; quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti: nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem: non enim voluisti, id quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in rep., magis ut arcessitus imperio populi R. viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus. Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exulem appellare ausus es, cum t o.is sceleribus esses, & factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis: quando igitur est turpe? re vera, quando est pœna peccati; opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati; utrum igitur peccato meo exulis nomen subeo, an re judicata? peccato? jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant: non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in terris comune tantum, tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima, & pulcherrima, judicarit? summum est populi Rom. populorumque, & gentium omnium, ac regum consilium senatus: decrevit, ut omnes, qui rempubl. salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent; ostenditque, nec stare potuisse remp. si ego non fuissem restitutus: nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus, monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in remp. beneficiis suum judicium, decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, quoniam plebi quoque urbanæ majores nostri conventicula, & quasi concilia quædam esse volue-

voluerunt, qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina, atque immortalia municiporum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem? quibus tamquam gradibus mihi videor in cœlum ascendisse, non solum in patriam revertisse. Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus R. ipse vidit, sensitque, quantus, & quanta dignitate esses? constat enim, nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque consensum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem, salutemque redditam sibi, ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinæ gregales, de me dicere solebatis; itaque ille unus dies, quo die me populus Rom. a porta in Capitolium, atque inde domum, sua celebritate, lætitiaque comitatum, honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi consceleratа illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum; quod si in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam: quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto bis a me patriam servatam esse concedis; semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, ut supplicio puniendum putasti; iterum, cum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto: non fuit in me pœna ulla peccati, at fuit judicii: cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare est? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? scilicet, cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis R. aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua caussa discere; credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctor ne esses, ut in te P. Fontejus vitæ, necisque potestatem haberet, ut in filium: quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx. curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certe non; quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non ficte, & fallaciter populares, sed vere, & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis R. libertatem nemo posset invitus amittere; quin etiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen quo-

tiës

tisfcumque vellet quis, hoc in genere folo rem judicatam referre poffe voluerunt; civitatem vero nemo unquam ullo populi juffu amittet invitus: qui cives R. in colonias Latinas proficifcebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant; qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eft mutandi foli caufa venerant; id autem ut effet faciendum, non ademptione civitatis, fed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant: populus R. L. Sylla dictatore ferente, comitiis centuriatis municipiis civitatem ademit, ademit iifdem agros; de agris ratum eft; fuit enim populi poteftas: de civitate ne tandiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt: an vero Volaterranis, cum etiam tum effent in armis, L. Sylla victor, rep. recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani, non modo cives, fed etiam optimi cives, fruuntur nobifcum fimul hac civitate; confulari homini P. Clodius, everfa rep., civitatem adimere potuit, confilio advocato, conductis operis non folum egentium, fed etiam fervorum, Sedulio principe, qui fe illo die confirmavit Romæ non fuiffe? quod fi non fuit; quid te audacius, qui in ejus nomen incideris? quid defperatius, qui ne ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? fin autem is primus fcivit; quod facile potuit, propter inopiam tecti in foro pernoctans: cur non juret fe Gadibus fuiffe, cum tu te fuiffe Interamnæ probaveris? hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem, & libertatem noftram putas effe oportere, ut fi, tribuno pl. rogante, Velitis, jubeatis ne, Sedulii centum fe velle, & jubere dixerint, poffit unufquifque noftrum amittere civitatem? tum igitur majores noftri populares non fuerunt, qui de civitate, & libertate ea jura fanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia magiftratuum, nec res judicata, nec denique univerfi populi R. poteftas, quæ cæteris in rebus eft maxima, labefactare poffit; at tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulifti Anagnino nefcio cui Menulæ per gratiam, qui tibi ob eam legem ftatuam in meis ædibus pofuit, ut locus ipfe in tua tanta injuria legem, & infcriptionem ftatuæ refelleret, quæ res municipibus Anagninis ornatiffimis multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator fcelera Anagnim fecerat. Quid, fi ne fcriptum quidem unquam eft in ifta ipfa rogatione, quam fe Sedulius negat fciviffe; tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohoneftes, auctoritatem amplecteris? fed tametfi nihil de me tulifti, quominus effem non modo in civium numero, fed etiam in eo loco, in quo me honores populi R. collocaverunt: tamen ne eum tua voce violabis, quem, poft nefarium fcelus confultum fuperiorum, tot vides judiciis fenatus, populi R. totius Italiæ honeftatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras effe tua lege fenatorem?

rem? ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit; homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus; non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur; ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quare hoc ex Clodio, scriptore legum tuarum: jube adesse; latitat omnino: sed, si requiri jusseris, inveniet hominem apud sororem tuam, occultantem se capite demisso; sed, si patrem tuum, civem medius fidius egregium, dissimilemque vestri, nemo unquam sanus exulem appellavit, qui cum de eo tribunus pl. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum; si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta nunquam est, qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno pl. citatus, damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionemque nostram; patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor, avunculum suum, præteriit in recitando senatu; nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea rep., in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset; me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se, si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse: quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? denique universus senatus multo ante, quam est lata lex, de me gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ M. Tullium: tantum ne? immo etiam civem optime de rep. meritum recepissent; & tu unus, pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? at vero, ut annales populi R. & monumenta vetustatis loquuntur, Cæso ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala cum essent optime de rep. meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti; quod si, iis damnatis, non modo non imminuit calamitatis clarissimi nominis gloriam; sed etiam honestavit: (nam etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore, & sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum, aut crimi-

criminis obtinebit? fortis, & constans in optima ratione civis L. Popillius semper fuit: tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa; quis enim jam meminisset eum bene de rep. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis; tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit; quod si & illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, absui simul cum rep., redii cum maxima digni. tate, te vivo, fratre tuo altero consule reducente, altero praetore patiente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? ac si me populus Rom. incitatus iracundia, aut invidia e civitate ejecisset; idemque postea mea in rempubl. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem, atque injuriam suam restitutione mea reprehendisset: tamen profecto nemo esset tam amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potius, quam dedecori putaret esse oportere; nunc vero cum me in judicium populi nemo omnium vocarit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim: denique ne expulsus quidem ita sim, ut, si contenderem, superare non possem, contraque a populo R. semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? an tu populum R. esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie caedem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios praefeceras. O speciem, dignitatemque populi Rom. quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescunt, multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam! illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti tum, cum etiam tibi contra senatus, totiusque Italiae auctoritatem, & studium dicendi potestas fuit: ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque aetatum omnium suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant: cum denique homines in campum, non tabernis, sed municipiis clausis, venerunt; hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in rep. aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo praecipiti furori, atque impio sceleri restitissem; sed publicam causam, contra vim armatam, sine populi praesidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati hominis, displiceret: sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui in gerenda rep.
puta-

putabatur fuisse segnior, gesta, multis S.C. non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, & tecum, & cum illis armis decertandum fuit: erant eo tempore multa etiam alia metuenda; ad servos medius fidius res pervenisset; tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: neges esse ferenda, quæ soleam de me prædicare; & homo facetus inducis etiam sermonem urbanum, ac venustum; me dicere solere, esse me Jovem, eundemque dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Jovem esse me dicam; non tam ineruditus, qui Minervam, Jovis sororem, meam esse sororem existimem; sed tamen ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororem tuam virginem esse non scivisti; sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem, & uxorem appellare possis. Et, quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare: quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus, ac necessario, dicerem? nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus patriam esse conservatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri; sed si mihi ante hæc durissima reip. tempora nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis cum a patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit? ego vero etiam reip. semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis, dignitatemque retinere, præsertim cum mihi uni in hac republ. audiente pop. R. opera mea hanc urbem, & hanc remp. esse salvam, jurato dicere fas fuisset. Extinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident; aliud exortum est; objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum; quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? at id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res post natos homines pulcherrima; judicium populi pertimuisse? at id nec propositum ullum fuit, &, si fuisset, duplicata gloria discessissem; bonorum mihi præsidium defuisse? falsum est; me mortem timuisse? turpe est; dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: nihil enim unquam de me dixi sublatius, adsciscendæ laudis causa potius, quam criminis depellendi; dico igitur, & quam possum maxima voce dico: cum omnium perditorum, & conjuratorum incitata vis duce tribuno pleb., consulibus auctoribus, afflicte senatu, perterritis equitibus R. suspensa, ac solicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidisse,

se, si vicissem, tenues reipub. reliquias, si victus essem, nullas futuras; quod cum judicassem, deflevi conjugis miseræ dissidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi, atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed hic omnibus rebus vitam anteposui mearum civium, remque publicam concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui; speravi, id quod accidit, me jacentem posse a vivis viris fortibus excitari; si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari; accepi, Pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem; non nego, neque istam mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse, atque afflicto loquebantur; an ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) inficiari, me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in remp. profectum dicerem, si quidem ea reipub. causa reliquissem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem; suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ capta urbe accidunt victis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi e complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Rom. beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris, hæc omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam sapiens; quam ii, qui nihil curant; sed tam amans tuorum, ac tui, quam communis humanitas postulat, ea laus præclara, ac divina; nam qui ea, quæ nunquam cara, atque jucunda dixit, æquo animo reip. causa deserit, nullam benevolentiam insignem in remp. declarat: qui autem ea relinquit reip. causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est, cujus salutem caritati anteponit suorum. Quare remp. (disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit) bis servavi; ut consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim; utriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate & senatum, & omnes bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi; posterioris, quod & senatus, & populus R. & omnes mortales & privatim & publice judicarunt, sine meo reditu rempubl. salvam esse non posse; sed hic meus reditus, Pontifices, vestro judicio continetur; nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis; video me plane, ac sentio restitutum; sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum

tum potius, quam pœnam sempiternam putet? in conspectu praterea totius urbis domus est mea, Pontifices; in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum, demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua trophæa & de me, & de rep. videam constituta: an ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus orbis servatorem me esse senatus omnium assensu totius judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem extructam, & positam in oculis civitatis, ne unquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata; ecquid aliud? æquum accidisse Melio, populus R. judicavit; nomine ipso Æquimelii stultitiæ pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem causam eversa, atque in eodem loco ædes posita Telluris; in Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & eversa, ut illius facinus memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria; regnum appetisse est judicatus: ergo ejus domum eversam, duobus lucis convestitam videtis; quam igitur majores nostri sceleratis, ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis, & sceleris, sed auctor, & dux fuisse videar? hanc vero, Pontifices, labem turpitudinis, & inconstantiæ poterit populi R. dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M.Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam pœnæ publice constitutæ conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum Graccho contra salutem reip. fecerat, & senatus sententia est interfectus, & ejus domus eversa, & publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit; ista autem fax, ac furia patriæ, cum urbem, Pisone, & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat; ut, qua pœna senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriæ judicassent. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipub. doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in remp. & semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis; nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret; o rem, quam homines soluti, a cura liberati ridere non desinant, tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! P. ne Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in

meam

meam intulit? hunc, inquam, etiam vos, qui estis antistites ceremoniarum, & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? o dii immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, Pontifices, gravitate abutitur? ex illo ore religionis verbum excidere, aut elabi potest? quam tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret, impurissime, teterrimeque violasti. Adspicite, Pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur quod est bonorum Pontificum, monete eum, modum quendam esse religionis, nimium esse superstitiosum non oportere; quid tibi necesse fuit, anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit; ut non putares deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem unquam audisti malorum tuorum, qui & sacra privata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus factus est; ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari, cum ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit: istius, qui non solum adspectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro polluit ceremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa; hoc auctore, tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio poteslis, Pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optime evertisse, & eam iisdem manibus consecrasse? Quæ tua fuit consecratio? tuleram, inquit, ut mihi liceret; quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, deos penates subjectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? equidem sic accepi, Pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur; nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum ac inhonestum, arbitrare: hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potui, cui ædes meas addiceret, cui traderet, cui donaret; ipse, cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret; ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua, vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset; tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore, & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam, & eversam, per unius hominis sce-

sceleratissimi nefarium latrocinium, immigrare voluisse? civis est nemo in tanto populo extra contaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit; at qui aliqua se contagione prædæ societatis, emptioni contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii pœnam effugere potuerunt: ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicia sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? ista tua pulchra libertas deos penates, & familiares meos lares expulit, ut a te ipsa tamquam in captivis sedibus collocaretur? quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra religionis ceremoniæ continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit; quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis, & sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit; at quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est; eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? tu, cum collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse; cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini, cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate, ac modestia præditum, quem quibus oculis adspicere audeas, satis mirari non queo, audiente populo R. a pedissequis conculcari juberes; cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis; cum principem orbis terræ virum inclusum domi contineres; cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi R. servitutis? eum ne potissimum Libertas domo suæ debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? at unde inventa est ista Libertas? quæsivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur; ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulchro positum fuit; hoc quidem homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit; etenim cogitaret omnes superiores muneris splendore superare; itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis, & communibus locis, tota e Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi R. causa, sane frugaliter domum suam deportavit; is posteaquam intellexit, posse se, interversa ædilitate, a L. Pisone consule prætorem renunciari, si modo eadem prima litera competitorem habuisset aliquem, ædilitatem duobus in locis partim in arca, partim in hortis suis collocavit, signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset

signum

signum magis istorum, quam publicæ libertatis; hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulchri, a furore sublatam, a sacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc, ultrix afflictæ civitatis, reip. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule (patrem ne appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior) tantum ne te fefellit, cum mihi summa, & quotidie majora præmia in rep. fore putabas? negabas fas esse duos consules esse in hac civitate inimicos reip. duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis, atque imperio vetarent, quibus spectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur, qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari juberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reip. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur; hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus pl. qui auctoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus, disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempubl. ex senatus auctoritate consul defendisses, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse? at videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam, & effrænata cupiditate; monumentum iste nunquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxe, & magnifice voluit, duasque & magnas, & nobiles domos conjungere; eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Sejo Posthumo contendit, ut sibi domum venderet; cum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur: affirmabat Posthumus, se vivo illam domum istius nunquam futuram; acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret hominem veneno apertissime sustulit: emit domum litigatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit; causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressa libertate, Libertas; in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum, cætera ejusmodi, facile ut omnium domos & laxitate, & dignitate superaret: & homo religiosus, cum ædes meas idem emeret, & venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi adscribere; posuit scilicet Statonem illum, hominem sua virtute egentem, ut

 is,

is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas esse se diceret; inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fontejæ, sed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, Pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, adfuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum, affuisse; præsertim cum tribunus pl. vel denunciare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti: quid? de collegio quis tandem adfuit? posuerat enim auctoritatem in uno, quæ est in his omnibus; sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem: opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo adfuit? Frater, inquit uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus: etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit; tamen, quanta est in adolescente auctoritas, ea propter tantam conjunctionem affinitatis minor est putanda; sin autem scientia est quæsita, quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat; etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset; hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi R. ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? adfuit is, si modo adfuit, quem tu impulisti: soror rogavit, mater coegit. Videte igitur, Pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis; verbo ne, Pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit domum uniuscujusque consecrare posse? an istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones ad honorem deorum immortalium sine ulla civium calamitate a majoribus nostris constitutæ sunt? est inventus tribunus pl. qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa resp. suis manibus extolleret; quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui resp. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicitis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus pl. idem esse non potest pontifex? M. Drusus ille, clarissimus vir, tribunus pl. pontifex fuit; ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipsis verbis dedicationis, nihil de religione, ceremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vera disciplina, quæ etiam

etiam ad nostras aures sæpe permanant; postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi; ibi enim postis est, ubi templi aditus est, & valvæ; ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando; simulacrum autem aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest; sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro jure, & religione, contra quam proposueram, disputabo? Ego vero si omnia solemnibus verbis veteribus, & priscis institutis acta esse dicerem; tamen me reip. jure defenderem. An cum tu ejus civis discessu, cujus unius opera senatus, atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam teterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus remp. teneres; domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per Pontificem aliquem dedicasses; posset recreata resp. sustinere? date de hac religione aditum, Pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis; an si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium composita ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus pl. verbis non minus priscis, & pene solemnibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine: quid tum? num ille furor tribuni pl. ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis; fraudi Metello fuit summo illi, & clarissimo viro? certo non fuit. Vidimus hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum pl. facere; numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego cæteros? tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti; quod si tum nihil est actum: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges helluatus tecum simul reip. sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam in Tusculano visceribus ærarii? mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium; quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius vir omnium fortissimus, atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est: quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? an consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluisti? nam, si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certe, & quidquid habes aliud, est Cereri consecratum; sin ille ludus fuit; quid te impurius, qui religiones

omnes pollueris aut ementiendo, aut ſtuprando? Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuiſſe. Quippe vides pœnam illam, a te in alium inſtitutam, in te ipſum eſſe converſam. Sed homo, omnium ſcelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adoleſcentiæ, dedecus, & egeſtatem reliquæ vitæ, latrocinium conſulatus vidimus, cui ne iſta quidem ipſa calamitas injuria potuit accidere, id in me infirmas, & gravius eſſe dicis, quod uno adoleſcente, quam quod concione tota teſte effeciſti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? diſcite orationem, Pontifices, & vos flamines: etiam tu rex diſce a gentili tuo: quamquam ille gentem iſtam reliquit; ſed tamen diſce ab homine religionibus dedito, juſto, tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? an tu hæc ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, poſſit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua poteſtate? ubi te iſti rei populus R. præfecerat? video enim eſſe legem veterem tribunitiam, quæ vetet injuſſu plebis ædes, terram, aram conſecrare; neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, ſenſit, neque ſuſpicatus eſt fore periculum, ne domicilia, aut poſſeſſiones indemnatorum civium conſecrarentur; neque enim id fieri fas erat, neque quiſquam fecerat: neque erat cauſa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere: ſed quia conſecrabantur ædes, non privatorum domicilia, ſed quæ ſacræ nominantur; conſecrabantur agri, non ita ut noſtra prædia, ſi quis vellet, ſed ut imperator agros de hoſtibus captos conſecraret; ſtatuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipſo ſi loco eſſent conſecratæ: hæc niſi plebs juſſiſſet, fieri vetuit: quæ ſi tu interpretaris de noſtris ædibus, atque agris ſcripta eſſe, non repugno: ſed quæro, quæ lex lata ſit, ut tu meas ædes conſecrares; ubi tibi hæc poteſtas data ſit; quo jure feceris; neque ego nunc de religione, ſed de bonis omnium noſtrum, nec de pontificio, ſed de jure publico diſputo. Lex Papiria vetat ædes injuſſu plebis conſecrari: ſit ſane hoc de noſtris ædibus, ac non de publicis templis; unum oſtende verbum conſecrationis in ipſa tua lege; ſi illa lex eſt, ac non vox ſceleris, & crudelitatis tuæ; quod ſi tibi tum in illo reip. naufragio omnia in mentem venire potuiſſent, aut ſi tuus ſcriptor in illo incendio civitatis non ſyngraphas cum Byzantiis exulibus, & cum legatis regiis faceret, ſed vacuo animo tibi iſta non ſcita, ſed portenta conſcriberet: eſſes omnia, ſi minus re, at verbis legitimis conſecutus: ſed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur provinciarum; regum appellationes venales erant; ſervorum omnium vicatim celebratur tuta urbe deſcriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adſcribebantur novæ juventuti; Q. Sejo venenum miſero parabatur; de Cn.

Pom-

Pompeio, propugnatore, & custode imperii, interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper; ut capta resp. consulum proditione, vi tribunitia teneretur; hæc cum tot, tantaque agerentur, non mirum est, præsertim in furore animi, & cæcitate, multa illum, & te fefellisse. At videte, quanta sit vis hujus Papiriæ legis in re tali, non qualem tu affers sceleris plenam, & furoris. Q. Marcius censor signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat; hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret? Quæso, Pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate; ille erat summa modest a, & gravitate censor; hic tribunus pl. scelere, & audacia singulari; tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatus: tuum porro tempus libertate populi R. oppressa, senatus auctoritate deleta; res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis; censor enim, penes quem majores nostri, id quod tu sustulisti, judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare s Præclara voluntas, atque omni laude digna: præscribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilii religione Concordiæ devinxisset; tu, cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore, & minis, consulum societate, & nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium impudentiæ, quam ad simulationem religionis; ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo dedicabat: tu in civis optime de rep. meriti cruore, ac pene ossibus simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ collocasti; atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto cæterorum vetere ad pontificem detulisses; novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam, atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti? at si collegium pontificum adhibendum non videbatur, nemo ne horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsisti, sed pertimuisti dignitatem; an tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego consilio, atque auctoritate remp. consul ex vestris manibus, ac faucibus eripui, quibusnam verbis, aut quo ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares: deinde civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes testimonium hujus urbis, atque imperii conservati dedissent? quid diceres, o nefanda, & perniciosa labes civitatis? ades, ades, Lucul-

 le-

le, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi praeeatis, postemque teneatis; es tu quidem cum audacia, tum impudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent, neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriae parricidio, & scelere; quae cum videres, tum te ad tuum affinem non delectum a te, sed relictum a caeteris contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriae proditum est; ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis aerumnis non ita crudelem fuisse, ut in vivi, & jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret; qui aut nihil dixit, aut si fecit, omnino poenam hanc maternae temeritatis tulit, ut mutuam in delicto personam, nomenque praeberet: aut si dixit aliquid verbis haesitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more, institutoque perfecit: videtat ille Muraenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis? quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocem mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse? praesertim cum ex collegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, & gravissimas poenas affinitatis impurissimae sustineret. Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas ceremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt; habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Aemilium pontificem maximum pro collegio respondisse, nisi cum populus R. nominatim praefecisset, atque ejus jussu faceret, non videri id recte posse judicari. Quid? cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio, Q. Metello coss. aram, & aediculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius praetor retulit? cum P. Scaevola pontifex maximus pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia C. F. injussu populi dedicasset, sacrum non videri esse; quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso S. C. facile cognoscetis; recita S. C. Videtis ne praetori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? & ut, si quae essent incisae, aut inscriptae literae, tollerentur? O tempora, o mores! tum censorem, hominem sanctissimum simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram tollendam ex auctoritate pontificum

cum

cum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum extare monumentum: tu, procella patriæ, turbo, ac tempestas pacis, atque otii, quod in naufragio reip. tenebris offusis, demerso populo R., everso, atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reip. tantum nomine contaminaris, in civis hujusce ædibus, & in urbe, quam suis laboribus, & periculis conservasset, monumentum deletæ reip. collocari ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q Catuli nomine incideris; id sperasti remp. diutius, quam, quod mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non iis institutis, ac verbis, quibus ceremoniæ postulant, dedicasse? dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum dicturum; quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quæsita occulto aliquo genere literarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis, ex S.C. ex lege; illa interiora jam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quæ si omnia ex Coruncanii scientia, quin peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent; aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cum ejus dedicationem multi propter invidiam fictis religionibus impedirent, restitit, & constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset; tamen in scelere religio non valeret: nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine scriptore, furtim, mente, ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum isto impurus, atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, & turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum est ad vos, Pontifices, & post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, ominibus obscœnis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronunciarit, & fecerit; quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse; etenim, si nemo umquam prædo tam barbarus, atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somnis stimulatus, aut religione aliqua consecraret, non horreret animo, cum divinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur; qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis prædonem fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? non poterat ullo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agen-

do ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice & magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset; magna vis est cum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa rep. dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus ædes immigrare nolebant; itaque istius vecordissimi mentem cura, metuque terrebant; res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen observabatur ante oculos exterminatoris sui; & ab istius inflammato, atque ignito furore jam tum me seque repetebat; quare, quid est mirum, si iste metu, si furore instinctus, scelere præceps, neque institutas ceremonias persequi, neque verbum ullum solemne potuit effari? Quæ cum ita sint, Pontifices, revocare jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam remp. quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis; vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuistis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus: vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quorum vos principes, atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & judicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrantur; denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus, posteritatique perspicuum, divino me numine esse reip. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, & gratulationis meæ ad suorum sacerdotum potestatem, judiciumque revocasse; hic est enim reditus, Pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis; quorum etsi iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit; ducibusque consulibus, tamquam urbe capta, hanc unam domum quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates, ac familiares mei per vos in meam domum mecum erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus R. optimum, propter vim maximum nominavit; teque, Juno regina, & te, custos urbis, Minerva, quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor, ac quæso: vosque, qui maxime me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates, familiaresque, qui huic urbi, & reip. præsides estis; vos contestor, quorum ego a templis ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, & scelere defendi, cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri: ut, si in illo pene fato reip. objeci meum caput pro vestris ceremoniis, atque templis perditissimorum civium furori,

atque

atque ferro; & si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendavi, neque ac meum caput ea conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore, & ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil rep. aliquando restituta liceret frui, sin autem mea consilia patriæ non profuissent, ut perpetuum dolorem avulsus a meis sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse, & commissam putabo; nam nunc quidem, Pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus; urbis enim celeberrimæ, & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur: quem cum mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis; nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempubl. fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum; non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum, ex meis fortunis crudelissime capta, permovet; caduca semper, & mobilia hæc esse duxi, non virtutis, atque ingenii, sed fortunæ, & temporum munera; quorum ego non tam facultatem unquam, & copiam expetendam putavi, quam & in utendo rationem, & in carendo patientiam; etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus; domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata, quam eversa, carere sine maxima ignominia reip., meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo R., si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum, auctoritatemque tenuistis, gratum, & jucundum meum reditum intelligitis esse; quæso obtestorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restitutis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

plura pene, quam de re, reoque dixerunt; quamquam, judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc alienum sit, non me id magnopere conturbet; non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit; quæ vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso prædicarentur, aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, Judices, & modice, ne quid ipse offendam; & tum denique, cum respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili, atque explicata perdifficilis, judices, & lubrica defensionis ratio proponitur; nam si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen idipsum esset in tanto usu nostro, tantaque amicitia molestum; vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jamdiu est, ut idem amici semper velint, neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quam consensus, & societas consiliorum, & voluntatem; mihi autem non est in hac re solum molestum, contra illum dicere, sed multo id magis, quod in ea causa contra dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget; qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitati superarit; ita si cedo illius ornamentis, quæ multa, & magna sunt: non solum hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est; sin hunc illi antepono; contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum; ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optime de me meriti salus deferenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo dignitate potuisse superari dixero; itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas; & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid? tu non æquum dignitatis judicium putas esse populum? fortasse nonnunquam est; utinam vero semper esset! sed est perraro: & si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat; his levioribus comitiis, diligentia, & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus; nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex est, qui aut invidet, aut favet; quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio; sed hoc totum agetur alio loco; nunc tantum disputo de jure populi, qui & potest, & solet nonnunquam dignos præterire; nec, si a populo præteritus est, quem non oportuit, a judicibus condemnandus est,

qui præteritus non est; nam, si ita esset; quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent judices, vel quod multo etiam minus est ferendum; tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, judicium populi Rom. reprehendatis; itaque quamquam, qua nolui, janua sim ingressus in causam, sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in remp., tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod ædilis non sis factus, fractos esse, & abjectos, & repudiatos putas? vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam: si medius fidius decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent; gravius de te judicatum putarem; quam est hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum esse videatur; non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratia; cedit precibus; facit eos, a quibus est maxime ambitus; denique si judicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad judicandum, sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate; non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia semperque sapientes ea, quæ populus fecisset: ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare, cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. At fueris dignior, quam Plancius: de quo ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es præteritus, in culpa est: in quo primum illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata esse suffragia; eos, qui suffragium ferant, quid cuique ipsi debeant, considerare sæpius, quam quid cuique a rep. videatur deberi, sin autem mavis esse judicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum; male judicavit populus: ut judicavit; non debuit; at potuit; non fero; at multi clarissimi, & sapientissimi cives tulerunt; est enim conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, & omnium gentium domini, atque victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique; nostrum autem est, qui in hac tempestate populi jactemur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas; honores si magni non putemus, non servire populo; sin eos expectamus, non defatigari supplicando. Venio jam ad ipsius populi partes: ut illius contra te oratione potius, quam mea, disputem; qui si tecum congrediatur, & si una voce loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed,

cum

cum essetis æque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis, credo, te, splendore, & vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse; at vero te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit; semper se dicet rogari voluisse, semper placuisse; M. Sejum, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuisse, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni prætulisse; præposuisse se Q. Catulo, in summa familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dico C. Serenum, subtilissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilii) sed Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis; me enim, quam socios, tua frui virtute malebam: & quo plus intererat, eo plus aberas a me: certe non videbam; deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti: cœperas eum petere tribunatum pl. temporibus iis, quæ istam eloquentiam, & virtutem requirebant; quam petitionem cum reliquisses, si hoc judicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi: si nolle, de voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti, ego quoque, inquam, & resp. ad ea te tempora revocavi: ad quæ tu te ipse servaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis; ædiles quicunque erunt, idem mihi, quod ostenderas: aut si, quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam ædilitatem etiam negligenter petenti; sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo, mihi paulo ante diligentius supplicare. Hæc populi oratio est; mea vero, Laterensis, hæc: quare victus sis, non debere judicem quærere, modo ne largitione sis victus; nam si quotiescunque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam est quod populo supplicetur, nihil, quod direptio, nihil, quod supplicatio magistratuum, renunciatio suffragiorum expectetur, simul ut qui sint professi, video quid dicam: hic familia consularis est, ille prætoria, reliquos video esse ex equestri loco; sunt omnes sine macula, sunt æque boni viri, atque integri: sed servari necesse est gradum; cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus; sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum; sin hoc persæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos esse miremur, si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum, & immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant; in tanto nos impetu studiorum, & motu

& motu temeritatis modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me jam ad contentionem vestram revocare, Laterensis; etenim si populo grata est tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogentur: cur tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quam ille, dignior, perquam grave est dictu; quomodo igitur est æquum? sic credo (quod agitur, quod satis est judicii) hic factus est; cur iste potius, quam ego? vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset dicere, sed impune tamen deberem dicere, non recte: nam quid assequerer, si illa extrema defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset? quid si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro equestri loco? possum ne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad causam, crimenque deducere? si, quod equitis Rom. filius est, inferior esse debuit; omnes tecum equitum R. filii petiverunt; nihil dico amplius; hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissime a te abfuit; equidem si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit; tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas; sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri, familiæque contentio, qua abs te vincitur; cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus & alias, & in consulatus petitione vincebar; sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint; sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare: num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? equidem non dubito; sed si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? etenim ad caput, & ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares, in quibus est etiam Juventia, quot e reliquis municipiis omnibus non sunt: hic est e præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana; quantum interesse vis ad rationem petendi? primum, utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum) cum hujus ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini patrem ædilem, cum prætorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam sellam curulem attulisset, mirandum

in

in modum lætati sunt: alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus: nam malevolos non esse certo scio) nunquam intellexi vehementius hospitum suorum honore lætari; habemus hoc nos, habent nostra municipia; quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri prope dicam ipsi, montesque faverunt; num aliquando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio municipe suo, num de tot Fabiis gloriari? verbum nemo facit; at in quemcumque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid & de C. Mario audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt: deinde tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines, sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur; hujus præfectura plena virorum fortissimorum, sic, ut nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in squalore, & luctu supplicem vobis; hi tot equites R. tot tribuni ærarii (nam plebem a judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt; jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur; omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis: sumus enim finitimi Atinatibus: laudanda est, vel etiam amanda vicinitas retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano; nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera, & montuosa, at fidelis, & simplex & fautrix suorum regio se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites R. publice cum legationis testimonio; nec minore nunc sunt solicitudine, quam tum erant studio; etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. Ergo, ut alia in te erant illustriora, Latereusis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitas genere vincebat; nisi forte te Lavicana, aut Covillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat: quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum; qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Rom., ornamentum civitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur; quis est ergo, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria: vel quod erat pater is, qui est princeps jamdiu publicanorum; vel quod is ab sociis unice

dili-

diligebatur: vel quod diligentissime rogabat: vel quia pro filio supplicabat: vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc ordinando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea; timide dico, sed tamen dicendum est: non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda; sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos; appellavi populum, tribubus submisi me, & supplicavi; ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi; valuit causa rogandi, non gratia: nec si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico: nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese, rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maxime; neque ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus, sed ut quasi parenti, & custodi meo; non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa; nemo mea restitutione lætatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit; etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas profuisse? an Minturnenses coloni, quod C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt, quod fessum inedia, fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, lacrymis, votisque omnibus prosecuti sunt, æterna in laude versantur; Plancio, quod me vel vi pulsum, vel ratione cedentem tempori receperit, juverit, custodierit, his, & senatui, populoque Rom. ut haberent quod reducerent, conservarit, honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? Vitia mehercule res hæ Cn. Plancii, de quibus dixi, segere potuerunt; ne an in ea vita, de qua jam dicam, tot, & tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat; quod si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, & socer, T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis conjunctus, sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles hujus Q. Metelli, quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus.

cus, qui homo? quis civis? qualem hunc putent, affinitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quæstor; primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti huic assident, pro hoc laborant; huic si præsto fuerit, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem, & mandata sua confecerint. L. vero Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus pl. fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu jure laudas, sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minus necessaria sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis, primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur ut deum (neque enim multo secus parens liberis) amat vero, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem; quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis luctus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor. Quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? atqui hæc sunt indicia solida, Judices, & expressa, hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta nota veritatis; facilis est illa occursatio, & blanditio popularis; adspicitur, non attrectatur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis & nominis dico; superiorum aliis, municipium, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: parem virtute, integritate, modestia ædilem factum esse miraris? hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? jacis adulteria, quæ nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere? maritum appellas, ut verba fingas, non solum crimina; ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causa; quod non crimen est, sed impudicum in maledicto mendacium: raptam esse mimulam, quod dicitur Atinæ factum a juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximeque oppidano; o adolescentiam traductam eleganter, cui quidem cum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur! Emissus aliquis e carcere, & quidem emissus, ut cognostis, necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu; idem postea præmandatis requisitus; atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram, atque dignam tua probitate, Laterensis! pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater

ut.

ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes judices, & misericordes, valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima commendatione naturæ; sed, cum sit Cn. Plancius is eques R. ea primum vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites R. fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerint & dignitatis, & gratiæ; deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi imperatoris inter ornatissimos homines, equites R. summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus, & justissimus judex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister: si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia; tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum, & alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando, immo fortasse liberius; at id ipsum, inquit, non est ferendum; ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis R. se ferre non posse? ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata se erigere debebat? equitum ego R. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, justitia, integritate præstantem, aspere, & ferociter, & libere dicta commemorem? consuli P. Nasicæ præco Granius medio in foro, cum ille, edicto justitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quod auctiones essent? immo vero, inquit, quod legiones; idem tribuno pl. potentissimo homini, M. Druso, sed multa in remp. molienti, cum ille eum salutasset, ut fit, dixissetque, quid agis, Grani? respondit, immo vero tu, Druse, quid agis? ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impune; nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti R. in plorando non sit concessa libertas. Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quam doloris? quid est autem umquam questus, nisi cum a sociis, & a se injuriam propulsaret? cum senatus impediretur, quominus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus R. redderetur? omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius; communis ille sensus in aliis fortasse latuit; hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis, quam cæteri, & vultu promptum habuit, & lingua; quamquam, judices, (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur; ego, quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus: & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, qud mihi scitum esse videatur, & homi-

homine ingenuo dignum, atque docto, non aspernor; stomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis; tum, cum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit; utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si fortis; nullum crimen est in casu: si consulis; splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis judicatum. Sed aliquando veniamus ad causam, in qua tu, nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es; neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi editities judices es secutus; quod genus judiciorum si est æquum ulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas; de ipso denique ambitu, de rejectione fieri voluerit judicium alternorum; cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. Quid? hujus rei obscura causa est? an & agitata, cum ista in senatu res agebatur; & disputata hesterno die copiosius a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus; hoc igitur sensimus; cujuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratuum, quæ honeste sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum; ita putavit senatus, cum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet; eosdem fore testes, & judices; acerbum omnino genus judicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maxime esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo; fuit certe id æquum, & certe exspectatum est, & fuit dignum constantia tua; cujus tu tribus venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas, eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum, & gravissimorum, edere debuisti; aut Voltiniam; libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari; hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Vejentina? quid cum Crustumina? nam tertiam etiam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc observatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum

rum

rum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos matura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum judicium videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est; an vero nuper clarissimi dives nomen editi judicis non tulerunt, cum ex cxxv. judicibus, principibus equestris ordinis, quinque, & lxx. reus rejiceret, L. referret; omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi, conditionique parerent: nos neque ex delectis judicibus, sed ex omni populo; neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus? neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum judicium, si quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc & suam, & ab hoc observatas tribus ederes, non modo non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem; neque nunc multo secus existimo; cum enim has tribus edidisti, ignotis te judicibus uti malle, quam notis, judicavisti; fugisti sententiam legis, æquitatem omnem rejecisti, in tenebris, quam in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta Terentiam habuerat venialem; quid diceret apud Voltinienses, aut tribules suos judices? immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis, aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius propter vicinitatem, ac necessitudinem suam non edidisset; &, si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, justissimumque edidisset? cujus quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione præsefert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis; neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te doceo consilium non servatum senatus; etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestrem ne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiatur; an gratiosum? illi libenter audirent, nos non timide confiteremur; noli enim putare, Laterenensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur: semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent; neque vero tam durus in plebem noster ordo

do fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit; neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab his munus in sua petitione respectent; hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis; isto in genere & fuimus ipsi, cum ambitionis nostræ tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta severitatem senatus, & bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt; hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronunciasse, divisisse; tum mirabor te illis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse; tribulibus enim judicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possumus. Hanc tu rationem cum fugeris; cumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui ab te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui scirent, judicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos, quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso; sin, quia gratiosi sunt, accusandos puta; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Jam ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benigne fecerit; pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miserit, quod denique omnibus officiis per se, per partes, per majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse; quod si non potes; noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire pœna; itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine ad communem ambitus causam contulisti; in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari, & pervagata declamatione contendere; sic enim tecum ago; quam tibi commodum est, unam tribum delige tu; doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo; est ne hæc vera contentio? placet ne sic agi? non possum magis pedem conferre, ut ajunt, aut propius accedere; quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam insto, atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen, quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius; tu ostendito, si poteris, vitium; ego, qua ratione tulerit, docebo; nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi; nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis,

posiis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscunque tribus rationem popofceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis, quæ comitia primum habere cœpit consul, tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor; deinde habere cœpit subito, præter opinionem omnium; ut, ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi; vocatæ tribus, latum suffragium, descriptæ, renunciatæ; longe plurimum valuit Plancius; nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio; an tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior tulerit, quin renunciatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit, cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? quo quidem tempore si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se se, & populo R. fracto animo, atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo; nunquam enim nobilitas, integra præsertim, atque innocens, a populo R. supplex repudiata fuit; sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quem ædilitas: noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris; equidem primum, ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Rom. testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo, atque optimo viro, patri tuo respondeas mortuo? noli ista meditari, atque illud cave potius, ne tua ista querela, dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur; vidit enim pater tuus, Ap. Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo, & clarissimo cive, C Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit M. Pisonem in ista ædilitate offensiuncula accepta, summos a populo Rom. esse honores adeptos; avus vero tuus & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac rep. fortiorem; & C. Marii, qui, duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus; & L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes scimus, ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benigne a populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus, summa nobilitate, & eloquen-

tia,

tis, quæstor C. Cœlius, clarissimus, ac fortissimus adolescens, tribuni pl. P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt; quos tamen omnes consules factos scimus esse; quæ tibi ultro pater, & majores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque vero quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur; sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima ætate suscepisti, cohortentur; nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercules vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua; noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, destitisti; denunciasti homo adolescens, quid de summa reip. sentires, fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat; quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco dimovere potuerunt, providentem ante, & præcaventem numquam certe movebunt. An te illa argumenta duxerunt? dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? an una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas punctis pene totidem: quippe cum jam facti prope superioribus comitiis, declaratique venissent; quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit; neque enim umquam majores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam; nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, fecisse; eosdem, cum jam essent experti quid valerent, restrictos, & tenaces fuisse? etenim verebantur, credo, angustias: quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire; sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam, quod questus es, plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti, nunc in causa refrixit; neque enim, qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui divisor, ostenderis; atque is quidem, adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis jactatum, graviter querebatur; qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum: cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? sed neque tu habes

bes hæc, neque eis confidis; alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit; magnæ sunt in te opes; late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ; multi huic invident; multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris & libertatis videtur; multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos suis testimoniis, aut gratum populo R. sit, aut ab eo facilius ob eam causam dignitatem, quam volunt, consequantur; quibuscum me, judices, pugnantem meo more pristino non videbitis; non quod fas sit quidquam effugere, quod salus Plancii postulet; sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis, & quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis; illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis; multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt; nihil est autem tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur; neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit, aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit, aut ita testem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit; hujus illa vox vulgaris, audivi, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum: cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi, quem ille, omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit; in quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum R. neque fuisse, qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino, non, ut opinor, admirere: cum ego ipse, non abhorrens a studio antiquitatis, me dic id ex te primum audisse confitear; & quoniam tua fuit perelegans, ac persubtilis oratio, digna equitis R. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur; respondeo ad ea, quæ dixisti; quæ pleraque de ipso fine fuerunt; in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæsisti utrum mihi putarem, equitis Rom. filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi, tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt: quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet,

tet, hæc illi soleo præcipere, quamquam ad præcepta ætas non est gnati, quæ ille a Jove ortus suis præcepit filiis: Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis; nostis cætera; quæ nonne id, quod multi invideant? quæ scripsit gravis ille, & ingeniosus poeta, scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem, & laudem excitaret. Quæris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius? magis ædilis fieri non potuisset; sed hoc præstare, quod ei minus invideretur; etenim honorum gradus summis hominibus, & infimis sunt pares, gloriæ dispares; quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti; est enim in virtute multis adscensus, uti is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præstet; honorum populi finis est consulatus: quem magistratum jam octingenti fere consecuti sunt; horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam; sed nemo unquam sic egit, ut tu: cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum; sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus pl. & ædilis, quam si esset summo loco natus; sed hæc pari loco orti sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos Ti. Gracchi, & C. Marii, & quæris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, & non quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi nunc falsum de jure respondisse dicat; omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt; non in iis, qui abfuisse se ab istis studiis confitentur; virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia, requiri solet; ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit; sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus: sic populus Rom. deligit magistratus, quasi reip. villicos: in quibus si qua præterea est ars, facile patitur; sin minus, virtute eorum, & innocentia contentus est; quotus enim quisque disertus, quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? quod si præterea honore dignus nemo: quidnam

ter optimis, & ornatissimis civibus est futurum? Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest: nisi cum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat; & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri; atqui non modo confiteor summa in Laterense ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres; alia quædam inania, & levia conquiras. Præneste fecisse ludos; quid? alii quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse: quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixero; quamvis enim illa floruerit; tamen eum me postea fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum; sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse; vere mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines unquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea, loqui; frumenti in summa caritate maximum numerum miseram; negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus; excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi: itaque hac spe decebam, ut mihi populum Rom. ultro omnia delaturum putarem; at ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem, cum plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis, concidi pene, judices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & numquid in ea esset novi; cui cum respondissem, me e provincia decedere, etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa; huic ego jam stomachans fastidiose, immo ex Sicilia, inquam; tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent; sed ea res, judices, haud scio, an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati; nam posteaquam sensi pop. R. aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis; pressi forum: neminem a congressu meo neque janitor meus, neque somnus absterruit: ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum? nam quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus sis; has ego scripsi ludis, & feriis, ne omnino unquam essem otiosus; etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum, & præclarum putavi, clarorum virorum, atque magnorum non minus otii, quam negotii rationem extare oportere; ita, si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio; parta Romæ est, quæsita in foro; meaque privata consilia publici quoque casus comprobave-

baverunt, ut etiam summa respub. mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi. via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam, hoc facilior fortasse, quod ego huc a me ortus, & per me nixus adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium; nunquam ex urbe abfuit, nisi forte, lege, necessitate, non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis æque mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam ii, quibus ego debeo, boni viri, & cives, ædilitiis comitiis, aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant: verum fac me multis debere, & in his Plancio; utrum igitur me conturbare oportet, an cæteris, cum cujusque dies venerit, hoc nomen, quod urget nunc, cum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratiæ; nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, is retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet; &, qui habet, in eo ipso, quod habet, refert; neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero, nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim; nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me, atque excitari; nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius; & ego ipse nunquam illos adspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemores, servatorem ipsum reip. Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus; reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine libertatis sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi; Q. Metellum Pium consulem prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo R. supplicasse, cum quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimus, dicere; quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum? nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli; vulnus illud reipub. dedecus hujus imperii, turpitudo populi R. non judicium putandum est; quam enim illi judices, si judices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt graviorem potuerunt reip. infligere securim, quam cum illum e civitate ejecerunt; qui prætor finitimo, con-

 sul

sul domestico bello rempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio, &, ut ais, id verbis exaggero. Quasi vero me tuo arbitratu, & non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? Immo vero, quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti; posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse; quod fuit ullorum tantum? requiro, utrum putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem? an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quod de reditu meo non timerent; & quemquam putas fuisse tam exordem, qui, vivis his, stante urbe, & curia, rediturum me, si viverem, non putaret? quamobrem non debes, is homo, & is civis, prædicare vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit; inimicorum molestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus, sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere; scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem, & solutus; quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, & hac dignitate hominem defenderem; fingenda fuit mihi, judices, causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem; at id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi; nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non potest; sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri vera beneficia etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur, eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? an hoc tu, Laterensis ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus; cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses: cum me in illo tristi, & acerbo luctu, atque discessu non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses; cum meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas; nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere:

non-

nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua, cum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent; in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ, propter ejus magnitudinem, dicta de scripto est, in qua ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnopere debeam, & hujus tanti officii servitutem adstringam testimonio sempiterno; nolo cætera, quæ a me mandata sunt literis, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini judiciorum esse videatur: Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti: obsoletæ jam sunt preces tuæ. De Cispio mihi ne tu objicies, quem ego de me bene meritum, quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? & ei dices, Quousque, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? nam istius verbi, Quousque, hæc poterat esse invidia; datus est tibi ille, condonatus ille, non facis finem: ferre non possumus; ei quidem, qui pro uno laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici, Quousque, irridentis magis est, quam reprehendentis, nisi forte ego unus ita me gessi in judiciis; ita & cum his, & inter hos vixi; is in caussis patronus, is in rep. civis & sum, & semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a judicibus debeam unquam impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas; sic enim dixisti: Vidi ego tuam lacrymulam. Vide, quam me verbi tui pœniteat; non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti; an ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator, ut inimici mei putarant, sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri. Negas tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ, atque hoc loco, quod verissime facere potes, L. Racilii, fortissimi, & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me feram; nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro rep. nec pro me defugiendas putavit; atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, & injuriam populi R. ei gratiam referri. Sed, si non eadem contendit in Tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An vero putas, judices idcirco minus mea causa facturos, quod me esse gratum criminetis? An, cum populus R. illo S. C. quod in monumento Marii factum est, quo mea salus o-

majous est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? atqui, eum cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? quo quidem etiam magis sum, non dicam miser (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) sed certe exercitus; non quia multis debeo; (leve enim onus, beneficii gratia) sed quia sæpe concurrit, propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut, eodem tempore in omnes verear, ne vix possim gratus videri; sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, & quid a me cujusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas; at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ; salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem; distineor tamen, & divellor dolore, & in causa dispari offendit te a me doleo: sed medius fidius multo citius meam salutem pro te objecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ; etenim, judices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam me & gratum esse, & videri; hæc est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquorum; quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, & memori mente persolvunt; quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cujus opes tantæ esse possunt, aut umquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certe, sublata memoria, & gratia nulla extare possunt; equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiæ significatione alligari; nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio, non dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cum ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam, petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quominus me apud vos valere oporteret: quasi vero in amicitia mea non hæc præsidia, si qua forte sunt in me, parata semper ami-

amicis esse maluerim, quam necessaria; etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam præsidio fuisse: neque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti; sed hoc nescio quo modo frequenter in me congessisti; saneque in eo creber fuisti, te idcirco in locos causam conjicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de tensis misericordiæ causa dicerem, quod in aliis ædilibus ante fecissem; non nihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ; deridebor, si mentionem tensarum fecero, cum tu id prædixeris; sine tensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem elicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non causa laboris, & fori disputare? Rhodi enim, inquit, non fui; me vult fuisse; sed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam; nescio, cur severiorem Nicæam putes, quam Rhodum; si spectanda causa est; & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: utinam & tu, qui potes, & cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare; sed fit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris, & laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam, quod in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse, me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti, ego ne, qui, quod dici potuit, non dixerim, an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te ajebas, de tuis rebus gestis nullas literas misisse, quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuissent; quas ego mihi obfuisse non intelligo, reip. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leviora, illa vero graviora, atque magna, quod meum discessum, quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere, & suba cusare voluisti; dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse; quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in rep. tempestas illa, quis nescit? tribunitius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declarant, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, a senatu, a repub., a bonis omnibus defecerant; qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur: furialis illa vox, nefariis stupris, religiosis altaribus effœminata, secum & illos, & consules facere, acerbissime personabat; egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos armabantur; aderat mecum senatus, & quidem veste mutata;

quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est; sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint; aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul proscriptionis denunciatione terrebat; tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur; hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor; sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum: nam profecto, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit; armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis, atque a servorum ducibus cædem fieri senatus, & bonorum, reip. exitiosum fuisset: vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem, quem profecto non videbam; ubi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius, quam C. Marius, quam L. Flaccus, quibus ducibus improbos cives respub. vicit armatis; aut si minus fortes, attamen tam justi, quam P. Mutius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpserat, ea, Ti. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? esset igitur pugnandum cum consulibus; nihil amplius dico, nisi illud, victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam. Hisce ergo auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare, fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, & parcendum putavi; tu id in me reprehendis, Quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, & semper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, invictissimis viris; constat bonis cessisse, nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse; ergo ille cum suum, non cum senatus factum defenderet; cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reip. retinuisset; tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum, & clarissimos triumphos gloriæ laude superavit; quod & illos ipsos improbissimos cives interfici noluit; & ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, cum, si victus essem, interitus reip., si vicissem, infinita dimicatio pararetur, committerem, ut idem perditor reip. nominarer, qui servator fuissem? Mortem me timuisse dicis. Ego vero ne immortalitatem quidem contra remp. accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reip. vellem; nam qui pro rep. vitam reddiderunt (licet me desipere dicas) nunquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem assecutos putavi; ego vero si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum

tuum reip. civitate præsidium salutis suæ perdidisset; quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque R. An, si unquam in me vitæ cupiditas sufficit, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum tela commossem? quæ si viginti quiessem dies, in aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra remp. est turpis: certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Nam quod te in rep. liberum esse gloriatus es: id ego & fateor; & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare; nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea diminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: sin autem sine ullo reip. detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum, certe non modo non sum reprehendendus; sed etiam, si ruere vellem, boni viri, me ut id ne facerem, rogarent; res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi, fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos, & uberes, sed magna acerbitate permistos tulissem; ut jam mihi servirem, consulerem meis; se non modo satis babere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito, & idem sum in rep. qui fui semper: tamen ne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus; quod est longe secus; stare enim omnes debemus tamquam in orbe aliquo reip., qui quoniam versetur, eam diligere partem debemus, ad quam nos illius utilitas, salusque converterit. Ego autem Cn. Pompejum, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reip. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in rep. principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primum populi R. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? tum hercule me confitear non judicium aliquod habuisse de reip. utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse; an, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum, atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute præsertim proposita, obtemperem, & paream? neque enim inconstantis puto, sententiam, tamquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari;

ego vero hæc didici, hæc vidi, quæ scripta legi; hæc de sapientissimis, & clarissimis viris & in hac republ. & in aliis civitatibus monumenta nobis literæ prodiderunt, non semper easdem sententias ab iisdem, sed quascumque reip. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas; quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam, libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulcro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus: nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatus, bonorum omnium cedens, cum mea domus ardore suo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem; Siciliam petivi animo: quæ & ipsa erat mihi, sicut domus una, conjuncta, & obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maxime cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum resp. sociarat; vide nunc caliginem temporum illorum, cum ipsa pene insula mihi sese obviam ferre vellet; prætor ille, ejusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem reip. caussam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi, me in Siciliam venire noluit; quid dicam? C. Virgilio, tali civi, & viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? nihil videlicet est eorum, sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse non posset opibus suis sustinere, tum, consilio repente mutato, iter a Vibone Brundusium terra petere contendi; nam maritimos cursus præcludebat hyemis magnitudo; cum omnia illa municipia, quæ sunt a Vibone Brundusium, in fide mea, judices, essent, iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundusium veni, vel potius ad mœnia accessi: urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius exscindi, quam e suo complexu ut eriperer, facile pateretur; in hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere; hujus ego, & parentis ejus prudentissimi, atque optimi senis, & utriusque filiorum manibus in navi tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces, & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi; quo cum venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat; qui ante-

antequam de meo adventu audire potuissent, cum tum abessent, aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexi; hic vero simul atque me mare transisse cognovit: audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confitearque aliquando quod faciam, me, & grate, & pie facere, huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere; nam simul ac me Dyrrhachium attigisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata profectus est. O acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius, & loci! cum hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit; o rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iste a me non recedens Thessalonicam me, in quæstoriumque perduxit! hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi eum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse, sed eadem timuisse, quæ cæteros: Cn. Plancium fuisse unum, non qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet; qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire, propter ejus provinciæ metum, & cum meo fratre necis insidias comparatas non est passus, vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abjecta quæstoria persona, comitisque sumpta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras, o flebiles vigilias, o noctes acerbas, o custodiam etiam mei capitis infelicem? siquidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem; memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, mœrenti vana quædam miser, atque inania falsa spe inductus pollicebar; me, si essem in patriam restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum, sin autem vitam mihi sors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset; hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos; quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? (nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar) sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de horum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi præter lacrymas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimis effudisti; quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi idem dare possunt, qui mihi reddiderunt; huc exsurge tamen, quæso; retinebo, & complectar, nec me solum deprecatorem fortunarum

tuarum; ſed comitem, ſociumque profitebor: atque, ut ſpero, nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, ſed bonorum in me, qui a me mei ſervatorem capitis divellat, ac diſtrahat. Non ego meis ornamentis, beneficiis a vobis deprecor, judices, ſed cuſtodem ſalutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, ſed precibus, ſed lacrymis, ſed miſericordia; mecumque vos ſimul miſerrimus, & optimus obteſtatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur; nolite, judices, per vos, per fortunas veſtras, per liberos, inimicis meis, iis præſertim, quos ego pro veſtra ſalute ſuſcepi, dare lætitiam gloriantibus, vos jam oblitos mei, ſalutiſque ejus, a quo mea ſalus conſervata eſt, hoſtes extitiſſe: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ veſtræ voluntatis erga me: ſinite me, quod vobis fretus huic ſæpe promiſi, id a vobis ei perſolvere. Teque, C. Flavi, oro, & obteſtor, qui meorum conſiliorum in conſulatu ſocius, periculorum particeps, rerum, quas geſſi, adjutor fuiſti, meque non modo ſalvum ſemper, ſed etiam ornatum, florentemque eſſe voluiſti; ut mihi per hos conſerves eum, per quem me tibi, & his conſervatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque, judices, non ſolum meæ: quibus ego, magno in metu meo, ſubito inducor in ſpem, vos eoſdem in hoc conſervando futuros, qui fueritis in me; quoniam iſtis veſtris lacrymis de illis recordor, quas pro me ſæpe, & multum profudiſtis.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS
ORATIO
IN L. CALPURNIUM PISONEM.

ARGUMENTUM.

L. Calpurnius Piso e Macedonia revocatus Ciceronis sententia, de insectatione ejus in senatu conquestus est, atque invectus in eum. Pisoni respondet Cicero hac Oratione, quae continet Pisonis vituperationem; cujus duae sunt partes; altera de flagitiis publicis in consulatu, abitu, & reditu Pisonis; altera de flagitiis privatis: ubi simul comparat Pisonis consulatum, abitum, & reditum cum suo; commemoratis sceleribus etiam Gabinii collegae ejus, quo scelestiorem Pisonem demonstrat. Habita est in Senatu, anno U. C. 698.

Jamne vides, bellua, jamne sentis, quae sit hominum querela frontis tuae? nemo queritur, Syrum nescio quem de grege novitiorum factum esse consulem: non enim nos color iste servilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt; oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit; pauci ista tua lutulenta vitia noramus, pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguae; nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum consilii; nullum non modo illustre, sed ne totum quidem factum aut militiae, aut domi; obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum; quarum simile habes nihil, praeter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? mihi ista licet de me vera cum gloria praedicare; omnes enim honores populus R. mihi ipsi, homini novo detulit; nam tu quum quaestor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo; aedilis es factus; Piso est a populo R. factus, non iste Piso; praetura item majoribus delata est tuis; noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam; me cum quaestorem in primis, aedilem priorem, praetorem primum cunctis suffragiis populus R. faciebat; homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectae, non auditae nobilitati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, an ne gesto? miserum me; cum hac me nunc peste, atque labe confero? sed nihil compara-

parandi caussa loquar: ac tamen ea, quæ sunt longissime disjuncta, comprehendam. Tu consul es renunciatus, (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipubl. temporibus, dissidentibus consulibus, Cæsare, & Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, extitisses, me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum: sit sane fors domina campi: magnificentius est dicere: quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kal. Jan. senatum, & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo, xl. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos, & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in rep. molientem, patientia, atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Rom. Ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi, ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei, intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces, jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli, extinxi. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a rep. dixit. Mihi togato senatus non, ut multis bene gestæ, sed ut, nemini conservatæ reip. singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione abiens magistratu, dicere a tribuno pl. prohiberer ea, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permitteret; sine ulla dubitatione juravi, remp. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam; mihi populus R. universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum, tale, atque tantum, juratus ipse una voce, & consensu approbavit: quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo R. egerim,

rim, ut semper in rostris curiam, in senatu populum defenderim, ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter consulatum meum; aude nunc, o furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi compitalitii, tum primum facti post L. Metellum, & Q. Marcium coss. contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus consul, cum quidam tribunus pl. suo auxilio magnos ludos contra S. C. facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate; tu, cum in Kal. Januar. compitalitiorum dies incidisses, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ego his fundamentis positis consolatus tui, triduo post, inspectante, & tacente te, a P. Clodio, fatali portento, prodigioque reipub. lex Ælia, & Fusia eversa est, propugnacula, murique tranquillitatis, atque otii: collegia, non ea solum, quæ senatus sustulerat, restituta sunt, sed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis, ac servitio constituta; ab eodem homine, in stupris inauditis, nefariisque versato, vetus illa magistra ponderis, & modestiæ, severitas censoria sublata est: tum tu interim, bustum reip., qui te consulem cum Romæ dicis fuisse, verbo nunquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico; neque vero multum interest, præsertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus remp. vexet, an alios vexare patiatur; an potest ulla esse excusatio, non dicam malem sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipub. motu consuli? centum prope annos legem Æliam, & Fusiam tenueramus, quadringentos judicium, notionemque censoriam: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo unquam convellere; quam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est; hæc sunt, o carnifex, in gremio sepultà consulatus tui; persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ad eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit: arma in templo Castoris, o proditor templorum omnium, vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit te consule arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum; erat non solum domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Rom., civitate omni, Italia cuncta refertum, cum tu non modo ad eum

Cicero-

Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt; hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, nunquam adspirasti, sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisti; mihi vero ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium, sine provincia stare non posse, spem habere a tribuno pl., si tua consilia cum illo conjunxisses, a senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod præsidium consulum implorarem, sibi quemque consulere oportere. Atque hæc d cere vix audeo; vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat; dicam tamen; ipse certe agnoscit, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Meministi ne, cœnam, cum ad te quinta fere hora cum C. Pisone venisse, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cum isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod dicere, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando, ejecisti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo, gravis auctor, Calatinus, credo, aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsoninus, semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui; nam relatio illa salutaris, & diligens fuerat consul s, animadverso quidem, & judicium senatus; quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus; stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum; quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam rempubl. provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt; voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adjuvistis; quid est vobis consulibus gestum sine a mis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem, vos ejus domum, propter quem urbs incensa non est; ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent; non enim se tectis privare voluerunt, sed, his stantibus, nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt; cædem illi ci-

vium,

vium, vos servitutem expetistis; hic vos etiam crudeliores; huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas insita, ut emori potius, quam servire præstaret. Illud vero geminum consiliis Catilinæ, & Lentuli, quod me domo mea expulistis; Cn. Pompejum domum suam compulistis; neque enim, me stante, & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, unquam se illi rempubl. delere posse duxerunt; a me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis; quorum ego furori nisi cessissem; in Catilinæ busto vobis ducibus mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos, & Catilinam interfuisse, quam, quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis, quod omnes undique perditos collegistis; quod in me carcerem effudistis; quod conjuratos armastis, quod eorum ferro meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, cum senatus luctum, ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrore rempubl. amplissimi ordinis luctu, o noster misericors, quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus; omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus S. C. ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest; ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari; quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus contra quam ipse censuisset, ad vestitum rediret; quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non fineret? mœrorem relinquis; mœroris aufers insignia: eripis lacrymas non consolando, sed minando; quod si vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent: tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ; cum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum reipubl. occasum, atque interitum lugere vetuisti. At quærebat etiam paulo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio? cur non meis inimicis meis copiis restitissem? quasi vero non modo ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui isto non modo propugnatore tutiorem se, sed advocato, aut adstipulatore paratiorem fore putaret; ego istius pecudis, ac putidæ canis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam: ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expectabam. Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non solum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipubl. causam

gra-

gravitate, & consilio suo tueretur, sed qui tanquam truncus, atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus; cum enim esset omnis causa illa mea consularis, & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum, alterum reipupl. penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum, neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset; alia enim causa præstantissimi viri Q. Metelli fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo, qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicuro, cum altero Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus reipubl. navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem; alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli; itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors, & amens, cum omnes boni abditi, inclusique mœrerent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal, ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum; atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam, & gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu, & cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret; in quo ne tu quidem dum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem, non tam concinnus heluo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum fœtore, atque vino; quod quidem istius in illis reip. luctibus quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo, nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatus tui, aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga, & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti; hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas?

animo

animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura, toto denique munere consulatus; ego consulem esse putem, qui senatum esse in rep. non putavit? & sine eo consilio consulem numerum, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? etenim illa jam omitto: cum servorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris luce, & palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus a conjuratorum reliquiis, atque e Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; cum equites R. relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, senatui non solum juvare remp. sed ne lugere quidem liceret; cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio, atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio: tum Romæ fuisse consules, quisquam existimabit? qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui præcones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis: non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia mehercle, ut dixi audiebam, te ut primum adspexit, Campanum consulem repudiavit; audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat; in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit, at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus, & Capua. Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent; erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes, cerussatæque buccæ, dignæ Capua, sed illa vetere; nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo adspexit, qui non gemeret desiderio mei, cujus consilio, cum universam remp. tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam; me inaurata statua donarant: me patronum unum adsciverant: a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præsentem contra latrocinium tuum suis decretis, legatisque defenderunt, & absentem, principe Cn. Pompejo referente, & de corpore reip. tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. At tu eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? at tu illo ipso tempore, apud socrum tuam, prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas non extinctor, sed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis pene ipse consul ministrabas. An vero reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam
tibi-

tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus denique in republ. cum obmutuisset senatus; judicia conticuissent; mærerent boni; vis latrocinii vestri tota urbe volitaret; neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset? Ac ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsoninæ, ex miserrimis naturæ tuæ sordibus, cum experrecta tandem virtus clarissimi viri celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & suum pristinum morem requisivit; neque est ille vir passus, in ea rep. quam ipse decoraret, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius collegit ipse se vix, sed collegit tamen; & contra suum Clodium, primum simulate, deinde non libenter, ad extremum tamen, pro Cn. Pompejo vere, vehementerque pugnavit; quo quidem in spectaculo mira pop. R. æquitas erat: uter eorum periisset, tanquam lanista, in ejusdem pari lucrum fieri putabat; immortalem vero quæstum, si uterque cecidisset; sed ille tamen agebat aliquid, tuebatur auctoritatem summi viri: erat ipse sceleratus, erat gladiator, cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat; tu, scilicet homo religiosus, & sanctus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisti; caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam, ereptam ex reip. visceribus, dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjutoremque præberes; itaque in illo tumultu fracti fasces, ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum intermittendum collocatum fuisse constabat. Ecquis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? consulem tu te fuisse putas, cujus in imperio, qui remp. senatus auctoritate servarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quacumque de re verbum facere cœperatis; aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, capta rep. contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? nam si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio, hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta

mercede? sin illam vos soli legem putabatis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principium numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura noritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando, at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores, prosequebantur. Tu ne etiam, immanissimum, ac fœdissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti, & contumeliæ loco ponere? quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem vestri in me & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, sed voce, & clamore abjecti hominis, & semivivi furorem, petulantiamque fregistis; tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum, ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reip. vulnera inflixit? qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordia dignior, quam contumelia, & cum gloria potius esse conjunctus, quam cum probro, putaretur? atque ille dolor meus dumtaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur; cum vero (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur: sed certe id dicam, quod sentio) cum tantis a vobis P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus, non modo illam calamitatem esse non duco, sed si quid mihi potest a repub. esse sejunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro, & sapienti optabilibus putas, sic exire a patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam, & perpetuam esse vellent? mihi medius fidius in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim, & debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, esset optatior. Sed perge porro: nam si illud meum turbulentissimum tempus profectionis tuo tranquillissimo præstat; quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kal. Jan. qui dies post obitum, occasumque nostrum reip. primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo, atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Rom. atque una voce revocavit; me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, non, ut tu nuper dicere ausus es, orbatum patria, sed, ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem, servatoremque reipub. commendavit; ad meam unius salutem senatus auxilium omnium

civium

civium cuncta ex Italia, qui remp. salvam esse vellent; consulis voce, & litteris implorandum putavit; mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit; de mea salute P. Lentuli, praestantissimi viri, atque optimi consulis Cn. Pompeji, clarissimi, atque invictissimi civis, caeterorumque principum civitatis celeberrimae, & gravissimae conciones fuerunt; de me senatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus sententiae principe, ut si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur; iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus, restitutioque perscripta; de me cum omnes magistratus promulgassent, praeter unum praetorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, praeterque duos, de lapide emptos, tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegae Q. Metelli sententia, quem mecum eadem respubl. quae in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi, ac justissimi viri, sapientiaque conjunxit; quae lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quominus adesset, satis justam executionem esse visam, nullis comitiis unquam neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse; hoc certe video, quod indicant tabulae publicae, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum, & quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel aetatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuae, non quos lex generi tui pepigerat; nam lege Caesaris justissima, atque optima populi liberi plane, & vere erant liberi; lege autem ea, quam nemo legem, praeter te, & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Thessalia, Athenae, cuncta Graecia addicta; habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus, aut populus R. dederat, sed quantum tua libido conscripserat, aerarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesseris, quaero? qui ut venit statim, nondum commemoro rapinas, non exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non caedem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera praedico: mox, si videbitur, ut cum fore, ut cum sacrilegio, ut cum sicario disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam vero provinciam, cum tanto exercitu, Macedoniam praesertim, quae tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonibus imperatoribus iidem fines provinciae fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prae-

prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, quin triumpharit; est hoc novum, multo illud magis. Appellatus est hic vulturius, illius provinciæ, si diis placet, imperator: ne tum quidem, Paule noster, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? misi, inquit; quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrum tu conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil unquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras; an amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint; atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, an amicos tuos plus habuisse & pudoris, & consilii, quam aut te videri pudentiorem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum; quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum, aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia? tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paulo tamen, quam ille, demissior; nam ille gurges, atque helluo, natus abdomini suo, non laudi, atque gloriæ, cum equites R. in provincia, cum publicanos nobiscum & voluntate, & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitaque privasset; cum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus est (quid enim ille non audeat?) a senatu supplicationem per literas postulare. O dii immortales! tu ne etiam, atque adeo vos, geminæ voragines, scopulique reip. vos meam fortunam deprimitis, vestram extollitis? cum de me ea S. C. absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam audere, sed cogitare non possem; vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis. An ego, si te, & Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex infamia? nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, fortesque possunt; atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Græci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi; nunquam te in tot flagitia ingurgitasses; verum audis in præsepibus, audis in stupris, audis in cibo, & vino; sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiamsi in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen,

men, suave illud esse, seseque ne tantulum quidem commoveri; tantam virtutis vim esse voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus; quæ est igitur pœna? quod supplicium? id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita, & oppressa mens, bonorum omnium odium, nota injusta a senatu, amissio dignitatis; nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum, & naufragum vidit; fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ; supplicium autem est pœna peccati; neque vero ego, si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea est ista execratio, poetæ vulgi animos, non sapientum moventis: *Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis, Evisceratus, latere penderes* (ut ait ille) *saxa spargens tabo, Sanie, & sanguine atro:* non ferrem omnino moleste, si ita accidisset; sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria, & laude vivit; in fortuna quadam est illa mors, non in pœna putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Esse duos duces in provinciis populi R., habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum, & fraudum suarum, ut ex qua provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullam sit ad senatum litteram mittere ausus; ex qua provincia modo, vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens imperator est appellatus; unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuncius ad senatum allatus est nullus. Ab altero allatæ litteræ, recitatæ; relatum ad senatum; dii immortales! id ne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene remp. gesserint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum, hujus unius litteris nunciantibus non crederet, postulantibus denegaret? his ego rebus pascor, his delector, his perfruor; quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus; quod vos equites R. quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit; quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat; hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum; plura etiam acciderunt, quam vellem; nam, ut amitteretis exercitum

nunquam mehercbule optavi: illud etiam accidit, præter optatum meum, sed valde ex voluntate; mihi enim non venerat in mentem, furorem, & insaniam optare vobis, in quam incidistis; atqui fuit optandum: me tamen fugerat deorum immortalium has esse in impios, & consceleratos pœnas certissimas constitutas; nolite enim putare P. C. ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum tædis ardentibus: sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate, ac mente deturbat: hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput) deinde paulo ante Torquato, gravissimo, & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum trasportasses, sine ullo milite reliquisse? mitto de amissa maxima parte exercitus; sit hoc infelicitatis tuæ; dimittendi vero exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod S. C.? quod jus? quod exemplum? quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem, cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio; si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu populi R., custodiam provinciæ, injussu populi, senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris, urbibusque sociorum exhauserit, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem extruendum, cum illa ejus immensa, & intolerabilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi R., numen, interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen, ac dignitatem imperii Regi Ægyptio vendidit; cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos pretio mei capitis emerat, his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? præbuit se mercenarium comitem Regi Alexandrino; quid hoc turpius? in Ægyptum venit, signa contulit cum Alexandrinis; quando hoc bellum aut hic ordo, aut populus susceperat? cepit Alexandriam; quid aliud expectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? hic: si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ, diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore, atque insania penderet, ausus esset, mitto exire de provincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi, ac senatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Corne-

 lia

lia majestatis, Julia de pecuniis repetundis planissime vetant; sed hæc omitto: ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, cum & auctoritate senatus, & sorte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi tum adsciscere, cum etiamsi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ vetarent? Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus, de reditu Gabinii omitttamus; quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen, os ut videam hominis, expecto; tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. At meus quidem is fuit, ut a Brundusio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem: neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non ad me publice venerint gratulatum; quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrumfamilias cum conjugibus, ac liberis? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi, atque solemnes, apud omnes sunt adventu meo, redituque celebrati? unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque R. universum, cum mihi ipsa Roma, prope convulsa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum progredi visa est; quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, prætores collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt.

Habes reditum meum; confer nunc vicissim tuum; quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud tuum pristinum retulisti; qui primum qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tu mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula, flexionesque quæsisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi nox erat pro die? solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur; Romam vero ipsam fœdavit adventus tuus; o familiæ non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ, neque hujus urbis, sed Placentini municipii, neque paterni generis, sed brahcatæ cognationis dedecus, quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit, ad conservandam remp. dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat; scio item, virum fortem in primis belli, ac rei militaris peritum,

ritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu l-gatorum prælio imperator appellatus eras, cum longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum; sed quid ego numero, qui tibi obviam non venerint? cui dico venisse pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgo essent, & illo ipso, & multis ante diebus admoniti, & rogati; togulæ lictoribus ad portam præsto fuerunt; quibus illi acceptis sagula rejecerunt, catervam imperatori suo novam, præbuerunt. Sic iste a tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, Macedonicus imperator in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior; in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit: cum ego cum Cœlimontana porta introisse dixissem, sponsione me, ni Esquilina introisset, homo promptus lacessivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrum quisquam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali: quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit: tu inventus es, qui consulari imperio præditus ex Macedonia non triumphares. At audistis, P. C. philosophi vocem; negavit se triumphi cupidum unquam fuisse; o scelus, o pestis, o labes! cum extinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pl. consulatum tuum, remp. evertebas, prodebas caput, & salutem meam mercede provinciæ, si triumphum non cupiebas, cujus tandem te rei cupiditate arsisse defendes? Sæpe enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem suam; hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat; neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi; quod si te senatus populusque R., aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, justi triumphi honorem, dignitatemque contemnere; nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem, & omnes umbras etiam falsæ gloriæ consectari; sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare; cum vero non modo non postulante, atque cogente, sed invito, atque oppresso senatu, non modo nullo populi R. studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit eversæ per te, & perditæ civitatis: cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio extiterit, ut, si tu totam remp. nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, traderetur; cum exhauriebas ærarium; cum orbabas Italiam juventute; cum mare vastissimum hyeme transibas; si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amantissime, nisi prædæ, ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo: erravit enim:

enim: non gustarat istam tuam philosophiam; ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est, quod, confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, priusquam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontinio, necessario meo, jam non est integrum; religionibus enim susceptis impeditur; o stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos; o amentem Paullum, rusticum Marium: nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumpharunt! Sed quoniam praeterita mutare non possumus, quid cessat hic homulus, ex argilla, & luto fictus Epicureus, dare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo, & summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justi, & magni triumphi: non didicit eadem ista, quae tu; mitte ad eum libellum: & si jam ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas; valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate vir moderatus, & constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer; dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola; Quid est, Caesar, quod te supplicationes toties decretae, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt; qui, ut noster divinus ille dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati; non facies fidem, scilicet, cum haec disputabis; tibi enim & esse, & fuisse Deos videbis iratos. Vertes te ad alteram scholam; differes de triumpho. Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle; quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis possis; quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flaminius, L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam Macedonicam lauream conculcarim, ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Coelimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, praeclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quae vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem; nummus interea mihi, Caesar, neglectis ferculis triumphalibus, domi manet, & manebit, rationes ad aerarium continuo, sicut tua lex jubebat, detuli: neque alia ulla in re legi tuae parui; quas rationes si cognoris, intelliges neminem plus, quam mihi, litteras profuisse; ita enim sunt perscriptae scite, & litterate, ut scriba, ad aerarium, qui

eas retulit, perscriptis rationibus secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit. Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται: hac tu oratione, non dubito, quin illum jam adolescentem in currum revocare possis; o tenebræ, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istud fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis spiculis prope scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret. Eadem cupiditate, vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit; eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa est abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere, qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est; tamen istum honorem contemnendum non putavit; tu eruditior, quam Piso; prudentior, quam Cotta; abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt; quod si reprehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subjectis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti; neque vero contempsisti, sis licet Themista sapientior, sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti. Jam vides, quoniam quidem ita mihimet fui inimicus, ut tecum compararem, & digressum meum, & absentiam, & reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint; nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo, ac desperatissimo antelaturus? Age, senatus odit te, quod eum tu jacere jure concedis afflictorem, & proditorem non modo dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui: videre equites Rom. non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus L. Ælius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones, & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu superbissime decreta, & preces repudiasti; fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si audes; instant post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimique ludi; quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari; da te populo, committe ludis; sibilum metuis? ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi; manus tibi ne afferantur, times; dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, tur-

turpitudo, verba atque ineptiæ; sed de hoc non dubito; non audebit accedere ad ludos; convivium publicum non dignitatis causa inibit; nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est cum amatoribus suis cœnet; sed plane animi sui causa ludos nobis idiotis relinquet; solet enim in disputationibus suis oculorum, & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre; nam quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis, olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur; nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius; luxuriam autem nolite in isto hanc cogitare; est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa, atque turpis, tamen ingenuo, ac libero dignior; nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidpiam, præter libidines, sumptuosum; toreuma nullum, maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: extructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancida: servi sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella, panis, & vinum a propola, atque de cupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus, bibitur usque eo dum de solio ministretur; ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat, mensam tolli jubet. Dicet aliquis, unde tibi hæc nota sunt? non mehercules contumeliæ causa describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem, atque eruditum; cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, ut vere dicam, sic enim cognovi, humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum; is cum istum adolescentem jam tum cum hac diis irata fronte vidisset, non fastidivit ejus amicitiam, cum esset præsertim appetitus, dedit se in consuetudinem, sic, ut prorsus una viveret, nec fere ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror in hominum eruditissimorum, & humanissimorum cœtu loquor: audistis profecto dici, philosophos Epicureos omnes res, quæ sunt homini expetendæ, voluptati metiri; recte an secus, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus; sed tamen lubricum genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti sæpe præceps; itaque admissarius iste, simul atque audivit a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus, quomodo ajunt, pilam retinere: quod acceperat, testificari; tabulas obsignare velle, Epicurum disertum dicere: & tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demtis corporis voluptatibus; quid mul-

multa? Græcus facilis, & valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi R. esse noluit; est autem hic, de quo loquor, non philosophis solum, sed etiam cæteris studiis, quæ fere cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus; poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius; in quo reprehendat eum licet, si qui vult, modo leviter, non ut improbum, non ut audacem, non ut impurum, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poetam; devenit, aut potius incidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens, & tanta civitas; revocare se non poterat familiaritate implicatus: & simul inconstantiæ famam verebatur; rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes libidines, omnia stupra, omnium cœnarum, conviviorumque genera, adulteria denique ejus delicatissimis versibus expresserit; in quibus, si quis vellit, possit istius, tamquam in speculo, vitam intueri; ex quibus multa a multis lecta, & audita recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret, & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nihil volo: qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior, & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit philosopho valde indignam; siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam sustinere mihi personam videtur; sed idem casus illum, ignarum quis profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ, ac intemperantissimæ pecudis cœno, & sordibus inquinavit: qui modo res gestas consulatus mei cum laudasset, quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pœne turpis; non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna te consule constituta est, sive malo poetæ, sive libero. Scripsisti enim, Cedant arma togæ. Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod te consule in sepulcro reipub. incisum est, Velitis, jubeatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit, sed quod vindicarit; veruntamen quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, Cedant arma togæ? Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus est verbis, sed fustibus: non dixi hanc togam, qua sum amictus, nec arma, scutum, & gladium unius imperatoris: sed quod pacis est insigne, & otii toga, contra autem arma tumultus, atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum, ac tumultum paci, atque otio concessurum; quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipsum, & agnoscet; neque te nihil sapere mirabitur. At in altero illo, inquit, hæres: Con-

Concedat laurea laudi. Immo mehercule habeo tibi gratiam; hærerem enim, nisi tu me expedisses; nam cum tu timidus, ac tremens tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti, indicasti non modo amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse; atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum; ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quæsita; omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum; non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis sæpe orationibus, scriptisque decorassem, hunc uno violare versu; sed sit offensus: primo nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? quod si est commotus; ad perniciemne non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republ., non consularis, non senatoris, non civis, non liberi, in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset? tu quidem, tu, apud quos, de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum, & Gabinii scelus; neque id occulte: nam paulo ante dixisti, me cum ii confligere, quos despicerem, non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem; quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata; me Cn. Pompejus: multis obsistentibus ejus erga me studio, atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse; vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ; simul eorum, qui, familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus impulsu vestro collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui remp. salvam esse cupiebant, sermone, atque aditu prohiberentur; quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipub. salute conjunctas! quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis; se contra armatum tribunum pl. sine consilio publico decertare nolle; consulibus ex S. C. rempubl. defendentibus, se arma suscepturum. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros furebat contumacia responsi tui: te non esse tam fortem, quam ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil con-

tem-

tentione: me posse iterum rempup. servare, si cessissem; infinitam cædem fore, si restitissem; deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum tribuno pl. defuturum. Hic tu, hostis, ac proditor aliis me inimiciorem, quam tibi, debere esse dicis? ego C. Cæsarem non eadem de rep. sensisse, quæ me, scio, sed tamen, quod jam de eo, his audientibus sæpe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit; non sum ego propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem; adducta res in certamen te consule putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur; quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris, & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem: cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meæ? sed præterita omitto; me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, nihil non inimicum esse cognorat, socium sibi, & adjutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem, illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere, quarum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus, ac sibi; alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam mihi; deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant; atque me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum diffidebamus: habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectat. Equidem dicam ex animo, P. C., quod sentio, & quod, vobis audientibus, sæpe jam dixi, si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus; si aspernaretur amicitiam meam, seque mihi implicabilem, inexpiabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum, trangressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, & oppono; perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiam munitam haberemus; sed cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me a tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reip. præterita fata refricabis; quod quidem tu, qui bene nos-

ne nosses conjunctionem meam, & Cæsaris, eludebas, cum a me, trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas; quamquam, quod ad me attinet, nunquam istam imminuam curam infitiando tibi: tamen est mihi considerandum, quantum illi tantis reip. negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, solicitudinis, atque oneris imponam; nec despero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, atque debeat, in laudis, & gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus extitisses. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos, non vestigiis adorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt & prima illa scelera in adventu, cum accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, & multum dubitantem confirmasti, & Thessalonicam fide tua venire jussisti; quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret: sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret; tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris Pleuratus, ejus comes, quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum tu trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti; cum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia, & auxilia a Bessis peditum, equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione, Macedonica C. Sextium prætorem tutata est, nefarium bellum, & crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti; ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores, ac perditores efficisti; vectigalia nostra perturbarunt; urbes ceperunt; vastarunt agros; socios nostros in servitutem abduxerunt; familias abripuerunt; pecus abegerunt; Thessalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coegerunt. A te Jovis Velsuri fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. Tu scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset: dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati, atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum, & crudelitatis tuæ genus universum.

sum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies, & octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripseras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? Nonne, cum CC. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem R. hominem ornatissimum, creditorem debitoribus suis addixisti? Nonne, hiberna cum legato, præfectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates? quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinesque subierunt. Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi, qui honorarii? si quidem potest, v, & metu extortum, honorarium nominari; quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bœotii, & Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit; unus tu dominus, unus æstimator, unus venditor tota in provincia per triennium frumenti omnis fuisti. Quod ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum, omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine omnem quæstum illum domesticum, paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer bello Italico repleri quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi? Quid centuriatus palam vend tos? Quid? per tuum servulum ordines assignatos? Quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? Quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoria nunciata, cum tu, non solum quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis, & mortuus concidisti? Quid quæstor ædilitius rejectus, præpositus legatorum tuorum turpissimus, optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid, quod tu toties, diffidens, ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos, sociosque misisti? Quid, quod, cum sustentare vix posses mœrorem tuum doloremque decessionis, Samothraciam te primum, inde Tharsum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid, cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies, atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum de-

vium Beroeam perfugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset, quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit, cum modo velles, modo nolles; lex enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho; in quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia Urinachorum, centum talenta evomere non poteras, vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas. Mitto diplomata tota in provinciis passim data; mitto numerum navium, summamque prædæ; mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim: quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sanctum diligenter. Ætoliam, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio continetur, o pœna, o furia sociorum, decedens miseram perdidisti. Arsinoam, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas: quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum, atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti; neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albutius, cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est: hic, cum similem exitum expectaret, in Macedonia trophæa posuit; eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes insignia, & monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio, & reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis, & nominis, indicia constituit. Idemque, ut esset quod in basi trophæorum inscribi, incidique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulo ante Torquato respondit, beneficii causa ab se esse dimissos; quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem con-[illegible] [illegible]isumque vitavit, & ultimas Adriani maris oras petivit; cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, & cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt, quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt; illi autem, statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant; sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem, ac simulacrum profuderunt.

funt. Quæ cum ita fint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me poſſe videas, non exiſtimes, me jam illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam. Nihil eſt, quod me horrere; nihil eſt, quod invites: admoneri me fatis eſt; admonebit autem nemo alius, niſi reip. tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare; ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata, quos poſthac judices ſimus habituri? non æque legetur, quiſquis voluerit; nec, quiſquis noluerit, non legetur; nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur; non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad ſimulationem conniteţur; judices judicabunt ii, quod lex ipſa, non quos hominum libido delegerit; quod cum ita ſit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipſa, & reip. tempus aut me ipſum, quod nolim, aut alium quempiam aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem ſupplicia eſſe in hominibus exiſtimo, quæ fortaſſe plerique, damnationes, expulſiones, neces; denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro, & civi poteſt; damnatio iſta, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ: major mihi judicum, & reip. pœna illa viſa eſt, quam Rutilii. L. Optimius ejectus eſt e patria, is qui prætor, & conſul maximis remp. periculis liberarat: non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris, ac conſcientiæ pœna remanſit; ac contra bis Catilina abſolutus; emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum ſtuprum Bonæ Deæ pulvinaribus intuliſſet: quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari ſcelere adſtrictos arbitraretur? An ego expectem, dum de te quinque, & ſeptuaginta tabellæ diribeantur? de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt; quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi ſalutatione dignum putet? omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a rep. deteſtantur; legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & ſi qui ex tanto exercitu reliqui milites exiſtunt, non dimiſſi abs te, ſed diſſipati te oderunt, ſibi peſtem exoptant, te execrantur. Achaja exhauſta, Theſſalia vexata, laceratæ Athenæ, Dyrrhachium, & Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini, & Bullienſes illuſi, Epirus exciſa, Locri, Phocii, Bœotii exauſti, Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Ætolia amiſſa, Dolopes, finitimique montani oppidis, atque agris exterminati, cives R. qui in iis locis negotiantur, te unum, ſolum, ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem veniſſe ſenſerunt; ad horum omnium judicia tot, atque tanta domeſticum judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ, occultus adventus, fur-

tivum

tivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum e provincia litteræ, nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, & seminario triumphorum cum arida folia laureæ retulisses, cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te, Fecisse videri, pronunciasti; qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras; si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa trophæa, plena dedecoris, & risus, te commentatum esse declarant; quis te miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene remp. esse gestam, neque præsens dicere ausus es? An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis cujusque fortunam ponderari, neque in tabellis paucorum judicium, sed in sententiis omnium civium famam nostram, fortunamque pendere, te indemnatum videri putas? quem socii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant: cui non apud Senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites R., non in urbe, non in Italia maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit: qui se ipsum oderit: qui metuat omnes: qui suam causam nemini committere audeat: qui se ipsum condemnet. Nunquam ego sanguinem expetivi tuum, nunquam illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune supplicium legis, ac judicii: sed abjectum, contemptum, despectum a cæteris, a te ipso desperatum, & relictum, circumspectantem omnia, quidquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari, horrentem, trementem, adulantem omnibus, videre te volui; vidi; quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleste feram; sin id tardius forte fiet; fruar tamen tua indignitate; nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum; nec minus lætabor, cum te semper sordidum; quam si paulisper sordidatum viderem.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS
ORATIO
PRO T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Quæstio: An Clodius jure a Milone cæsus sit: Accusatores, Appius Major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos: Reus, T. Annius Milo: Patronus Milonis, Cicero. Acta est in foro (ubi Pompejus cos. disposuit milites, ipse eum præsidio id ærarium præsidens) anno U. C. 702. Milo actus in exilium, præbuitque causam damnationi ipse suæ, qui huic de se judicio magno animo affuit, & nec comam, nec vestem reorum more mutavit.

ETSI vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reipubl. salute, quam de sua perturbaret, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt; non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata frequentia stipati sumus; nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, & in judicio, quamquam præsidiis salutaribus, & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus: quæ si opposita Miloni putarem, cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse; sed me recreat, & reficit Cn. Pompeji sapientissimi, & justissimi viri consilium: qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicium tradidisset, eumdem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare; quamobrem illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed præsidium denunciant; neque solum ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensioni meæ, verum etiam silentium pollicentur; reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & hujus exitum judicii expectantes, non tum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesterna etiam concione incitati sunt

ti sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis; quorum clamor, si quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, & timore, si quem habetis, deponite; nam si unquam de bonis, & fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit; si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes, & bonos cives, quæ vultu, & verbis sæpe significassent, re, & sententiis declararent; hoc profecto tempore eam potestatem omnes vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus; an, diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis solicitum, magis exercitum dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad remp. adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus; equidem cæteras tempestates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat; in judicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi, spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad ejus non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus pro salute reip. gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturis sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in remp. merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi R. felicitati assignetis: sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquantur, ab inimicorum audacia, telisque vitam ut impune liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe jactata sunt, & in concione etiam paulo ante ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur; an est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum, aut, recte, ac jure factum esse, defendi? nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse; qui cum a C. Carbone tribuno

pl.

pl. in concione deditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri; neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset; itaque hoc, judices, non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causam matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed etiam deæ sapientissimæ sententia liberatum; quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt; quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cui vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus mil. in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cum vim afferebat: facerem enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter, maluit; atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero, & latroni quæ potest afferri injusta nex? quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret; est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis; silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda; etsi persapienter, & quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices; non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, cædem, qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra remp. esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit; quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occulti? quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni pleb. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret; senatum,

natum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere; quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempubl. merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit; erant enim leges, erant quæstiones vel de cæde, vel de vi, nec tantum mœrorem, ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur; cujus enim senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta, de ejus interitu quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contra remp. senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra remp. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda, sed nonnunquam est necessaria; nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi e rep., remp. tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra remp. fecisse; sed cum inessent in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi; quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset; novam quæstionem nunc nullam haberemus; decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur; divisa sententia est, postulante nescio quo; nihil enim necesse est omnium flagitia proferre; sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est. At enim Cn. Pompejus rogatione sua & de re, & de causa judicavit: tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit; quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur; quid porro quærendum est; factum ne sit? at constat; a quo? at patet; vide, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse; quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando litteram, quam illam tristem, dedisset; mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret; nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum, putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publio ne Clodio tribuendum putet, an tempori? domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus pœne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pleb. M. Drusus occisus est; nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris
patri-

patribus accepimus, cum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certe nulla; quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur, intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur, & legibus; nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii; quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus; hoc enim sæpe ab istis dicitur: proinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cum ornatissimum equitum R. M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum; homo enim nobilis in suis monumentis equitem R. occiderat; nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat! quæ cruentata antea cæde honesti, atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, postea quam latronis, & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat; extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro postea Pompejus, caruit senatu, caruit publico: janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit; num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt; insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipubl. tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitatis, sed gentes omnes concidissent; nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur; minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilominus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reip. fortuna servasset; quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum P. Clodio conferre audeamus; tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest; luget senatus; mœret equester ordo; tota civitas confecta senio est; squalent municipia; affictantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, Judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente præditus multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem; in communi omnium lætitia, si

etiam

etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ; multa etiam alia vidit, sed illud maxime, quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos; itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos; neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupisset; non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non possunt; propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod resp. nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei; quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem: tulit, ut consularem necesse esset; credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati: & consularibus te creavit potissimum; dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam, crimenque veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata, neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est, & lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit, & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste, sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit; quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare remp., videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset, qui non honoris gradum spectare, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempubl. quæreret, subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est ad evertendam rempubl. plenum annum, atque integrum; occurrebat mancam, ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: cum porro summo consensu populi Rom. consulem fieri videbat: contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis gubernarent, tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret: convocabat tribus: se interponebat; coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium; quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat; ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi

puli R. sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere, occidendum Milonem: servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Hetruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis; res erat minime obscura: etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse; significavit hoc sæpe in senatu, dixit in concione; quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatriduo periturum; quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit; interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kal. Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum, quod re intellectum est, Miloni insidias collocaret: atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret; quam, nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset, nunquam reliquisset: Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos, & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo diem Romam venturus erat, redire potuisset; obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus; statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum, adversi rhedarium occidunt; cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant; ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurere prohiberentur, Milonemq; occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, judices; insidiator superatus; vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est; nihil dico, quid resp. consecuta sit; nihil, quid vos; nihil, quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempubl. vosque servaret; si id jure

non

non posset, nihil habeo, quod defendam: sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum; quod si ita putasset, certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset, sin hoc nemo vestrum ita sentit: illud jam in judicium venit, non occisus ne sit, quod fatemur: sed jure, an injuria; quod multis antea in causis jam quæsitum est; insidias factas esse constet; & id est, quod senatus contra rempubl. factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est: de hoc igitur latum est, ut quæreretur; ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto quæstionem tulit; numquid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profecto nihil: si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamur. Quoniam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illam tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam magnas utilitates fuisse; itaque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo; atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam ut iis consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe sperasset, se posse rempubl. eludere in illis suis cogitatis furoribus, cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec si cuperent, reprimere possent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur, & si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An vero, judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipubl.) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse e domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tamquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses; & adspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur; movet me quippe lumen curiæ; quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi? cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare: tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum ejecisti, tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione,

tione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti; quam rem etsi necessario fecisti; tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi solitam esse videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere; cum Milonem esse cum sentiret universus populus R., quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempubl. liberare? at non, P. Clodio mortuo, usitatis jam rebus obtinendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam; singularis illa huic uni concessa gloria; quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit; vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit; itaque Milonis consulatus, qui vivo Clodio labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est; non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem, ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat, ut odisset primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum; reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit; quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, & in homine injusto quam etiam justum esse? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo; quid ergo judices? cum, mœrentibus vobis, urbe cessi, non servos, non arma, non vim intentavit? quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? diem mihi, credo, dixerat, multam irrogarat, actionem perduellionis intenderat; & mihi, judices, in causa aut vestra mala, aut mea præclarissima etiam judicium timendum fuit? servorum, & egentium civium, & facinorosorum armis meos e ves, meis consiliis, periculisque servatos, pro me objici nolui; vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen, & ornamentum reipubl. pene interfici servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit; itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompejo est: hæc istam Appiam viam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pœne confecit. Quid simile Milonis?

lonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P Clodius, cum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret; quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? potuit ne, cum domum, ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, jure se ulcisci? potuit ne cive egregio, & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuit ne Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuit ne, L. Cæcilii, justissimi, fortissimique prætoris oppugnata domo? potuit ne illo die, cum est lata lex de me, cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus, & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, popugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni pl. illius adversarii, defensorem mei; Cn. Pompejus, auctor, & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, & ornatissimam secutus est: qui populum Rom. cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent; omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur; tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reip. partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret, quis locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, dein subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tyberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset; quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque, & quam solicita cupiditas consulatus) omnia, non modo quæ reprehendi palam,

palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus, ora omnium, atque oculos intuemur: nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt; hunc diem igitur campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus; & facinus præ se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices, quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut præclari, aut certe necessarii; an in Clodio, qui ita judicia, pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum, & fortissimum civem; te, M. Cato, testor; quos mihi divina quædam sors dedit judices; vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis vivo Clodio, periturum Milonem triduo: post diem tertium gesta res est, quam dixerat; cum ille non dubitaret aperire quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo; dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat; vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die, itaque antevertit; at quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno pl. est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset, ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi]; Miloni nulla facultas manendi, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid si ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? primum quæro, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis; ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse; sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset, omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? quæsierit sane; videte, quid vobis largiar; servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corrupere; legite testimonia testium vestrorum, dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnis, familiarissimus meus, & idem comes P. Clodii, cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subito ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum; itaque Romam repente constituisse proficisci; dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius; videte, ju-

dices, quantæ res his testimoniis sint confectæ; primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio, quippe qui ei obvius futurus omnino non erat; deinde (non enim video, cur non meum agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus; videlicet me latronem, ac sicarium abjecti homines, & perditi describebant; jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse; respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cætera; nam occurrit illud; ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem e villa non fuisset; video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Milonem appropinquare; nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat; & illum hæredem, & me scripserat; quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima ei nunciabatur? Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in nocte se conjiceret? quid afferebat festinationem? quod hæres erat? primum erat nihil, cur properato opus esset; deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque expectandum fuit; noctu, invidioso, & pleno latronum in loco occidisset; nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt; sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator, & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem; deinde, ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent, tota denique rea citaretur Hetruria; atque illo die certe Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum; quod nisi sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum; cur neque ante occurrit, ne in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille nocte venturus esset? Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse, Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum, consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus tantum in repellenda; mortem ab illo denunciatam palam Miloni, & prædictam, nihil unquam auditum ex

Milo.

Milone; profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; hujus iter necessarium, illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, ullam causam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, nocte prope urbem expectandum, illi, etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est, locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior; id vero judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? ante fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium; atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam causam eum locum ad pugnam potissimum delegerat; an in eo loco potius expectandum ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? res loquitur, judices, ipsa; quæ semper valet plurimum; si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali: cum alter veheretur in rheda penulatus, una sederet uxor; quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa subito; cur vesperi? quid necesse est tarde? quid convenit, præsertim id temporis? divertit in villam Pompeji; Pompejum ut videret? sciebat in Alfiensi esse procul inde; villam ut perspiceret? millies in ea fuerat; quid ergo erat moræ, & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age, nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Hetrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges; ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros; nec vero si erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus; semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat; quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pene addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio, & sine custodia provehebat, adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpe spoliantem jam, & exultantem evertit, & perculit ab abjecto; adde inscitam pransi, poti, oscitantis ducis; qui cum a tergo hostem interclusum reli-

reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit; in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet ne indicaretur, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri; quid opus est tortore? quid quæris? occiderit ne? occidit; jure, an injuria? nihil ad tortorem; facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio; quod igitur in causa quærendum est, id agamus: hoc, quod tormentis invenire vis, id fatemur; manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis, nescis inimici factum reprehendere; dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter, & fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione; quæ tamen hujus auctoritate placata est: non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent: quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine, & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem, oculosque satiavit; quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis; hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii; quis eos postulavit? Appius; quis produxit? Appius; unde? ab Appio; dii boni, quid potest agi severius? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium; proxime ad deos accessit Clodius, propius, quam tum, cum ad ipsos penetrarat, cujus de morte tamquam de ceremoniis violatis quæritur; sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt; non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, & domini morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? heus ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit; certa crux; nullas fecit: sperata libertas Quid hac quæstione certius? subito arrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, & in arca conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit; hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt; quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius? quod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus, qui ingressus in forum ardente curia, quæ magnitudo animi,

mi, qui vultus, quæ oratio; neque vero se populo solum, sed etiam senatui tradidit; neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiis, & armis, neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempub., omnem Italiæ pubem, cuncta populi Rom. arma commiserat: cui se nunquam profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret, præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, & magna in utramque partem; ut neque timeant, qui nihil commiserint, & pœnam semper per ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa causa Milonis semper a senatu probata est; videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ non modo inimicorum Milonis sermones, & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam esse rediturum? sive enim illud animo irato, ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset; non dubitaturum fortem virum, quin cum suo periculo salutem reip. attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet: miseros interdum cives optime de repub. meritos: in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur; ergo illa falsa fuerunt, quæ certe vera extitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste, vereque defendere. Quid? quæ postea sunt in eum congesta, quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, ut sustinuit, dii immortales? sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiorum, frænorum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tyberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum; hæc non delata solum, sed pœne credita: nec ante repudiata, quam quæsita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeji; sed dicam, ut sentio, judices: nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respub., quin etiam audiendus sit popa Licinius nescio quis de circo maximo; servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse; deinde postea se gladio percussum esse ab

uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nunciavit; arcessor in primis; de amicorum sententia rem detert ad senatum; non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspicione non metu examinari: sed mirabar tamen credi popæ, ebriosorum confessionem servorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari: verum etiam, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis; oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi, & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur; nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur; non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota rep. suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret; nudavit se in sanctissimo templo; quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur, omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt: quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus; si Milonem times si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, au molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus, domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur; siquidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota resp. armata est; sed quis non intelligit, omnes tibi reip. partes ægras, & labantes, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi; nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse; cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum; se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ, duo se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ita penitus insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset; si denique Italia a delectu, urbs ab armis sine Milonis clade nunquam esset conquietura: ne iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ita consuevit; te, Magne, tamen attestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ, commutabilisque ratio, quam vaga, volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quan-

quantæ timiditates; erit, erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, qui, quam crebro accidat, experti debemus scire, & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres; Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, ne quid resp. detrimenti caperet; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis, hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vendicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? satis judicatum est a Pompejo, falso ista conferri in Milonem, qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi oporteret: ut omnes confitentur, liceret: quod vero in illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet, satis declarat, non se terrorem inferre vobis, (quid enim minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse, ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare. Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet, nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis; de qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret; Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi; non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria; sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt; eum, cujus supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse, L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes urbis, ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est; eum, qui, pluribus cædibus in foro factis, singulari virtute, & gloria civem domum vi, & armis compulit; eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine; eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis, tabulis publicis impressam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini; qui non calumnia litium, non injustis vindiciis, ac sacramentis

alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat; qui non solum Hetruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Cn. Pompejum, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis, castrisque conatus est; qui cum architectis, & decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui Janiculo, & Alpibus spem possessionum terminabat suarum; qui, cum ab equite Rom. splendidissimo, & forti viro, T. Paconio non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cœmenta, atque arma convexit, dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno; qui huic T. Furfanio, cui viro dii immortales! (quid enim de muliercula Sanctia, quid de adolescente Apronio dico? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum; qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidelissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, & limine. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in remp., in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat; sed nescio quo modo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia; quæ vero aderant jam, & impendebant, quoniam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias; pecunias dico? a liberis medius fidius, & conjugibus vestris nunquam ille effrænatas suas libidines cohibuisset; fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota sunt omnibus, quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam remp., resque privatas omnium possideret. Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: Adeste, quæso, atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro, & hac dextera a cervicibus vestris repuli: per me unum effectum est, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent; enimvero timendum, quonam modo id factum ferret civitas; nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipub. profuisse, maxima lætitia populum Rom., cunctam Italiam, nationes omnes affecisse & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Rom. quanta fuerint gaudia, judicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit; quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam.

tiam, nec tantam; mandate hoc memoriæ, judices; spero multa vos, liberosque vestros in repub. bona esse visuros; in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse; in spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, concussa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus, & judiciis constitutis, salutarem civitati fore; num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid: ea, quæ tenetis privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius; etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pene æqualiter versaretur odium meum; non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit; quin sic attendite, judices; nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii; fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus; fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita; si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompejus, qui ea virtute, ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare, utrum putatis facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter remp. non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, ita lex nunquam esset. Hujus ergo interfector non esset etiam confitendo ab iis impetraturus, ne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt; quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem, & religionem, & memoriam consecrantur; vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo, & libenter, se fecisse libertatis omnium causa: quod certe ei non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum; etenim si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis esset petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis, defensorem fuisse; cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos; si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat

sa us sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo, constantique cederet ex ingrata civitate; nam quid esset ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? quamquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus; nam quæ mihi tribuenda laus esset ipsi, cum tantum in consulatu meo pro vobis, ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum, ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius remp. defendit, is vir vere putandus est, Populi grati est. Præmiis afficere bene meritos de rep. cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat; quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: &, si grata resp. esset, lætaretur; si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur: sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi R., & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat, numenve divinum; quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli, & signorum motus, nec vicissitudines rerum, atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis suis posteris tradiderunt. Est, est profecto illa vis; neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu; nisi forte idcirco esse non putant, qui non apparet, nec cernitur: perinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus, ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus; ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit; cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem, & licentiam sempiternam; non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura res illa perfecta: religiones mehercule ipsæ, aræque, cum illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, & jus in illo suum retinuisse; vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ sacrorum, populi R. sociæ, & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat; vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt; vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latialis sancte Jupiter, cujus ille

lacus,

lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro, & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti; vobis illæ, vobis, vestro in conspectu, feræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt; nisi forte hoc etiam casu factum esse dicimus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sextii Gallii, in primis honesti, & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam, cum prælium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret; ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore, & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur etiam abjectus; non fuisse credo fas, clarissimorum virorum forma illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Rom. & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc remp. insultare videret, & pateretur; polluerat stupro sanctissimas religiones; senatus gravissima decreta perfregerat; pecunia se palam a judicibus redemerat; vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reip. gesta resciderat: me patria expulerat; bona diripuerat; domum incenderat; liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat; magistratuum, privatorumque cædes effecerat; domum mei fratris incenderat; vastarat Hetruriam: multos sedibus, ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret: obstabat ejus cogitationibus nemo, præter illum Milonem ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompejum novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur; Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, ut huic faceret insidias; aliter perire pestis illa non potuit; nunquam illum resp. suo jure esset ulta, senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset; ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat; an consules in prætore coercendo fortes fuissent? primum, Milone occiso, habuisset suos consules: deinde, quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum virum consularem crudelissime necatum esse meminisset? omnia possideret, teneret: lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos

suos fecisset: postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie remp. nullam haberetis. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo R. concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari; neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno, qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? in curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potest s, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus v.x sustinetis furias insepulti? nisi vero substinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitaru t; cædi vid stis populum Rom., concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cœlius tribunus plebis vir fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis sive invidia, sive fortuna, singulari, divina, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causa, extra causam etiam nimis fortasse multa; quid restat, nisi ut orem, obtesto que vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implo at, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco? nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis; etenim si in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione, atque fortuna timidos, & supplices, &, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla republ. cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur; ego cedam, atque abibo; si mihi republ. bona frui non licuerit, at carebo mala; &, quam

quam primum tetigero bene moratam, & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus pl. repub. oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Rom. quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? ego cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum, ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom. illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis; negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit; timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modo virtute flecteret; sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in remp. singularibus: Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam, vestras vero, & vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque casum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit; meminit etiam sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desideravit; populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum; nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes, & sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi præclarissime, fecisset: siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus; nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam; esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur adscendere; de me, inquit, semper populus R., semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obtumescit vetustas; quin hoc tempore ipso, cum omnes a suis inimicis faces invidiæ meæ subjiciantur, tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Hetruriæ festos & actos, & institutos dies; centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, &, opinor, ultra, quam fines imperii populi R. sunt, non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit; quamobrem, ubi corpus hoc

sit

sit, non, inquit, laboro; quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus; sed iisdem audientibus, hæc ego tecum Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut iis irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero; non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi; non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis; quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid ostendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, o T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit; ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus, & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco; quid jam restat? quibus habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam: non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His lacrymis non movetur Milo; est quodam incredibili robore animi septus: exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus; mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis; & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republ. sanguinem effudistis, vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabatur? ejicietur? o me miserum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus; a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquieverunt; quo deprecante? me: Quodnam concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cum illa indicia communis exitii

inda-

indagavi, patefeci, protuli, extinxi? omnes in me, meosque redundant ex illo fonte dolores; quid me reducem esse voluistis? an ut inspectante me expellerentur ii, per quos essem restitutus? nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus; nam qui possum putare, me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent, (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam) ut P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & a vobis, judices, conservandum virum! minime, minime, inquit: immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte pro patria, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes, expulsum a vobis, ad se vocabunt? o terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, si ejecerit; miseram, si amiserit. Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis; vestram virtutem, justitiam, fidem mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, & sapientissimum quemque legit.

M. TULLII CICERONIS
ORATIO
PRO M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Claudius Marcellus & Cæsari jam ante inimicissimum se ostenderat, & civili bello Pompejanas partes sequutus fuerat: nec victori Cæsari supplex ire voluerat, sed Mitylenas concesserat. Cum autem in senatu C. Marcellus frater ejus ad Cæsaris pedes se abjecisset, cunctusque senatus supplex accessisset, Cæsar M. Marcello redeundi potestatem fecit. Cicero itaque, qui statuerat in perpetuum tacere, hac Oratione Cæsari gratias agit verbis amplissimis. Habita est anno U. C. 707. Ciceronis 61.

Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit, idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi; tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam,

tantum

tantum in summa potestate rerum omnium m dum, 'am denique incredibilem sapientiam, ac pene divinam tacitus præterire nullo modo possum. M. enim Marcello vobis, P.C. reique publ. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem & vobis, & reipubl. conservatam, ac restitutam puto. Dolebam enim, P.C., ac vehementer angebar, cum viderem virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio a me, & comite distracto. Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni rep. sperandum quasi signum aliquod sustulisti; intellectum est enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui, populoque R. & reip. concessisti, commemoratis præsertim etiam offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reip. tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre; ille quidem fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit cum summo consensu senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo, & maximo; ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit; quod quidem ei merito, atque optimo jure contigit; quis enim est illo aut nobilitate aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo laudis genere præstantior? nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & pace h c dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri; nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis lustratæ sunt; quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusque mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora; nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint imperatorum; & certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant: maximam vero partem quasi suo jure fortuna sibi vindicat, &, quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum. Ac

vero

vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem: totum hoc, quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum; nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit; quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius societatem gloriæ se non offert, tibi concedit, tuam esse totam, & propriam fatetur; nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur, domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ea tamen vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant; nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit; verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui facit, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium litteris, atque linguis; neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res nescio quo modo, etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono; at vero cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ natura insolens, & superba est, aut audimus, aut legimus, quo studio incendimur non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis? ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus; te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? parietes medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore illa futura sit auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate, ac virtute præditi, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit; quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti; hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus jure antepones; hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu; hujus autem rei tu idem es dux, & comes; quæ quidem tanta est, ut trophæis, & monumentis tuis nonnulla unquam allatura sit finem ætas; nihil enim est opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas: at vero hæc tua justitia, & lenitas animi

mi floresceт quotidie magis, ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus; & cæteros qu dem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, & misericordia viceras; hodierno vero die te ipsum vicisti; vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio; ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti; nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus; clementiæ tuæ judicio conservati sumus; recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reip. misero, funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus; nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipubl. conservavit, memet mihi, & item reipubl. nullo deprecante; reliquos amplissimos viros & sibi ipsis, & patriæ reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consensu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit a plerisque ignoratione potius, & falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum; quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendumque esse putavi; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari; neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia: semperque mea consilia pacis, & togæ socia, non belli, atque armorum fuerunt; hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem prudens, & sciens tamquam ad interitum ruerem voluntarium; quod quidem meum consilium minime obscurum fuit; nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi; & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi; ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris de bello voluntas fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior; atque id minus mirum videretur fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli; qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, maluisse se non dimicare, quam vincere; atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis; nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant; quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse; non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ; vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in urbe non vidimus; quos amisimus cives, eos vis Martis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret,

ret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest; alterius vero partis nihil amplius eo dicam, quam id quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam: quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur, nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas a populo R. ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisset. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: & fruere cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti; cætera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ gratulabere: de nobis, quos in remp. tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis; quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere; tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, & consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cætera a fortuna commodata esse videantur; noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, non improba certe, & specie quadam reip. non enim tua ulla culpa est, si te aliquid timuerunt; contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt. Nunc venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsa magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est; quam etsi spero esse falsam nunquam tamen verbis extenuabo; tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuis ne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici; qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam; nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in rep. tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tua salute contineri suam, & ex unius tua vitam pendere omnium? equidem dies, noctesque de te, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & natu-

naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque cum resp. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere; si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio: quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reip. credamus? omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt; non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quassata resp. quicumque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ; multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset; quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera sananda sunt; quibus, præter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam, & sapientissimam vocem invitus audivi: satis diu vel naturæ vixi, vel gloriæ; satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ; at, quod maximum est, patriæ certe parum; quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse; credo; sed tum id audirem, si tibi soli videres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris; hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi definies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis is sapiens, non negabis. Parum ne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis, quamvis multis, satis, tibi uni parum; quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe est parum tum, cum est aliquid amplius; quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, remp. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: si quidem gloria est illustris: ac pervagata multorum, & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut remp. constituas: eaque tu in primis cum summa tranquillitate, & otio perfruare: tum te, si voles, cum & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito; quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit; quamquam tuus iste animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit;

semper immortalitatis amore flagiav t; nec vero hæc tua vita dicenda est, quæ corpore, & spiritu continetur: illa inquam, vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoria sæculorum omnium, quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur; huic tu inservias, huic te ostentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc etiam quæ laudet, expectat; obstupescent posteri certe, imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta innumera, triumphos audientes, & legentes tuos: sed nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis, & institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe, atque late, sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit; erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio; cum alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris, ut illud fati videatur; hoc fuisse consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post sæculis de te judicabunt, & quidem haud scio, an incorruptius, quam nos: nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt; id autem, etiamsi tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit, nunc certe pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ; non enim consilio solum, & studiis, sed armis etiam, & castris dessidebamus; erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset; multi, quid sibi expediret; multi, quid deceret; nonnulli etiam quid liceret; perfuncta resp. est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret; neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret; arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt; ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatur, animum tamen retinet armatum, ut jam ille sit melior, qui in acie cecidit, quam qui in causa animam profudit; quæ enim pertinacia quibusdam est, eadem aliis constantia videri potest; sed quia jam omnis fracta dissensio est armis, & extincta æquitate victoris; restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquod non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis: quia, nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ tuæ, & saluti consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. Sed ut, unde est orsa, in eodem terminetur oratio mea; maximas tibi omnes gratias agimus,

C. Cæ-

C. Cæſar, majores etiam habemus; nam omnes idem ſentiunt, quod ex omium precibus, & lacrymis ſentire potuiſti: ſed quia non eſt ſtantibus omnibus neceſſe dicere, a me certe dici volunt: cui neceſſe eſt quod modo, & quod volunt, & quod, M. Marcello a te huic ordini, populoque R. & reip. reddito, præcipue id a me fieri debere intelligo; nam lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio; quod autem ſummæ benevolentiæ eſt; quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo, & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini, cum id ſolicitudine, cura, labore tandiu præſtiterim, quandiu eſt de illius ſalute dubitatum: certe hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus præſtare debeo; itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO Q. LIGARIO.

ARGUMENTUM.

Orto bello civili inter Cæſarem, & Pompejum, P. Attius Varus miſſus fuerat cum imperio in Africam, ut ſuccederet Q. Ligario, qui illi provinciæ præerat legatus. Ligarius non ſtatim decedens, ſed aliquandiu poſt adventum Attii ibidem moratus, Q. Tuberonem forte cum patre illuc advenientem, ut eam provinciam traderet Cæſari, ab ingreſſu prohibuit. Hac de re poſt finitum bellum accuſatus apud Cæſarem a Q. Tuberone, a Cicerone defenſus eſt hac Oratione, quæ fere tota Deprecatio.

NOvum crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe: idque C. Panſa, præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate, quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri; itaque, quo me vertam, neſcio; paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer; ſed quoniam diligentia inimici inveſtigatum eſt, quod latebat: confitendum eſt, ut opinor; præſertim cum meus neceſſarius C. Panſa fecerit, ut id jam integrum non eſſet: omniaque controverſia, omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſer-

vati, cum a te non solum liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum; itaque prius de vestro delicto confiteamini, necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est: qua in legatione & civibus, & sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset; itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus; cui sic præfuit in pace, ut & civibus, & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides; bellum subito exarsit; quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari; quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primo salutis causa, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem; tum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est; interim P. Attius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit; ad eum statim concursum est: atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur: itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat; domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret; profectio certe animum tuum non debet offendere: num igitur remansio? multo minus; nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam; ergo hæc duo tempora carent crimine, unum, cum est legatus profectus; alterum, cum efflagitatus a provincia, præpositus Africæ est; tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit; quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis; an ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ, cum P. Attio, quam cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena desiderii, ac solicitudinis fuisset propter incredibilem quemdam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit belli dissidio distractus a fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis; cujus ego causam, animadverte, quæso, qua fide defendam, cum prodo meam; o clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; nec, quid tibi, de alio audienti,

de

de seipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem; vide quanta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur; quantum potero, voce contendam, ut hoc populus R. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te; apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reip. reddidit; qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuissem; qui cum ipse imperator in toto imperio populi Rom. unus esset, esse me alterum passus est: a quo hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet. Vide, quæso Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret; cujus ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare; sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se a Ligario queritur, & certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus; quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? nimis urgeo: commoveri videtur adolescens; ad me revertar; iisdem in armis fui; quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero, quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ, quod esset, non viderit; nam si vidisset, quovis profecto, quam isto modo a te agi maluisset; arguis fatentem: non est satis; accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu, aut, ut tu vis, parem; hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam; non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur; hoc egit civis R. ante te nemo: externi isti sunt mores; usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum; nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Brocho, avunculo suo, ne cum ejus filio consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? num in patria est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat; non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita vis. At

istud

istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo; ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat; quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquies. Ita mehercule existimo, Tubero: novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque vestrum; studia denique generis, ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium, atque optimarum nota sunt mihi omnia; itaque certo scio, vos non petere sanguinem; sed parum attenditis: res enim eo spectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti; quæ est igitur alia præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quod amplius postulatis? an, ne ignoscatur? hoc vero multo acerbius, multoque est gravius; quod nos domi petimus precibus, & lacrymis prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus humanitati, id ne impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, & clamare cœpisses; C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum pro fratris salute obsecrantium misereat: nonne omnem humanitatem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari, & in tali miseria multorum perfugium misericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæsar, quod sentio; si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria; quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse; si honesto, & misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset in tanto discrimine, & periculo civis refellere, & coarguere nostrum mendacium; & si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa, & fortuna fuisset; sed tamen aliud est, errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri; tum diceres, cave, Cæsar, credas; fuit in Africa Ligarius; tulit arma contra te: nunc quid dicis? cave ignoscas; hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam. At primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis; vel quod de nullo alio quisquam; vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero; cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit;

 alii

alii errorem appellant, alii timorem; qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissime, temeritatem; scelus, præter te, adhuc nemo; ac mihi quidem, si proprium, & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse, ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata; liceat esse miseros: quamquam hoc victore esse non possumus; sed non loquor de nobis; de illis loquor, qui occiderunt; fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere; quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, & dignitatem tuam? Quid? tu cum pacem esse cupiebas, id ne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum a te conservatum putarem; quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum, non hostile odium, sed civile dissidium, utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus; principum dignitas erat pœne par, non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia; quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt; cognita vero clementia tua, qui non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus. Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram: utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? poteramus ne, inquies, cum senatus censuisset? si me consulis nullo modo: sed tamen Ligarium senatus idem legaverat; atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero; neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ; sed hoc non concedo, ut quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare; hæc ego novi propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi una eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares: magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse: sed ita quidam agebant, ita reip. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset: cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit: una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit: itaque in Africam venit jam occu-

patam; hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius; nam si crimen est prohibere illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se imperatorem esse maluisse, atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus; quid, si essetis? Cæsari ne eam tradituri fuissetis, an contra eum retenturi? Vide quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senâtus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere; non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata; sed jam hoc totum omitto non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam, provinciam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quamquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, ut perhibetis, summa cum injuria; quo modo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis; quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis; ad eum profecto exclusi provincia venissetis; venistis ad Pompejum; quæ est ergo apud Cæsarem quærela, cum eum accusetis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiamsi a Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis: ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit; sed vide quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari; quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere; quotus enim istud quisque fecisset, ut a quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipsas rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere; ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt; hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat; hinc prohibitus,

non ad Cæsarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur; in Macedoniam, in Cn. Pompeji castra venit, in eam ipsam causam, a qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commoveret ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis; tantummodo in præsidiis eratis, animi vero a causa abhorrebant; an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? pacis equidem semper auctor fui, sed tum sero: erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare; omnes, inquam, vincere volebamus; tu certe præcipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses; quamquam ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponat illi victoriæ; hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ persequamini; si reipublicæ, quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis; si vestras; videte ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis; itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas; & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, Ignoscite, judices; erravit, lapsus est, non putavit, si nunquam posthac; ad parentem sic agi solet: ad judices, Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen. Dic te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære; taceo; ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem; legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam fuit totus animo, & studio tuus; ad judicem sic agi solet, sed ego ad parentem loquor; erravi, temere feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro; si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti; an superandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, & cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent, causas apud te rogantium gratiores esse, quam preces; neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret; sed quam illius, pro quo laboraret; itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui ita liberaliter fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis; sed video tamen apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces; ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo; in Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis:

sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reip. proponere; nostri optime homines; animadverte horum omnium mœstitiam, & dolorem; hujus T. Brochi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, squaloremque ipsius, & filii vides; quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere; aut tres Ligarii in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi; quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt; moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas; valeat tua vox illa, quæ vicit; te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Vides ne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Cesetium, L. Cornificium, hosce omnes equites R. qui adsunt veste mutatâ, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui tecum fuerunt? atque his maxime irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur: conserva igitur tuis suos, ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur; quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum; omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem & pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunasque sequerentur? voluntate igitur omnes tecum fuerunt, tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti; sed ierit ad bellum; dissenserit non a te solum, verum etiam a fratribus: hi te orantur tui; equidem cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te, & dignitatem tuam; sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari; hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum studiosum, & bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio, cum utrisque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos non solum sibi ipsos, neque his tot, ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reip. condonaveris; fac igitur, quod de homine nobilissimo, & clarissimo, M. Marcello restituto fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus; ut concessisti illum senatui; sic da hunc popu-

lo, cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti: & , ſi ille dies tibi glorioſiſſimus , populo R. gratiſſimus fuit, noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quam ſæpiſſime quærere; nihil enim eſt tam popu lare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior miſericordia eſt; homines enim ad deos nulla re propius accedunt , quam ſalutem hominibus dando; nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis, nec natura tua melius , quam ut velis conſervare quamplurimos . Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certe natura breviorem; quare cum utilius eſſe arbitrer, te ipſum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis , præſentibus his omnibus te daturum.

M. TULLII CICERONIS

ORATIO

PRO REGE DEJOTARO.

ARGUMENTUM.

Dejotarus Rex Gallogræciæ, bello civili Pompeji partes ſecutus fuerat. Victo Pompejo cum diſceſſiſſet ab armis, ſemper deinceps Cæſaris utilitatibus præſto fuit. Quocirca Cæſar ei placatus, conciliatusſque, cum in eos partes veniſſet, & Regem eum appellavit , & hoſpitio ejus uſus fuit. At nepos Dejotari ex filia, Caſtor nomine, extitit, qui avum Dejotarum detulit inſidiarum apud Cæſarem, quod is eum, cum domi ejus verſaretur, occidere voluiſſet. Defenſio Dejotari delata ad Ciceronem, qui hanc Orationem privatim apud Cæſarem habuit.

CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementius, quam videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: tum in hac cauſa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides ſtudii mihi afferat ad ſalutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat: primum dico pro capite, fortuniſque regis: quod ipſum etſi non iniquum eſt, in tuo dumtaxat periculo; tamen eſt ita inuſitatum, regem capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum; deinde eum regem , quem ornare antea cuncto cum ſenatu ſolebamus pro perpetuis ejus in noſtram rempub. meritis , nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere; accedit, ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber; crudelis Caſtor, ne dicam ſceleratum, & impium, qui nepos

avum

ævum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæ suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & tegere debebat; commendationem ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit; avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & a legatorum pedibus abduxerit; fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip. cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam; nam cum more majorum de servo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in equuleo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum, quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino; re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum; nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per se ipsum consideres, grave est; nemo enim fere est qui sui periculi judex non sibi se æquiorem, quam reo, præbeat; sed tua, C. Cæsar, præstans, singularisque natura hunc mihi metum minuit; non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tanta causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio; quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & omnem impetum dicendi, contentionemque leviora; hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi R. bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum: sic, cum & deorum immortalium, & populi Rom., & senatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio; quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ maxime debilitatur loco: tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre, quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe, & cogitatione venerunt. Iratum te regi Dejotaro fuisse, non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis, & detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant; teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent,

 fore

fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret; quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur; per dexteram te istam oro, quam regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quam in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt; cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles; nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas residisse in te simultatis reliquias senserit; quamquam cui sunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amici officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeji amicitiam fuisset, quam in tuam; cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tum auxilia Pompejo, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset; itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas; itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti; hospitem agnovisti; regem reliquisti: neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est; is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum, sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos, in media republ. nati, semperque versati. Cum audisset senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis pl. nobis imperatoribus rempubl. defendendam datam; movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Rom. extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur; maxime vero perturbatus est, ut audivit consules ex Italia profugisse, omnesque consulares (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam; talibus enim nunciis, & rumoribus patebat ad orientem via, nec ulli veri subsequabantur; nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam; quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quod a Cn. Pompejo ad eum legati, litteræque venerunt; ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Dejotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus; in quem cum dii, atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, & maxima; neque enim, si tuæ res gestæ cæterum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeji memoriam amisimus; quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi R., quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria,

quanto

quanto tu omnibus præstitisti; itaque Cn. Pompeji bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus, tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Dejotarus venit hoc misero fatalique bello, quem ante justis, hostilibusque bellis adjuverat, quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset; postremo venit ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem; itaque Pharsalico prælio facto, a Pompejo discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit; ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis, & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum; quæ quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus arguitur, domi te suæ interficere voluisse: quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere; cujus tantæ ferocitatis victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani, & ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inveniri; ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus, & temerarius non videbat; quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto; nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia; cui porro, qui modo populi R. nomen audivit, Dejotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non est audita? quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus; id vos, & a viro optimo, & ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis. At quem non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem? Dum, inquit, in castellum Luceium venisses, & domum

regis hospitis tui divertisses; locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat; huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat; ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cum est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto ipso adolescente existimavi esse corruptum; hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit, finget videlicet aliquod crimen veneni; etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat; quid ait medicus? nihil de veneno; at id fieri potuit primo occultius in potione, vel in cibo; deinde etiam impunius fit, quod cum est factum, negari potest; si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen unquam celare potuisset, homines vero fortasse celavisset; quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit, id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contexitur! tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit; negavisti tum te inspicere velle; quid postea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? at eodem te, cum cœnavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti; horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cum in convivio comiter, & jucunde fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras, quo in loco Dejotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia, quæ Africanus inspectante exercitu accepit; quod cum præsens Dejotarus regio & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Cæsar, repete temporis illius memoriam; pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare, num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi, & sanctissimi disciplina? quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Lucejum ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Cum, inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneum te ducere cœperunt; ibi enim erant insidiæ; at te eadem tua fortuna servavit, in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es; quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ e balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum; nihil enim dixit amplius.

plius. Horum, inquit, eram conscius; quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias; præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse; de exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo R. posset, sed quibus fines suos ab excursionibus hostium, & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret; atque antea quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Cœlium nescio quem, sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret; aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse; sed tamen cum ad Cœlium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cœlium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia non nosset, , vel si nosset, contemnere. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi; veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum; sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi: sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem a te animo fuit: quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam, & fluminis; at eo ipso tempore pecunia dedit, exercitum aluit: quem Asiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præsto fuit; secutum est bellum Africanum: graves de te rumores sparsi, qui etiam furiosum illum Cœlium excitaverunt; quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus sit, seseque, & filium suum expoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare? At eo, inquit, tempore ipso Nicæam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad te referrent. Itaque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri; de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: Pereant amici, dum una inimici intercidant; quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset: ipse enim mansuetus, versus immanis; qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, a quo, cum vel in-

terfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde surcifer? quo progreditur? ait tac lætitia Dejotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Dejotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? omnes sunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror, sed præcipue singularis, & admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere; frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes; illa privata est; ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico; hæc in illo est ab ineunte ætate tum a cuncta Asia, tum a magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Rom. qui in Asia negotiati sint, perspecta, & cognita; multis ille quidem gradibus officiorum erga remp. nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen quicquid a bellis populi R. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solum tetrarcha nobis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur; qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam nisi severissime, & gravissime fecerit, is ea existimatione, eaque ætate saltavit? Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quam optimo, & clarissimo viro fugitivi ore maledicere; quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret; quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerat; itaque Dejotarum cum plures in equum sustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus; hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se jactare? quam ostentare? quam nemini in illa causa studio, & cupiditate concedere? cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur; felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed habet etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur; vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti; sint sane inimicitiæ, quæ esse non debe-

bant

bant; rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam, & obscuram e tenebris in lucem vocavit; quis tuum patrem antea, qui esset, quam cujus gener esse, audivit? sed quamvis ingrate, & impie necessitudinis nomen repudiaretis; tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto; concedatur hæc quoque acerbitatis, & odii magnitudo; adeo ne, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum solicitare verbis, spe, præmiisque corrumpere, adducere domo, contra dominum armare, hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere; nam ista corruptela servi si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata; nulli, nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient; ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare; fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus pleb. M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci; vide, quid intersit; etsi inique Castorem cum Domitio comparo; sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti; ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vobis? nonne, cum esset productus testis, & cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura, & exempla corrumperes, domesticaque tua inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quam acute collecta crimina? Blesamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiose tyrannum existimari; statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos; plaudi tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos; multas afflictas, & eversas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus; solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus; & quem nos

liberi,

liberi, in summa reip. libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem, is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? nam de statua quis queritur, una præsertim, cum tam multas videat? valde enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam si locus affert invidiam; nullus locus est ad statuam quidem Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam a te est, & nonnunquam, obstupefactis hominibus ipsa admiratione, compressus est, & fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil a me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum; id autem aliquid est, te ut plane Dejotaro reconciliet oratio mea; non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere; quod abest longissime, mihi crede, Cæsar; quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit; neque se a te multatum arbitratur; sed, cum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quominus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit.; etenim, si Antiochus, magnus ille rex Asiæ, cum, posteaquam a Scipione devictus est, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset; dicere est solitus, benigne sibi a populo R. esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multo facilius se Dejotarus consolari; ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris; omnia tu Dejotaro, Cæsar, tribuisti, cum & ipsi & filio nomen regium concessisti; hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom., nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo, & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, ne fortunæ quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo posset amittere; quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt; senatus vero judicia de illo tam multa, tamquam honorifica, quæ publicis populi R. litteris, monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa, quidem etiam sola bona esse dixerunt, hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse; hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modo tibi non succenset (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ; quo quidem animo cum antea fuerit, tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad

eum

cum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique solicitudine abstraxerit; jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere; memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere; meque tuis literis bene sperare non frustra esse jussum; laboro equidem regis Dejotari causa, quocum mihi amicitiam resp. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me, & exercitum meum effecerunt; sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum a te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum solicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim; nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges; & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profecto misericordiæ, quod iracundiæ negavisti; multa sunt tuæ clementiæ monumenta; sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti; quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus; semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit, sociorum vero regum, & amicorum sanctissimum; quod nomen hi reges ne amitterent, te victore timuerunt; retentum vero, & a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido; corpora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide, & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati; exquire de Blesamio, num quid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam se a te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cum e balneo exisses, tecum se fuisse: cum illa munera inspexisses cœnatus; cum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postridie; quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
PHILIPPICA SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Offensus graviter libera Ciceronis Oratione M. *Antonius, venit post aliquot dies in senatum, & de injuria Ciceronis conquestus, multis maledictis in eum invectus est. Prohibitus Cicero amicis illo die respondere propter arma Antonii, respondit aliquanto postbac ornatissima Oratione, & quidem præsenti in senatu: In qua primo objecta crimina diluit, deinde insectatur vitam hominis; & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminose commemorat, quæ ab illo unquam privatim, aut publice commissa fuerant.*

Quonam meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti re p. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec vero necesse est a me quemquam nominari vobis, cum ipsi recordemini; mihi pœnarum illi plus, quam optarem, dederunt; te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere; atque hoc in aliis minus mirabar; nemo illorum mihi inimicus fuit voluntarius: omnes a me reip. causa lacessiti, tu ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam Catilina, furiosior, quam Clodius, videre, ultro maledictis me lacessisti; tuamque a me alienationem, commendationem tibi ad impios cives fore putavisti. Quid putem? contemptum ne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius; an in senatu facile de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reip. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit: an decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est; quid enim plenius, quid uberius, quam mihi & pro me, & contra Antonium dicere? illud profecto est, non existimavit sui similibus probari posse, esse se hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de cæteris rebus respondeo: de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam me nescio quando venisse, questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? sed

rio? sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! quo enim tempore me augurem a toto collegio expetitum, Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat a pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa rep. fore incolumem putabas; poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo; quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli; malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri; sed quo beneficio? quod me Brundusii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? fac potuisse; quod est aliud, P. C., beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse clarissimos viros appellare soles, tantam essent gloriam consecuti; quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te; quam miserum, te id impune facere potuisse; sed sit beneficium; quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit; in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reip. queri non debui, ne in te ingratus viderer? at illa querela, misera quidem, & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque R. collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? & quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reip. dissipavisses: cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia: cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & a te latas confiterere: cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses: cum esses fœdissime stipatus armatis: cum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino, lustrisque confectus; at ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ, & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de rep. graviter querens, de homine nihil dixi; itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit. At

etiam

etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit; homo & humanitatis expers, & vitae communis ignarus; quis enim unquam, qui paululum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamque recitavit? quid est aliud, tollere e vita vitae societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quam multa joca solent esse in epistolis, quae, prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? sit hoc inhumanitatis tuae: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustelae Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus; ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quo modo sis eos inter sicarios defensurus; sed quid opponas tandem, si negem me unquam istas litteras ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo, in quo habes scientiam quaestuosam? qui possis? sunt enim librarii manu; jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit; quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? at ego non nego, teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae; quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem: quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurasque, id te invito me, non esse facturum: idque a me impetras; quid enim me interponerem audaciae tuae, quem neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Rom., neque leges ullae possent coercere? Veruntamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla esse poterat, lege lata. Sed cum mihi, P. C. & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda sint, alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem benigne, alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis: simul illud oro, si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognostis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei; non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem; etsi ille nullo modo consul, vel, quod ita vivit, vel quod ita rempub. gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiterentur, objecit mihi consulatum meum; qui consulatus verbo meus, P. C., re vester fuit; quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis

consilio, auctoritate, sententia? hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem re fatum, sicuti C. Curionem, manet; quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale: non placet M. Antonio consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime est mortuus; placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac repub. vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, providit, tum quod te consulem non vidit: maxime vero consulatum meum Cn. Pompejus probavit: qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret, qui mihi non vitam suam, fortunas, liberos, remp. referret acceptam; sed quoniam illis, quos nominavi, tot, & talibus viris respubl. orbata est: veniamus ad eos, qui duo de consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis; eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est; qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi, esse maluisti; hujus ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum unquam de rep. retulisti? at ad quos refert, dii immortales? ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt: hodie non descendit Antonius: cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo; putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum etiam Ballioni; o fœditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu, cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de rep. nihil referas: referas ad eos, qui rem suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus; adeo ne pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam; tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere me consule plenum servorum armatorum fuisse; ut illa, credo, nefaria S. C.

tum.

tum fierent, vim afferebam senatui; o miserum, sive illa tibi nota non sunt; nihil enim boni nosti; sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare; quis enim eques R. quis, præter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem esse meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt; etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conscorum indiciis, sua manu, voce pœne litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere temp. consensisse; quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cum senatus, populusque R. haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum; hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam; quem, quia jure ei inimicus fui, doleo a te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares; ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, pœna affectum querebare; ita, quod proprie meum est, laudasti; quod totum Senatus est, reprehendisti; nam comprehensio sontium mea, animadversio senatus fuit; homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se, eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiæ, qua vincit omnes; clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati; cum in hac cella Concordiæ, o dii immortales, in qua me consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem vivimus, cum gladiis homines collocati sient? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tam cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ithyreis circumsideri; hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantarum rerum repugnantiam non videas; nihil profecto sapis; quid est enim dementius, quam, cum reip. perniciosa arma ipse ceperis, objicere alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti; quam id te, dii boni, non decebat! in quo est tua culpa nonnulla: aliquid enim salis ab uxore mima trahere potuisti. Cedant arma togæ; quid? tum nonne cesserunt? at postea tuis armis cessit toga; quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi R. sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere; nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter neque illos, neque ullas te omnino litte-

ras nosse: me nec reip. nec amicis unquam defuisse, & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque litteræ & juventuti utilitatis, & nomini R. laudis aliquid afferrent.; sed hæc non hujus temporis; majora videamus. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti; quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo R., gladio stricto insecutus es, negotiumque transegisses, nisi se ille sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? sed quid? ego favisse me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis; at Miloni ne favere quidem potui; prius enim rem transegit, quam quisquam eum facturum id suspicaretur. At ego suasi: scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reip. sine suasore non posset. At lætatus sum; quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? quamquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta; quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen; quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum a Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam culpa mea civile bellum esse natum; in eo non tu quidem tota re, sed quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, quantum facere. enitique potui, qui Pompejum a Cæsaris conjunctione avocarem; in quo Cæsar fuit felicior: ipse enim Pompejum a mea familiaritate disjunxit; postea vero quam se totum Pompejus Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, suadere impudentis; duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompejo suaserim; ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaretur: alterum, ne paterertur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur, quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus; atque idem ego, cum jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompejus ad Cæsarem detulisset, seroque ea sentire cœpisset, quæ ego multo ante prævideram; inferrique patriæ bellum nefarium viderem; pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti; meaque illa vox est nota multis? Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses; fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompejo, & de rep. consilia fuerunt, quæ si valuissent, resp. staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses. Sed hæc vetera: Illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum, jam vereor, P. C. ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in ista societate

societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citius dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, cum conscii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet, qui fuisset; quam verisimile porro est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? his igitur majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? & foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydri confecisset, ut ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui ne suadere quidem ausus essem? quo etiam majorem ei resp. gratiam debet, qui libertatem populi Rom unius amicitiæ præposuit, depulsorque dominatus, quam particeps, esse maluit; an L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reip? Longum est persequi cæteros: idque reipub. præclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus; cur mihi potissimum? quod sciebam? vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum extitisse: tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit, etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, exceptis iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes ergo in culpa; etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt; aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit, voluntas nemini; sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite; sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit; ex quo intelligi debet eum conscium fuisse; ergo ego

go ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris; ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? esto: sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus, sententiisque major? constitue hoc consul aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala: an faces admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem? nunquam ne intelligis statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis? attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe; ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris; ut a te arguor, socius; nego quidquam esse medium, confiteor eos, nisi liberatores populi Rom. conservatoresque reip. sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse; siquidem est atrocius, patriæ parentem, quam suum occidere; tu, homo sapiens, & considerate, quid dicis? si parricidæ, cur honoris causa a te sunt & in hoc ordine, & apud populum R. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati, cur provinciæ Bruto, & Cassio datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te; non igitur homicidæ; sequitur, ut liberatores tuo judicio sint; quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctius dicuntur, intelligis; sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimos judicatos. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi objectum est, quærent, sit ne verum, ac cui negent; etenim vereor, ne aut celatum me, illis ipsis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum: quæ enim res unquam, pro sancte Jupiter, non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior hominum memoriæ sempiternæ? in hujus me consilii societatem, tamquam in equum Trojanum, includi cum principibus non recuso; ego etiam gratiæ quoquo animo facis; tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem; quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te prædicas & relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerit, non maximum cepisse vitæ fructum puteot? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? tu vero adscribe me talem in numerum. Sed unam rem, vereor, ne non probes; si enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam de rep. sustulissem: & si meus stylus i-

le

le fuisset, ut dicitur; mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si, interfici Cæsarem voluisse, crimen est; vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est; & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide, quam tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco: virum res illa quærebat: quod si te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum: Cui bono fuerit: vide, quæso, ne hæreas; quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas; qui maximo te ære alieno ad ædem Opem liberasti; qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti; ad quem e domo Cæsaris tam multa delata sunt; cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum, & chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimæ nundinæ: etenim quæ res egestati, & æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? nescio quid conturbatus mihi esse videris; numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu; nemo credet unquam: non est tuum de republ. bene mereri; habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros resp. auctores; ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objecisti: quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset; tu hodie egeres, nos liberi essemus, resp. non tot duces, & exercitus amisisset; fateor enim me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, P. C. remp. vestris quondam, meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram; neque vero eram indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret; illos ego præstantissimos viros, lumina reip. vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis, ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) remp. hodie teneremus; quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeji voluntatem a me alienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa reip. dissidentes in eadem

con-

consuetudine amicitiæ permanere; sed & ego, quid ille, & contra ille, quid ego sentirem, & spectarem videbat; ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus, ille præsenti dignitati potius consulebat; quod autem habebat uterque, quid sequeretur; iccirco tolerabilior erat nostra dissensio; quid vero ille clarissimus vir, ac poene divinus de me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga Paphum profecuti sunt; nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii: cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora; & ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti; erat illa quidem castra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocos; magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hæreditates mihi negasti venire; utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent; sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius HS ducenties acceptum hæreditatibus retuli; quamquam in hoc genere fateor feliciorem esse te; me nemo, nisi amicus, fecit hæredem; ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur; te is, quem nunquam vidisti, L. Rubrius Casinas fecit hæredem; & quidem vide, quam te amarit is, qui, albus, ater ne fueris, ignorans, fratris filium præteriit; Q. Fusii, honestissimi equitis R., suique amicissimi, quem palam hæredem semper factitarat, ne meminit quidem; te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim, mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit? qua statura? quo municipio? qua tribu? nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tamquam hæres esset, invasit; quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cum ipse hæreditatem patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem, ut tui familiarissimi dictitant, vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas; & vero adhibes joci causa magistrum, suffragio tuo & compotorum tuorum rhetorem; cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret; falsum omnino hominem: sed materia facilis in te, & in tuos dicta dicere; vide autem, inter te, & avum tuum quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena; at quanta merces rhetori data est? audite, audite, P. C. & cognoscite reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres; num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris

commentariis? sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos reipubl. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore, & correctore nostro quædam dicenda sunt; nec enim omnia effundam; ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur; vis ne igitur, te inspiciamus a puero? sic opinor; a principio ordiamur. Tenes ne memoria prætextatum te decoxisse? patris, inquies, ista culpa est; concedo; etenim est pietatis plena defensio; illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quatuordecim, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset. Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti; primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæstu abduxit, & tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, & certo locavit; nemo unquam puer emptus libidinis causa tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis; quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere; quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit; scis ne me de rebus mihi notissimis dicere? recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius, se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem; tantum enim se pro te intercessisse dicebat; ipse autem, amore ardens, confirmabat, quod desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium iturum; quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli: patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret, redimeret adolescentem summa spe & animi, & ingenii præditum rei familiaris facultatibus; eumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, & potestate prohiberet: hæc tu cum per me acta meminisses; nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia omittamus; sunt quædam, quæ honeste non possum dicere; tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam; ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis resp. miseriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, festinat animus; quæ, peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis; debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio; tametsi incidamus, oportet, media, ne nimis sero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat; ejus omnium incendiorum fax: cujus etiam domi jam

tum quid-

tum quiddam molitus est: quid dicam, ipse optime intelligit. Inde iter Alexandriam, contra senatus auctoritatem, contra religiones; sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum; quæ autem domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua; domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tamquam Sisaponem tenebas? Venisti e Gallia ad quæsturam petendam; aude dicere, te prius ad parentem tuum venisse, quam ad me: acceperam jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer a te; itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia; postea cultus sum a te, tu a me observatus in petitione quæsturæ; quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo R., in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo; tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum: in quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te, ultro mihi idem illud deferentem, nunquam sim adhortatus; quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quæstor es factus: deinde continuo sine S. C. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi; id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas; ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas) advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impure, atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunasque nostras, idest in universam remp. impie, ac nefarie fecerit; ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cum, L. Lentulo, C. Marcello coss. Kal. Jan. labentem, & prope cadentem remp. fulcire cuperetis; ipsique C. Cæsari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum, atque mancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit, cervices suas ei subjecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M Antoni, id decrevit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum; & tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reip. judicatus? commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta, dum genus hominum, dum populi R. nomen extabit; quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum; tua illa pestifera intercessio nominabitur; quid cupide a senatu, quid temere fiebat, cum tu unus, adolescens, universum ordinem decernere de salute reip. prohibuisti, neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi pas-

sus es? quid autem agebatur, nisi ne delere, & everteres remp. funditus velles? cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita, atque addicta sententia movere potuit. Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo; tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reliquisque imperiis, & potestatibus, quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti; quid enim aliud ille dicebat, quam causam sui dementissimi consilii, & facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto, quam hæc falsa, quam levia; præsertim cum omnino ulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi: sed nihil de Cæsare; tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse; o miserum te, si intelligis; miseriorem, si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum unquam immemorem fore; consules ex Italia expulsos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii populi R. decus, ac lumen fuit; omnes consulares, qui per valetudinem exequi cladem illam, fugamque potuissent; Prætores, Prætorios, Tribunos pl., magnam partem Senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo remp. expulsam, atque exterminatam suis sedibus; ut igitur in seminibus est causa arborum, & stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus pop. R. interfectos? interfecit Antonius; desideratis clarissimos cives? eos quoque eripuit vobis Antonius; auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius; omnia denique, quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio; ut Helena Trojanis, sic iste huic reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principiis similes; omnia perfecit, quæ senatus, salva rep. ne fieri possent, perfecerat; cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos; in his patrui nulla mentio; si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret; quam attulisti rationem pop. R. cur eum restitui oportet? absentem credo in reos relatum, rem indicta causa judicatam, nullum fuisse de alea lege judicium, vi oppressum, & armis; postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum; nihil horum; at vir bonus, & rep. dignus: nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem; hominem omnium nequissimum,

simum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis omnium sermone versari; eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui: notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Ecquod enim unquam in terra tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? vehebatur in essedo tribunus pl lictores laureati antecedebant: inter quos aperta lectica mima portabatur, quam ex oppidis muncipales homines honesti obviam necessario prodeuntes, non noto illo, & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant; sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi, rejecta mater amicam impuri filii, tamquam nurum, sequebatur, O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus, P. C., difficilis est sane reprehensio, & lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: felix fuit; si potest ulla esse in scelere felicitas; sed, quoniam veteranis cautum esse volumus; quamquam dissimilis est militum causa, & tua, illi secuti sunt, tu quæsisti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti; magnum beneficium: potuisse enim fateor; quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere; tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent; sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia non a te sit erepta: licuit ne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres? Venisti Brundusium, in sinum quidem, & in complexum tuæ mimulæ; quid est? num mentior? quam miserum est, id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat, ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam sero se, quam nequam hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio, eadem comite mima: in oppida militum crudelis, & misera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini fœda direptio: Accessit, ut, Cæsare ignaro, cum esset ille Alexandriæ, beneficio amicorum magister equitum constitueretur; tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere;

tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quo se verteret, non habebat: nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hæreditas venerat; nondum in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat; erat ei vivendum latronum ritu; ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi R. conspectu vomere postridie; o rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu? si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu vero populi R. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus; veniamus ad splendida. Cæsar Alexandria se recepit felix, ut sibi quidem videbatur; mea autem sententia, qui reip. sit infelix, felix esse nemo potest; hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeji (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus hæret animo dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni voci acerbissimæ subjecta præconis; una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit: servientibusque animis, gemitus tamen populi R. liber fuit; expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium; præsertim cum tot essent circa hastam illam, qui alia omnia auderent; unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & reformidasset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis, isto loco natus, deinde cum Pompeji sector, non te execrandum populo R., non detestabilem, non omnes tibi deos, non omnes homines & esse inimicos, & futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus R. exteris gentibus, justitia carior? In ejus igitur copias cum se subito ingurgitasset, exultabat gaudio persona de mimo, modo egens, repente dives; sed, ut est apud poetam nescio quem, Male parta male dilabuntur: incredibile, ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus effuderit; maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa, & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis; horum paucis diebus nihil erat; quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit animal, unum fuit. Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam di-

tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum; apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeji peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres; quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta; non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At idem ædes etiam, & hortos; o audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illum sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquandiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum; an tu, illa in vestibulo hostium spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest; quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen & te, & tua, & tuos nosti; nec vero te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo posse mente consistere; necesse est, quamvis sis, ut es, violentus, & furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem; me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum; quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum? quid nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis; hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt: etsi jam negat; nolite quærere: frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere jussit ex duodecim tabulis: claves ademit, exegit; quam porro spectatus civis, quam probatus, cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium? At quam crebro usurpat, & consul, & Antonius? hoc est dicere; & consul, & impudicissimus, & consul, & homo nequissimus; quid est enim aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine; dixisset aliquando, credo, avus tuus se & consulem, & Antonium; nunquam dixit; dixisset etiam collega meus, patruus tuus; nisi tu es solus Antonius; sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu remp. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum opera tua est: cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti. Gustaras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus; L. Domitium, nobilissimum, & clarissimum virum, occideras: multosque præterea, qui a prælio effugerant; quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras;

cidaras; quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento, ut dicebas ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebat; primo respondisti plane ferociter: &, ne omnia videar contra te, propemodum æqua, & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem; ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules, imperatoresque populi R., contra senatum, populumque R., contra deos patrios, arasque, & focos, contra patriam tuli; num sibi soli vicit? quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat; itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites misit; cum, repente a te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum! tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere; auctionis vero miserabilis adspectus: vestis Pompeji non multa, eaque maculosa, ejusdem quædam argentea vasa collisa, sordidata mancipia, ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus; hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæsaris probibuerunt; hærebat nebulo: quo se verteret, non habebat; quin his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica: de quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam prorogatis diebus; ne tum quidem sequeris; tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat; profectus est aliquando tandem in Hispaniam, sed tuto, ut ait, pervenire non potuit; quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni, aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum; ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania; omnibus affuit his pugnis Dolabella; in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeji liberi primum patriam repetebant; esto, fuerit hæc causa communis; repetebant præterea deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in quæ tu invaseras; hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeji liberos Cn. Pompeji pugnare sectorem. An tu Narbone in

mensas hospitum cum vomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui vero Narbone reditus? Etiam quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem; exposui nuper, P. C. caussam reditus mei; volui si possem, etiam ante Kal. Jan. prodesse reip. Nam quod quærebas, quo modo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, & quidem, ut videris, iratus; nec tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet: ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi; qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares, per municipia, coloniasque Galliæ, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum gallicis, & lacerna cucurristi. At videte levitatem; cum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans perpotavit ad vesperam; inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto janitor, quis tu? a Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus caussa venerat, deducitur, eique epistolam tradidit; quam cum illa legeret flens (erat enim amatorie scripta: caput autem literarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum, omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! (quod enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere) ergo, ut te catamitum neque opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? & domi quidem caussam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. Productus in concionem a tribuno pl. cum respondisses, te rei tuæ caussa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis; ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti: celeriter isti, redisti, ut cognosceret te si minus fortem, attamen strenuum; factus es ei rursus nescio quo modo familiaris; habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat; his igitur rebus præclare commendatus, jussus es renunciari consul, & quidem cum ipso; nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus; qua in re quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum, & receptum intervertit, ad seque transtulit; tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kal. Jan. cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum, & paratius Dolabella, quam nunc ego; hic autem iratus quæ dixit, dii boni? Primum cum Cæsar ostendisset, se prius, quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui & facere

faceret semper ejusmodi aliquod, & diceret: sed cum Cæsar ita dixisset, tum hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset: idque se facturum esse asseveravit; in quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite; quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minus facere potuisses? vide, ne etiam facilius; nos enim nunciationem solum habemus, consules, & reliqui magistratus etiam spectionem: esto hoc imperite (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam; multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit: quisquam ne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit; nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: &, si quis servavit, non habitis comitiis, sed prius, quam habeantur, debet nunciare: verum implicata inscitia impudentia est; nec scit, quod augurem; nec facit, quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Mart. consulatum: quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, a collega petebat; ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ: quiescit; renunciatur, tacet: prima classis vocatur; renunciatur; deinde, ita ut assolet, suffragia; tum secunda classis; quæ omnia sunt citius facta, quam dixi; confecto negotio bonus augur, (Lælium diceres) Alio die, inquit; ô impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kal. Jan. futurum esse prævideras, & tanto ante prædixeras; ergo hercule magna, ut spero, tua potius, quam reip. calamitate, ementitus es auspicia, obstrinxisti religione populum R., augur auguri, consul consuli obnunciasti; nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella; rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus; si nihil est, cum augur his verbis nunciat, quibus tu nunciasti, confitere te, cum, Alio die, dixeris, sobrium non fuisse; sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C., apparet esse commotum: sudat, pallet; quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minucia fecit; quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire; ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: adscendis: accedis ad sellam. Ita eras Lupercus; ut te esse consulem meminisse debeas; diadema ostendis:

stendis: gemitus toto foro; unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus; tu diadema imponebas cum plangore populi, ille cum plausu rejiciebat; tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, cùm auctor regni esses, eum, quam collegam habebas, dominum habere velles; & idem tentares, quid populus R. ferre, & pati posset; at etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas; quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis, populoque R. mandatum id certe non habebas; o præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus? quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam summorum virorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vive eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? at etiam inscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. Cæsari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse; jam minime miror te otium perturbare, non modo urbem odisse, sed etiam lucem, cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere; ubi enim tu in pace consisses? qui locus tibi in legibus, & in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? ideo ne L. Tarquinius exactus, Spurii Cassius, Melius, & Manl us necati, ut multis post sæculis a M. Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? sed ad auspicia redeamus. De quibus rebus Idibus Mart. fuit in senatu Cæsar acturus, quæro, tum tu quid egisses? audiebam equidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum; sustulit illum diem fortuna reip. num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est. Quæ tua fuga? quæ formido illo præclaro die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ, cum ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? o mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam remp. te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum; simul ac timere desisses, similem te futurum tui; itaque cum cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi; neque te illo die, neque postero vidi, neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent; qui tibi dies ille, M. Antoni, fuit? quamquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui

miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem; quamquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii; improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia; etsi tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime præfuisti; tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, & eas, quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit; tu illos impetus perditorum, & ex maxima parte servorum, quos nos vi, manuque repulimus, in nostras domos immisisti; idem tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio præclara S. C. fecisti, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur; meministi ipse de exulibus, scis, de immunitate quid dixeris; optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de rep. sustulisti; quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum dictatorem metum tolleres; constituta respubl. videbatur aliis, mihi vero, nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam; num igitur me fefellit? aut num diutius sui potius esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur, neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur; itaque si hæc manent, quæ stante rep. manere non possunt; provincias universas, P. C. perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi R. hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septies millies HS, quod est in tabulis, quæ sunt ad Opis? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen quæ nos, si iis, quorum erat, non redderetur, a tributis posset vindicare; tu autem quadringenties sestertium, quod Idibus Mart. debuisti, quonam modo ante Kal. Apr. debere desiisti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diversis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Dejotaro, populi R amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere; quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Cæsar? æque, atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus remp. populi Rom. caram esse sentiebat; is igitur, a quo vivo nec præsens, nec absens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus; compellarat hospitem præsens: computarat; pecuniam imperarat; in ejus tetrarchia unum ex Græcis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat, a senatu datam; hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo æquum sibi videri, modo non iniquum; mira verborum

comple-

complexio; at ille nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri: Syngrapha HS. centies per legatos, viros bonos, sed timidos, & imperitos, sine Sexti, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res venierunt, & veneunt; qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere, censeo; rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit; sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, iis quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ; non enim a te emit; sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquam gladiatorum libellos, palam venditent'; itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia est? nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur; statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum Cæsare vivo pertineret? at hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis; omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam Cæsar dissimilem judicaverit: deinde nescio, cur non reliquis idem tribuas; neque enim plus, quam tres, aut quatuor reliqui sunt; qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ & risus hominum, & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia tribunus pl. sinistrum fulmen nunciabat? cum tua quid interest, nulla auspicia sunt, cum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eumdem in septemviratu nonne destituisti? intervenit enim; quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses; omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas: filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia conditione quæsita, & ante perspecta; non est satis; probri insimulasti pudicissimam fœminam; quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti, frequentissimo senatu Kal. Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo sorori, &

uxori tuæ ſtuprum eſſe oblatum comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentior ne, qui in ſenatu; an improbior, qui in Dolabellam; an impurior, qui patre audiente; an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? acta enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt a ſenatu, quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? at ſic placuerat, ut ex Kal. Jun. de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis; quod fuit conſilium? quem umquam convocaſti? quas Kal. Jun. expectaſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? o præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Majo, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! quemadmodum illinc abieris, vel potius pœne non abieris, ſcimus; cui tu urbi minitaris; utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur. At quam nobilis tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus? quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tuam iſta detrimenta ſunt, illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus; hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas; mimos dico, & mimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quoniam quidem hæ quondam arationes in pop. R. patrimonio glandiferæ, & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanaſſet; rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quo Cæſar ante deduxerat; conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem, ſed idem de Caſilino reſpondiſſem, poſſes ne, ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere. Negavi in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adſcribi poſſe, reſcripſi; tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, ſanctiſſimi, atque integerrimi viri, fundum Caſinatem; quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones; & ſi ab haſta, valeat haſta, valeant tabulæ, modo Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem Caſinatem fundum quis veniiſſe dicit? quis haſtam illius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret a Cæſare: ipſum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? quid?

quid? si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? remove gladios parumper illos, quos videmus; jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ; non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quam dispari domino! quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium; quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Rom., monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At vero, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum; natabant pavimenta vino; madebant parietes; ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matresfamilias versabantur. Casino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo: jure id quidem: in homine enim turpissimo obsolescebant dignitatis insignia: cum inde Romam proficisceus ad Aquinum accederet, obviam ei processit, ut est frequens municipium, magna sane multitudo; at iste operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant; quid Anagnini? qui cum essent devii, obviam ei descenderunt, ut istum, tamquam si esset, consulem salutarent. Incredibile dictu: sed tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum, præsertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustellam, & Laconem, quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, & Brutos patronos adoptassent? magno quidem judicio, studio, benevolentia, caritate; non, ut te, ut Basillum, vi, & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo illorum cliens esse. Interea, dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti; quid evenerit postea, nescio; metum credo valuisse, & arma; collegam quidem de cælo detraxisti; effecistique non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe ut dissimilis esset sui. Qui vero reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem: Sullam postea dominantem: modo Cæsarem regnantem videramus; erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi: ista vero quæ & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. consuetudine obduruimus: Kal. Jun. cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit

ravit quemquam, & potius discessu nostro lætatus est; statimque illa mirabilia facinora effecit; qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causa, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut remp. concutere posset, evertit; numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cùm actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis actis nihil est lege gravius; in privatis firmissimum est testamentum; leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret, promulgavit: testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est; signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeji deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide qui te inauguret; collegæ sumus: nemo negabit; o detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non summus prætextati? cur honorem Cæsaris, tua lege datum, deseri patimur? an, supplicationes addendo, diem contaminari passus es: pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeat ne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? Mihi vero nihil istorum placet; sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potest dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam; disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo; ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebis ne ad hæc, aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus; hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes; cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maxime barbaros, Ithyreos cum sagittis deducis in forum? præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium; caritate, & benevolentia civium septum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista pop. R., utinam salvis nobis; sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus; etenim ista tua minime avara

con-

conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium diu debet populo R. pensionem tertiam; habet populus R. ad quos gubernacula reip. deferat: quid ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reip. præsidium, vel potius ipsa resp., quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit; habet quidem certe resp. adolescentes nobilissimos, paratos defensores; quam volent, illi cedant, otio consulentes, tamen a repub. revocabuntur; & nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris; sed inter pacem, & servitutem plurimum interest; pax est tranquilla libertas: servitus postremum malorum omnium, non modo bello, sed morte etiam repellendum; quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt; illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem licebat. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati; hi primi cum gladiis non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt; quod cum ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum; præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur; etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat; tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatus, populique Rom., confer cum nummatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem, & lucrum intersit; sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi veræ laudis gustum non habent; sed si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare? judicia non metuis; si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent; quæ est autem vita, dies & noctes timere a suis? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus; aut tu es ulla re cum eo comparandus; fuit in illo ingenium, ratio, memoriæ, litteræ, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reip. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat; quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientia consuetudinem serviendi; cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris vero rebus nullo modo es comparandus; sed ex plurimis malis, quæ ab illo reip. sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam pop. R. quantum cui-

que crederet, quibus se committeret, a quibus caveret; hæc non cognitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quam sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? an, cum illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur; respice, quæso, aliquando rempub. M. Antoni, quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum rep. redi in gratiam: sed de te tu ipse videris; ego de meipso profitebor; defendi rempubl. adolescens, non deseram senex; contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos; quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest; ut aliquando dolor populi R. pariat, quod jamdiu parturit; etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? mihi vero, P. C. jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi; duo modo hæc opto: unum, ut moriens pop. R. liberum relinquam; hoc mihi majus a diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de rep. quisque mereatur.

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
PHILIPPICA TERTIA.

ARGUMENTUM.

Cum M. Antonius fugisset ex Urbe, & solicitatis militibus veteranis, parasset cum exercitu Romam venire, represserat conatum ejus Octavius Cæsar. Cum inde tentasset Galliam, & prohibitus esset a D. Bruto, illum Mutinæ obsederat. His cognitis, convocato senatu, hac Oratione dicit Cicero sententiam de Rep. ut privatis Octavii consiliis contra M. Antonium publica voluntas addatur: legionibus Octavium secutis præmia decernantur; Brutus Galliam in Senatus, populique Romani potestate retineat: Antonius hostis judicetur.

SErius omnino, P. C. quam tempus reip. postulabat, aliquando tamen convocati sumus; quod flagitabam equidem quotidie, quippe cum bellum nefarium contra aras, & focos, contra vitam, fortunasque nostras ab homine profligato, ac perdito non comparari, sed geri jam viderem; expectantur Kal. Jan. quas non expectat Antonius; qui in provinciam D. Bruti, summi, & singula-

singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur; ex qua se instructum, & paratum ad urbem venturum esse minitatur; quæ est igitur expectatio, aut quæ vel minima dilatio temporis? quamquam enim adsunt Kalen. Januar. tamen breve tempus longum est imparatis; dies enim affert, vel hora potius, nisi provisum est, magnas sæpe clades; certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii expectari solet; quod si aut Kal. Jan. fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius; aut hæ non essent expectatæ: bellum jam nullum haberemus; auctoritate enim senatus, consensuque populi R. facile hominis amentis fregissemus audaciam: quod confido equidem consules designatos, simul ac magistratum inierint, esse facturos; sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriæ solum avida est, sed etiam celeritatis; quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas? C. Cæsar, adolescens, pœne potius puer, incredibili, ac divina quadam mente, atque virtute, tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus a Brundusio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudit; quamquam non sumus usi eo verbo, quo decuit; non enim effudit, sed in salute reip. collocavit; cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur; habenda tamen est tanta, quantam maximam animi nostri capere possunt; quis est tam ignarus rerum, tam nihil de rep. cogitans, qui hoc non intelligat; si M. Antonius a Brundusio cum iis copiis, quas se habiturum putaverat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundusii fortissimos viros, cives optimos, jugulari jusserit: quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat; hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat; cui tandem nostrum, aut cui omnino bono pepercisset? qua peste privato consilio remp. (nec enim fieri potuit aliter) Cæsar liberavit: qui nisi in hac rep. natus esset, remp. scelere Antonii nullam haberemus; sic enim perspicio, sic judico; nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, remp. funditus interituram fuisse; cui quidem hodierno die, P. C. (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus, quæ sentiremus, libere dicere) tribuenda est auctoritas, ut remp. non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de rep. licet) sileri potest; quis enim unus fortior, quis amicior unquam reip. fuit, quam legio Martia universa? quæ

cum

cum hostem populi R. Antonium judicasset, comes esse ejus amentiæ noluit; reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem judicavisset, quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi cædem civium, atque interitum civitatis, videret; atque ea legio consedit Albæ; quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum reipub. civium? hujus legionis virtutem imitata Quarta legio, duce L. Egnatulejo quæstore, cive optimo, & fortissimo, Cæsaris auctoritatem, atque exercitum persecuta est; faciendum est igitur nobis, P. C. ut ea, quæ sua sponte clarissimus adolescens, atque omnium præstantissimus gessit, & gerit, hæc auctoritate nostra comprobentur, veteranorumque fortissimorum virorum, tum legionis Martiæ, Quartæque mirabilis consensus ad remp. recuperandam laude, & testimonio nostro confirmetur; eorumque commoda, honores, præmia, cum consules designati magistratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die spondeamus. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, deque ejus exercitu, jam diu nota sunt vobis: virtute enim admirabili Cæsaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem nostram, libertatem pop. R., virtutem Cæsaris secutæ sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius; sed, ut dixi, hæc superiora; hoc vero recens edictum D. Bruti, quod paulo ante propositum est, certe silentio non potest præteriri; pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum in senatus, populique R. potestate. O civem natum reip., memorem sui nominis, imitatoremque majorum! neque enim, Tarquinio expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quam est, depulso jam Antonio, retinenda nobis; illi regibus parere jam a condita urbe didicerant; nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat; atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus est habitus, & dictus; quos nos vitium in privatis sæpe tulimus, id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit. Decimus sceleratum, atque impium regnare patietur? quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia & facit, & fecit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum habente, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quæ hic consul, augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega una ferente, eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat. Quis autem rex unquam fuit tam insigniter impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus; at vero hujus domi inter quasilla pendebatur aurum: numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium

popu-

populi Rom. nundinabantur. Supplicia vero in cives R. nulla Tarquinii accepimus; at hic & Suessæ jugulavit eos, quos in custodiam dederat; & Brundusii trecentos fortissimos viros, civesque optimos trucidavit. Postremo Tarquinius pro populo R. bellum gerebat tum, cum expulsus est: Antonius contra populum R. exercitum adducebat tum, cum a legionibus relictus, nomen Cæsaris, exercitumque pertimuit; neglectisque sacrificiis solemnibus, ante lucem vota ea, quæ nunquam solveret, nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi R. conatur invadere. Majus igitur a D. Bruto beneficium populus R. & habet, & expectat, quam majores nostri acceperunt a L. Bruto, principe hujus maxime conservandi generis, & nominis; cum autem est omnis servitus misera: tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effœminato, nunquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet privato præsertim consilio, judicat, verissimeque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur, P. C. nobis, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus; nec vero M. Antonium consulem post Lupercal a putare debuistis; quo enim ille die, populo Rom. inspectante, nudus, unctus, ebrius est concionatus, & id egit, ut collegæ diadema imponeret; eo die non modo consulatu, sed etiam libertate se abdicavit; esset enim ipsi certe statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset; hunc igitur ego consulem, hunc civem Rom., hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo, & flagitioso die, & quid pati, Cæsare vivo, posset, & quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit? Nec vero de virtute, constantia, & gravitate provinciæ Galliæ taceri potest; est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii pop. R., illud ornamentum dignitatis, tantus autem est consensus municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatemque pop. R. defendendam conspirasse videantur. Quamobrem tribuni pl, quamquam vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut senatum tuto consules Kal. Jan. habere possent, retulistis: tamen mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota rep. fecisse dicendi; cum enim tuto senatum haberi sine præsidio non posse judicavistis, tum statuistis etiam, intra muros Antonii scelus, audaciamque versari. Quamobrem omnia mea sententia complectar, vobis, ut intelligo, non invitis; ut & præstantissimis ducibus a nobis detur auctoritas; & fortissimis militibus spes ostendatur præmiorum; & judicetur non verbo, sed re, non modo non consul, sed etiam hostis Antonius; nam si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt; sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt; sin autem militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum, atque immortale meritum; ducibus autem ne referri quidem potest gratia: quis est, qui eum

non ostem existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores reipub. judicantur? At quam contumeliosus in edictis! quam barbarus! quam rudis! primum in Cæsarem maledicta congessit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & stuprorum suorum. Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in Juventute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo, qui maledicit, impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio: cujus etiam naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. Aricina mater; Trallianam, aut Ephesiam putes dicere; videte; quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, idest, omnes plane: quotus enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, jure fœderatum, propinquitate pœne finitimum, splendore municipum honestissimum? hinc Voconiæ, hinc Scantiniæ leges; hinc multæ sellæ curules & patrum memoria, & nostra; hinc equites Rom. lautissimi plurimi, & honestissimi; sed, si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? quamquam hujus sanctissimæ fœminæ, atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero; nihil illo contemptius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit; at avus nobilis, Tuditanus nempe ille, qui cum palla, & cothurnis nummos populo de Rostris spargere solebat; vellem, hanc contemptionem pecuniæ suis reliquisset. Habetis nobilitatem generis gloriosam. Qui autem convenit, ut tibi Julia natus ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere soleas gloriari? quæ porro amentia est, eum aliquid dicere de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem; ipse ex libertini filia susceperit liberos? sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem; C. Marcellus, qui Aricinæ filiam; quos certo scio dignitatis optimarum fœminarum non pœnitere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens commendationem esse compellationem suam; quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam cognosci ab omnibus, Cæsaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris, & patrui parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hoc scribere audere, quem ego, & frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, præstantissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque horis oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me iisdem edictis, nescit, lædat, an laudet; cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis sumpserim: laudare videtur, quasi imitari velit; cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum a sui similibus invi-

invidiam aliquam in me commoveri putat. Sed ipse quid fecit? cum tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset senatus frequens ad VIII. Kalend. Decemb. eo die ipse non affuit; at quomodo edixit? hæc sunt, ut opinor, verba in extremo: *Si quis non affuerit, hunc omnes existimare poterunt & interitus mei, & perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.*

Quæ sunt perdita consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Rom. recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem, & hortatorem & esse, & fuisse fateor; quamquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi; nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus, & vita optimi cujusque, & libertas pop. Rom. dignitasque consisteret? sed cum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? vino, atque epulis retentus, si illæ epulæ potius, quam popinæ nominandæ sunt; diem edicti obire neglexit: in ante diem IV. Kalen. Decemb. distulit: adesse in Capitolio jussit: quod in templum ipse, nescio qua, per Gallorum cuniculum ascendit; convenerunt corrogati, & quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suæ; is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat ut turpe senatori esset, nihil timere; ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Cæsare, cum de eo constituisset ad senatum referre: scriptam attulerat consularis quidam sententiam; quid est aliud de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi se ipsum hostem judicare? Necesse enim erat alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari; si igitur C. Cæsar hostis; cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit, quod potest dicere, quin, cum de illo tacuerit, se hostem esse confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet. At in rebus tristissimis quantos excitat risus? sententiolas edicti cujusdam memoriæ mandavi: quas videtur ille peracutas putare; ego autem, quid intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni; *nulla contumelia est, quam facit dignus*; primum quid est, *dignus*? nam etiam malo digni multi, sicut ipse; an quam facit is, qui cum dignitate est? quæ autem potest esse major? quid est porro facere contumeliam? quis sic loquitur? deinde, *nec timor, quem denunciat inimicus*. Quid ergo? ab amico timor denunciari solet? horum similia deinceps; nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? en, cur magister ejus ex oratore arator factus sit, possideat in agro publico populi Rom. campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stolidum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortasse: illud quæro, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam fuit ferus? quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno pl. fortissimo, & con-

& constantissimo civi, mortem denunciare, si in senatum venisset? D. Carfulenum, bene de repub. sentientem, a senatu vi, & minis expellere? T. Canutium, a quo erat honestissimis concionibus & sæpe, & jure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii? cui S. C. ne intercederent, verebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri; atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. Ac, ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, cum de rep. relaturus fuisset, allato nuncio de legione Quarta, mente concidit; & fugere festinans, S. C. de supplicatione, per discessionem fecit, cum id factum esset antea nunquam. Quæ vero profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga? quam fœda? quam turpis? præclara tamen S. C. illo ipso die vespertinam, provinciarum religiosa fortitio; divina vero opportunitas, ut, quæ cuique apta esset, ea cuique obveniret. Præclare igitur facitis, tribuni pl., qui de præsidio consulum, senatusque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes & agere, & habere debemus: qui enim periculo carere possumus in tanta hominum cupiditate, & audacia? ille autem, homo afflictus, & perditus, quæ de se expectat judicia graviora, quam amicorum suorum? familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naso omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii fortitionem fuisse judicarentur; quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribusque suis dignissimus; in eadem sententia fuit homo summa integritate, atque innocentia, C. Turanius; idem fecit Sp. Oppius; ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, & vir, & civis egregius; parique innocentia, M. Vehilius, senatus auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt. Quid ego de L. Cinna loquar? cujus spectata multis, magnisque rebus singularis integritas minus admirabilem fecit hujus honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit, quam item magno animo, & constanti C. Cessedius repudiavit; qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? L. Antonius, & M. Antonius; o felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam; hunc quoque felicem: hanc enim habebat semper in ore provinciam: C. Calvisius Africam; nihil felicius: modo enim ex Africa decesserat, &, quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat; deinde M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam; non habeo, quid suspicer; duarum credo provinciarum sortes minus divinas fuisse. O C. Cæsar, (adolescentem appello) quam tu salutem reip. attulisti! quam improvisam! quam repentinam! qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret insequens? etenim in concione dixerat, se custodem fore urbis, usque ad Kal. Maj. ad urbem exercitum habiturum; o præclarum custodem ovium, ut

ajunt, lupum! custos ne urbis, an direptor, & vexator esset Antonius? & quidem se introiturum in urbem dixit, exiturumque cum vellet. Quid illud? nonne audiente populo, sedens pro æde Castoris dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem? Hodierno die primum, P. C., longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potui, non modo defensor, sed etiam conservator fui; cum autem id facere non possem, quievi, nec abjecte, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum, & dolorem tuli; hanc vero teterrimam belluam quis ferre posset, aut quo modo? quid est in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus est; nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil prudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille pœnas reipubl. luat, an nos serviamus: aliquando per deos immortales, P. C., patrium animum, virtutemque capiamus: ut aut libertatem propriam Romani generis, & nominis recuperemus; aut mortem servituti anteponamus; multa, quæ in libera civitate ferenda non essent, tulimus, & perpessi sumus, alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate; sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre coegit, quæ vis quædam pene fatalis; quæ tamen ipsa non tulimus: etiam ne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudelissimumque dominatum? Quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui, cum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui, nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit; refertam domum ejus exhauserit; hortos compilarit; ad se ex his omnia ornamenta transtulerit; cædis, & incendiorum causam quæsierit ex funere; duobus, aut tribus S. C. bene, & e rep. factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit; vendiderit immunitates; civitates liberaverit; provincias universas ex imperii populi R. jure sustulerit: exules reduxerit, falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit; populo R. leges imposuerit, armis, & præsidiis populum, & magistratus foro excluserit; senatum stiparit armatis; armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit; ad legiones Brundusium cucurrerit; ex his optime sentientes curiones jugulaverit; cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & ad disperditionem urbis venire conatus? atque is, ab hoc impetu abstractus consilio, & copiis Cæsaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus, minuit audaciam; nec ruere demens, nec furere desinit; in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem expectat; quo neminem reperire potest sui similiorem; ille autem, ex myrmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque posuit vestigia? cædit greges armentorum, reliquique

pecoris

pecoris quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino; vastantur agri: diripiuntur villæ; matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur; hæc eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos teterrimis fratribus portas aperietis, hos unquam in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo R. conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? nullum erit tempus, hoc amisso; a tergo, a fronte, a lateribus tenebitur, si in Galliam venerit: nec illis armis solum, sed etiam decretis nostris urgendus est; magna vis est, magnum nomen unum, & idem sentientis senatus; videtis ne refertum forum? populum R. ad spem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequentes hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse; hunc ego diem expectans, M. Antonii scelerata arma vitavi tum, cum ille in me absentem invehens, non intelligebat, quod ad tempus me, & meas vires reservarem; si enim tum illi cædi a me initium quærenti respondere voluissem; nunc reipubl. consulere non possem; hanc vero nactus facultatem, nullum tempus P. C. dimittam neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi R., de dignitate vestra, quod cogitandum sit, cogitem, quod agendum, atque faciendum, id non modo non recusem, sed appetam etiam, atque deposcam; hoc feci semper dum licuit: intermisi, quoad non licuit; jam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malimus, quam ne serviamus, animis, armisque decernere. Dii immortales nobis hæc præsidia dederunt, urbi Cæsarem, Brutum Galliæ; si enim ille urbem opprimere potuisset statim, si Galliam tenere paulo post; optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales, P. C., &, amplissimi orbis terræ consilii principes vos esse, aliquando recordamini; signum date populo R. consilium vestrum non deesse reip. quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur; nihil est, quod moneam vos; nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudelem, superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam ferendam. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum; libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea summa miseria est, summo dedecore conjuncta. Quod si jam, quod dii omen avertant, fatum extremum reip. venit; quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant; faciamus nos principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia serviamus; nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius servitute; ad decus, & ad libertatem nati sumus: aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur; nimium diu teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum

tum est: omnes patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint; sunt impii cives pro caritate reip. nimium multi; pro multitudine bene sentientium admodum pauci; quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reip. potestatem, & fortunam dederunt; ad ea enim præsidia, quæ habemus, jam accedunt consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi R. libertate commentati, atque meditati; his auctoribus, & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus, & multum in posterum providentibus, populo R. consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore; jucundiorem autem faciet libertatem servitutis recordatio. Quas ob res, quod trib. pl. verba fecerunt, ut senatu Kal. Jan. tuto haberi, sententiæque de summa reip. libere dici possint; de ea re ita censeo, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, uti senatus Kal. Jan. tuto haberi possit: quodque edictum D. Bruti imperatoris, consulis designati, optime de rep. meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum imperatorem, consulem designatum, optime de rep. mereri, cum senatus auctoritatem, populique R. libertatem, imperiumque defendat: quodque provinciam Galliam citeriorem, optimorum, & fortissimorum virorum, amicissimorumque reip. civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum, exercitumque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ recte, atque ordine, exque rep. fecisse, & facere; senatum ad summam remp. pertinere arbitrari, a D. Bruto, & L. Planco imperatoribus, consulibus designatis, itemque a cæteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum successum sit; eosque dare operam, ut eæ provinciæ, exercitusque in senatus, populique R. potestate, præsidioque reip. sint; cumque opera, virtute, consilio C. Cæsaris, summoque consensu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem secuti reip. præsidio sunt, & fuerunt, a gravissimis periculis populus R. defensus sit, & hoc tempore defendatur; cumque legio Martia Albæ consiterit, in municipio fidelissimo, & fortissimo, seque ad senatus auctoritatem, populique R. libertatem contulerit; & quod pari consilio, eademque virtute legio Quarta usa, L. Egnatulejo duce, cive egregio, senatus auctoritatem, populique R. libertatem defendat, ac defenderit; senatui magnæ curæ esse, ac fore, ut pro tantis eorumque in remp. meritis honores eis habeantur, gratiæque referantur: senatui placere, uti C. Pansa, A. Hirtius consules designati, cum magistratum inierint, si eis videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti e rep. fideque sua videretur.

FINIS.

